UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00058577 8

Weingart, Milos
Byzantske kroniky v
literature cirkevneslovanske

PG
680
.5
W4
c.2
oddil 1

Purchased for the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from the
KATHLEEN MADILL BEQUEST

SPISY FILOSOFICKÉ FAKULTY
UNIVERSITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ.
REDIGUJÍ PROF. DR. *V. CHALOUPECKÝ* A PROF. DR. *M. WEINGART.*
ČÍSLO IV.

PROF. DR. MILOŠ WEINGART:

BYZANTSKÉ KRONIKY V LITERATUŘE CÍRKEVNĚSLOVANSKÉ.

PŘEHLED A ROZBOR FILOLOGICKÝ.

ČÁST II. — ODDÍL 1.

Počteno jubilejní cenou Král. čes. společnosti nauk na rok 1920.

V BRATISLAVĚ 1923.
VYDÁVÁ FILOSOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY KOMENSKÉHO
Z PODPORY MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.
TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

SPISY FILOSOFICKÉ FAKULTY
UNIVERSITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVĚ.
REDIGUJÍ PROF. DR. *V. CHALOUPECKÝ* A PROF. DR. *M. WEINGART.*
ČÍSLO IV.

PROF. DR. MILOŠ WEINGART:

BYZANTSKÉ KRONIKY V LITERATUŘE CÍRKEVNĚSLOVANSKÉ.

PŘEHLED A ROZBOR FILOLOGICKÝ.

ČÁST II.

Pocteno jubilejní cenou Král. čes. společnosti nauk na rok 1920.

V BRATISLAVĚ 1923.
VYDÁVÁ FILOSOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY KOMENSKÉHO
Z PODPORY MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY.
TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

PG
680
.5
.W4
č.2
oddil 1
564
LIBRARY
AUG 8 1966
UNIVERSITY OF TORONTO
1104060

Část druhá:

Kronika mnicha Georgia Hamartola.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/n1byzantskkronik02wein

I.

GEORGIOS HAMARTOLOS V BYZANTSKÉ LITERATUŘE.

Jeho jméno. Spisovatel kroniky, kterou se tu chceme zabývati, je osobnost mlhavá. Již jeho jméno zavdávalo podnět k různým pochybnostem. V záhlavích rukopisů svého díla bývá nazýván buď jen Γεώργιος ἁμαρτωλὸς μόναχος nebo Γεώργιος μόναχος. To však je pouze v záhlavích. V díle samém se spisovatel vůbec nejmenuje. V předmluvě svého díla mluví sice v první osobě, ale jen zcela obecně, bez výslovného uvedení jména (na př. Ἡμεῖς δὲ πάμπαν οἱ τῶν ἔνδον ἀνάξιοι δοῦλοι τῶν δούλων τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ . . . 1, 11 ed. de Boor; nebo 5, 3: ἐκλιπαρῶ δέ γε τοὺς ἐντευξομένους φιλοθέους καὶ φιλολόγους ὑπερεύχεσθαί μου διὰ τὸν κύριον τοῦ ταπεινοῦ καὶ ὑπερλίαν ἁ μ α ρ τ ω λ ο ῦ καὶ ἀλόγου.

Tato neurčitost, zejména také, když byzantská literatura má několik Georgiů a mezi nimi i kronikáře Georgia Synkella, vzbuzovala *různé domněnky* o spisovateli naší kroniky. Tak Šafařík v latinském rukopisném pojednání, přivázaném na začátku pražského rukopisu Lětovníku (Notitia de Georgio Hamartolo, psaná dne 12. října 1847), rozeznával správně Georgia „Hamartola“ od Georgia Synkella. [1]) Naproti tomu jiní se domnívali, že Georgios Hamartolos a Georgios monachos byly dvě různé osoby a oba že složili různé kroniky; tak již Fabricius (Bibl. graeca, ed. Harless, VII. str. 463, 685), Schöll (Gesch. d. griech. Literatur, ed. Pinder, III, 255), Potthart (Bibl. historica, st. 332 sl.), Nicolai (Gesch. d. griech. Lit., str. 670) a dokonce Hergenröther (Photius, d. Patr. v. Konst., v Řezně 1867/9). Z tohoto zmatku čerpal asi V. M. Undoľskij podnět ke své

---

[1]) Tento článek je ovšem jen opis pojednání Lva Allatia.

domněnce, vyslovené v nevytištěném pojednání, že kronika Georgia Hamartola byla přeložena pod názvem Vrěmenniku, t. zv. bulharská redakce, kdežto dílo Georgia mnicha je prý v t. zv. srbské redakci, v Lětovniku (o tom A. Viktorov, Очеркъ собранія рукописей В. М. Ундольскаго, str. 56, v díle Слав.-рус. рукоп. В. М. Ундольскаго, Москва 1870). Všecky tyto domněnky byly nesprávné. Již Hirsch (Byz. Stud. 3/4) ukázal správně na to, že ἁμαρτωλός není vlastní jméno, nýbrž pouze epitheton slova μόναχος, a S. Šestakov (О происхожденіи и составѣ хроники Георгія монаха, Каз. Уз. Зап. 1891, кн. 2., str. 121) upozornil, že i jiní mnišští spisovatelé byzantští se nazývají ἁμαρτωλοί, na př. Theofanes Chronographia, ed. Boor, II., str. 350 a v předmluvě str. 4., 21. Z jiného důvodu se pozastavil nad příjmením ἁμαρτωλὸς zase Gelzer, v díle Julius Africanus und die byzant. Chronographie, T. I. v Lipsku 1880, str. 74 pozn. 2, že totiž je toto epitheton právě jen v předmluvě, a vyvozoval z toho nejednotný původ díla: ale nesprávně, neboť právě ta okolnost, že ἁμαρτωλὸς je i v záhlaví některých rukopisů, zejména důležitého Coisl. č. 305, ukazuje, že ἁμαρτωλὸς se vztahuje k původci celého díla.

Víme tedy, že slovem ἁμαρτωλὸς není dáno nijaké přesné určení osoby spisovatelovy, a jestliže ho užíváme, činíme tak jen ze zřetele na dlouhou tradici, ježto všichni, kdo dosud o našem kronikáři psali, jmenovali ho Georgiem Hamartolem. Správnější by ovšem byl název „mnich Georgij“, kdežto slovo „hříšný“ je prostou výplní jako jiná epitheta „blahoslavený“, „přemoudrý Zonaras“ a nemá nijakého účelu jmenovacího.

Jeho mnišský stav. Již název sám nám ukazuje, že náš kronikář byl *mnich.* To však poznáváme také z jeho díla. Místa na to ukazující jsou již proto důležita, že jiných zpráv o jeho životě nemáme než právě pouze ty, které můžeme vybrati z jeho kroniky. Mnišský stav spisovatelův je patrný z rázu celé kroniky, ze světového názoru, jímž je prosycena. Bude ještě ukázáno, že kronika Georgiova je spíše dílo theologické než historické. Nejen že jsou v textu časté citáty z Písma, prozrazující odbornou znalost bible, nýbrž i celý duch vypravování je závislý na této okolnosti. Již v předmluvě připomíná jako důležitou část svého díla výklady o mnišství: 3, 7 Πῶς τε ἡ τῶν μοναχῶν ἤρξατο διαγωγὴ καὶ τάξις ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ

διὰ τῆς Χριστοῦ παναρίστου πολιτείας καὶ διδασκαλίας ὑψηλοτέρα καὶ φαιδροτέρα καὶ τηλαυγεστέρα μάλα εἰκότως ἀναπέφηνεν.

A tomuto slibu byl věru práv. Neopomíjel žádné příležitosti, kde by mohl mluviti o věcech církevních a zvláště mnišských. V dějinách dávnověku měl ovšem příležitost jen k obecným, nábožným a mravoučným úvahám, na př. při Mojžíšovi (ed. de Boor. str. 134, 16—142, 20). Avšak již při římském císaři Claudiovi dostal se do svých vod. Vlastní panování císařovo odbyl ve *dvou* řádcích, a hned přešel k věci sobě blízké: Καὶ Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν Αἰγύπτῳ πρώτως ἐκκλησίας πηξάμενος πολλὰ μοναστήρια συνεστήσατο, ἅπερ σεμνεῖα τότε προσηγορεύθησαν, 327, 12. A nyní následuje nekonečný a nestravitelný výklad o mnišství a jeho nesmírné vznešenosti a kráse, protkaný citáty z Eusebiovy Historie církevní, z Athanasia, Epifania, Basilia, Anastasia, Řehoře Naziánského a jiných Georgiových autorit. V tomto dlouhém předivu nacházíme i jednotlivé osobní poznámky, přiznávající spisovatelovu příslušnost k světu klášternímu. Tak praví 328, 4 o Filonovi: Τῶν γὰρ παρ᾿ ἡμῶν ἀσκητῶν ἀποδεχόμενος τὸν βίον ἐκθειάζει σφόδρα καὶ σεμνύνει τοὺς κατ᾿ αὐτὸν ἀποστολικοὺς ἄνδρας ἐξ Ἑβραίων. O deset stran dále pak znovu zdůrazňuje potřebnost tohoto svého „stručného“ výkladu: 338, 12 Ταῦτα δὲ ἐκ πολλῶν ἐρανισάμενος ὀλίγα ἀναγκαίως οἶμαι συντέθεικα διὰ τοὺς ἐπαποροῦντας, πότε καὶ ποῦ καὶ πόθεν ἡ τῶν μοναχῶν ἤρξατο διαγωγή τε καὶ ἄσκησις καὶ τάξις. Nehoruje však pro život poustevnický, nýbrž pro mnišství klášterní. Praviť v tomtéž výkladě 350, 7 Διὸ δὴ καὶ θαυμάζω σφόδρα καὶ λίαν ἐπαινῶ τοὺς τὰς ἐρήμους κατειληφότας μοναχοὺς τῶν τε ἄλλων ἀρετῶν ἕνεκα καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς ἐσθῆτος.

V dalších dějinách, zejména v dějinách byzantských, oceňuje pak Georgios panovníky především podle toho, jak zacházeli s mnichy. Tak sv. Helena vedla si i po této stránce bohumile: Πάσης τοίνυν ἀρετῆς ἡ μακαρία κεκοσμημένη εἶχε καὶ τὴν χριστοτίμητον ταπεινοφροσύνην πρὸς πάντας μέν, διαφερόντως δὲ πρὸς τὸ ἱερὸν τῶν μοναζόντων σχῆμα 501, 22—502, 2. Císař Theodosios Mladší se zastavil na lovu u mnicha, byl jím pohoštěn a okouzlen krásou mnišského života, i řekl: Μακάριοι καὶ τρισμακάριοί ἐστε ὄντως ὑμεῖς οἱ μοναχοὶ καὶ ἀμέριμνοι τοῦ κοσμοῦ. ἐπ᾿ ἀληθείας γὰρ λέγω σοι,

πάτερ, ὅτι ἐν τῷ παλατίῳ ἐγεννήθην, καὶ οὐδέποτε μεθ' ἡδονῆς ἀπήλαυσα βρώσεως καὶ πόσεως ὡς σήμερον, 607, 13—608, 9. Podobně Theodosios Veliký si podle Georgia velmi vážil jáhna Arsenie, vychovatele svých synů Arkadia a Honoria. Když pak Arsenios se nepohodl s císařem o způsob vychování a odešel proto ode dvora, císař prý se velmi zarmoutil a psal za ním po všech stranách říše (πάνυ λυπηθεὶς ἔγραψε παντί τε καὶ πανταχοῦ 573, 12—13); i mladí princové psali jáhnovi spoustu listů (πλειστὰς ἐπιστολάς 573, 16), jen aby se vrátil. Také při různých pohromách myslí Georgios především na mnichy: Za císaře Konstanta strhla se velká bouře a vichřice vyvracela z kořene i velké stromy, ba porazila i sloupy mnichů, na nich žijících: Πολλοὺς δὲ καὶ στύλους κιονιτῶν μοναχῶν κατέβαλεν 697, 11.

Jeho názory. S tímto mnišským názorem světovým souvisí i fanatická nesnášelivost k jiným věrám a zejména ke všem kacířům. Tak již v předmluvě se chystal, jak vyloží hanebnost mohamedánskou, τὴν τῶν ἀπασθάλων καὶ κακοφρόνων Σαρακηνῶν καταγέλαστον δόξαν καὶ τὴν κτηνώδη ζωὴν καὶ μέντοι καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ λαοπλάνου ψευδοπροφήτου αὐτῶν 3, 23 sl., a to pak také důkladně učinil. Jmenovitě pak planul nesmírnou záští k obrazoborcům. Jeho vypravování o bludařích, o ariánech a paulikiánech, jsou ještě mírná proti vášnivým výpadům, jimiž častuje obrazoborce, a zejména jejich vynikajícího zástupce, císaře Konstantina Kopronyma. Již v předmluvě se na ně zle připravuje, když mluví o tom, jak probéře jejich „psovské kacířství“, za které ovšem se propadnou do ohně věčného: Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκφυλον καὶ θεοστυγῆ τε καὶ παμβέβηλον τῶν Μανιχαίων λύσσαν, ἀφ' ἧς ὥσπερ ἔκ τινος λυσσῶντος κυνὸς τὴν αἰσχίστην τε καὶ κάκιστον μετειληφυῖα νόσον ἀνεφύη ἡ τῶν ἀλιτηρίων καὶ κακοσχόλων εἰκονομάχων ἐμβρόντητος αἵρεσις, καὶ ὅθεν ἀπήρξατο καὶ ποῦ κατέληξεν, ἥτις γε τοὺς προστάτας αὐτῆς καὶ συνίστορας ἀλλοτρίους ἐκ περιουσίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καταστήσασα σὺν τοῖς ὁμόφροσιν αὐτῶν ἐκδήλως ἅμα καὶ τὰ τούτων λῃρήματα καὶ βληχήματα τῆς ἀδεκάστου δίκης ὑπευθύνους καὶ ἐνδίκους (ὢ τῆς ἀπάτης καὶ παραπληξίας τῶν πεφενακισμένων καὶ ματαιοφρόνων) ἀπέφηνε κομιδῇ καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ παρέπεμψεν. Je tedy nasnadě, že Georgij, jakmile dospěl k panování císařů, za nichž obrazoborecké boje zuřily, oplývá vášnivou výmluvností. Je to značná část díla, od nastoupení Lva III. t. zv.

Isaurského (Syrského) až k Michaelu III., od str. 735 až k 801., tedy asi desetina celé kroniky, a je plna mnišského zášti. Pro Konstantina Kopronyma (na str. 750—765) nenaléza dosti silných slov. Hned při zmínce o jeho nastoupení tituluje ho ἐκ δεινοτάτου λέοντος ποικιλότροπος πάρδαλις, ἐκ σπέρματος ὄφεως ἀσπὶς δεινὴ καὶ ὄφις πετόμενος, ὁ ἐκ Δὰν ἀντίχριστος a v tomto tónu setrvává až do konce. Tento způsob psaní má pak ovšem vliv na historickou cenu jeho díla, o níž bude řeč dále.

Georgiův puvod. Tím však známe ještě o Georgiovi málo. Staly se pokusy, určiti z Georgiovy kroniky i jeho *domovinu*, po případě *působiště*. Muralt, jenž ve svém vydání položil jako předmluvu první obsahový rozbor kroniky, tvrdil, že Georgios jeví zvláštní zájem o *Egypt*. Tak připomíná Georgios pobyt evangelisty Marka v Egyptě (Μάρκον πρῶτον ἴσμεν ἐν Αἰγύπτῳ τὸ εὐαγγέλιον συγγεγραφέναι 327, 17); do Egypta odešel onen stařec, jenž pohostil Theodosia Velikého, i Arsenios, z Egypta byl na sněmu nicejském Pafnutius (καὶ ὁ θεῖος Παφνούτιος, ἀνὴρ Αἰγύπτιος 507, 16) a o Egyptě umí vůbec Georgios vyprávěti zajímavé věci: V Nilu za císaře Maurikia se objevil muž a žena, od hlavy do půl těla lidé, od půli ptáci, t. j. sirény (σειρῆναι, 657, 4—657, 17); v Egyptě také žije krokodil (657, 19—658, 17), „velká šelma a zároveň ryba od hlavy až do ocasu. Kůže na jeho hřbetu podobá se černému kameni, na břiše je bílý, nohy má čtyři a ocas velmi dlouhý a drsný, neboť jeho páteř sahá až na konec ocasu; ocas má zářezy akanthovité, a jím bije ty, proti nimž útočí a rozdílí tak mnoho ran". Georgios také ví, že krokodila často zahubí hydra (ἡ ὑδρίς), která vypadá jako pes: vleze do jeho tlamy široce rozevřené, dostane se mu až do žaludku, provrtá mu břicho a tak se dostane zase ven, zůstavujíc krokodila pošlého. V Alexandrii po smrti císaře Maurikia sochy obživly a mocně vyvolávaly jeho úmrtí (663, 17 sl.). A ještě jiné zajímavosti egyptské zná Georgios, a leckdy začíná nový odstavec slovy: Καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐγένετο τι τοιοῦτο, jako 676, 12. Kromě toho též zná události v Antiochii (580, 21—581, 3) a v Karthagu (678, 16). To vše je pravda.

Ale přes to právem odmítl Hirsch (Byz. Stud. 4 sl.) a po něm Šestakov (Кас. Уз. Зап. 1891, 2, 125 sl.) domněnku Muraltovu. Nesmímeť zapomínati, že Georgiova kronika není

dílo samostatné. To, co jsme tu uvedli jako poznámky, svědčící zdánlivě pro egyptský původ spisovatelův, jest vesměs čerpáno z jiných spisovatelů, jak ukazují doklady pod čarou ve vydání de Boorově, a nemá tedy nijaké průkazné ceny. Není sice pravda, co tvrdí Hirsch, že zmínky o Egyptě jsou jen v přední části kroniky — uvedliť jsme tu právě doklady z pozdějších oddílů — ale to, co bylo řečeno, stačí k vyvrácení domněnky Muraltovy. Něco jiného byl případ Ioanna Malaly, o němž víme bezpečně, že pocházel z Antiochie, a místní dějiny znal. Georgios však Malaly užíval jako pomůcky.

Muralt ovšem citoval pro svou domněnku zvláště důležité místo, kde Georgios vypráví, že za císaře Valentiniana žili v Egyptě, jmenovitě v pustinách N i t r i e žáci Antoniovi podle společné řehole (552, 24—553, 6). Pravíť se tam: Κατὰ τὸν αὐτὸν κ α ι ρ ὸ ν οἱ τῶν μοναχῶν πατέρες τῷ βίῳ καὶ τῇ ἀξίᾳ τῆς ἀρχαιότητος Μακάριος καὶ Ἰσίδωρος καὶ Μακάριος ἕτερος καὶ Ἡρακλείδης καὶ Παμβὼ, Ἀντωνίου μαθηταὶ, κατὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἐρήμοις τόποις τῆς Ν ι τ ρ ί α ς ὑπῆρχον ἄνδρες, οἵτινες τὴν κοινωνίαν ἔχειν τῆς ζωῆς καὶ τῶν πράξεων οὐ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐπουρανίων ἀγγέλων ἐπιστεύοντο· ἅ π ε ρ π α ρ ὼ ν ἑ ώ ρ α κ α ἤ δ η ἐ γ ὼ καὶ τούτων τὰς πράξεις ἀναφέρω, ὧν τοῖς πάθεσι κοινωνὸς εἶναι κατηξιώθην. Zde tedy spisovatel praví, že v Nitrii sám byl a mnichy viděl. Ale Muralt přehlédl, kdežto Hirsch dobře poznal, že celá souvislost tohoto místa nedovoluje pokládati tato slova za Georgiova, protože se rozhodně vztahují na někoho, kdo byl vrstevníkem císaře Valentiniana a žil tehdy ve čtvrtém století. Georgios pak zcela neobratně bez poznámky pojal do svého vypravování doslovně toto svědectví, staré 500 let! Šestakov pak ukázal tento doslovný pramen Georgiův. Je to Rufinova historie církevní, vydaná v Mignově Patrologii latinské, sv. XXI. str. 222 sl. Tam čteme v kn. 2., kap. 4., str. 511 doslova totéž místo: et maxime in Nitriae desertis partibus habebantur viri, qui consortium vitae et actuum non cum ceteris mortalibus, sed cum supernis angelis habere credebantur. *Quae praesens vidi* loquor et eorum gesta refero, quorum in passionibus socius esse promerui. A Georgios právě v těchto místech své kroniky položil obsáhlý výňatek z řeckého překladu Rufinovy historie.

Na podporu svého mínění uváděl Muralt v § 3. předmluvy k vydání, že Georgios rozhodně nežil v Cařihradě, a že se vyslovil nejen proti obrazoborectví, nýbrž i proti byzantskému caesaropapismu. Ale již Migne v poznámce k tomuto tvrzení (ve vydání v Patrologii) projevil nesouhlas s takovou domněnkou. A Hirsch l. c. 5 dobře ukázal, že nenávistné projevy Georgiovy netýkají se města Cařihradu, naopak, Georgios nazývá Cařihrad „městem Božím“: 794 sl. Θωμᾶς ὁ ματαιόφρων καὶ τὴν Κωνσταντίνου πόλιν, μᾶλλον δέ Θεούπολιν, ἐφ᾽ ἕνα χρόνον ἐκπορθήσας etc. K tomu pak ze svého přidáváme, že naopak celý ráz vypravování o byzantských dějinách jeví dobrou znalost cařihradského prostředí, zejména, jak se přibližujeme ke konci kroniky, k době blízké spisovatelovi, na př. k vítězství pravé víry r. 843 (str. 801). *Georgios tedy žil v Cařihradě nebo aspoň život tamější dobře znal.*

Doba, kdy Georgios žil. Tím přicházíme k otázce, *kdy* Georgios žil. Ani o této věci nemáme přímých svědectví a musíme si jich z kroniky dobývati. Muralt první sebral o tom doklady (§ 5), ovšem podle svého porušeného textu kroniky, a správně položil život Georgiův na konec obrazoboreckých bojů, nesprávně však pokládal Georgia za vrstevníka císaře Theofila, neporozuměv dobře poznámce na str. 708 svého vydání (οἴκημα . . . ὃ Τροῦλλος μέχρι νῦν ὀνομάζει). Ostatně, jak viděti z vydání kritického de Boorova, tato poznámka nenáleží vlastně vůbec do původní Georgiovy kroniky.

Dobu, kdy Georgios žil, můžeme určiti podle jeho vlastních slov v předmluvě. Prohlašujeť tam, že vypíše byzantské dějiny až do Michaela III., ἕως τοῦ τελευταίου Μιχαὴλ υἱοῦ Θεοφίλου, ὅστις μειράκιον βασιλεύσας τὴν ὀρθόδοξον αὖ πάλιν διὰ συνόδου θείας ἀνεκήρυξε καὶ κατώρθωσε πίστιν. Michael III., který se stal panovníkem ve třech letech věku (odtud μειράκιον), nazývá se tu posledním císařem; je tedy patrné, že Basileia I. makedonského se Georgios již nedožil. Podle Golubinského (Ист. рус. церкви I. 1, 889, pozn. 2.) je v bulharské redakci překladu přeloženo důležité to místo takto: до умертвія Михаила, сына Θеофила.[1a]) To je rozhodně nesprávné a neodpovídá řeckému textu. O úmrtí Michaelově Georgios již nemluví.

[1a]) Viz nyní ve vyd. Istrinově str. 29 ř. 26!

Avšak Michael III. vládl od r. 842 do 867. Jde tedy o to, můžeme-li v této poměrně dlouhé době celého čtvrtstoletí najíti pevnější bod, kdy asi byla kronika složena. Tu pak dobře ukázal Hirsch, že prudkost, s jakou Georgios mluví o obrazoborcích, prozrazuje, že jejich boje sám zažil, že jich nebyl příliš časově vzdálen a že psal ještě v živé paměti. [2]) Na druhé straně zase přátelský tón, jímž píše Georgios o církvi římské, ukazuje, že dokončil svou práci ještě před počátkem schismatu, jenž se klade do r. 963. A konečně ukázal Hirsch ještě na jednu důležitou okolnost. Na str. 801 počíná Georgios vládu Michaela III. těmito slovy: Μετὰ δὲ Θεόφιλον ἐβασίλευσε Μιχαὴλ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη κε΄· σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ Θεοδώρᾳ κατέσχεν ἔτη ιδ! καὶ μόνος αὐτοκράτόρησεν ἔτη ια! μῆνας γ! Michael tedy vládl 25 let; s matkou Theodorou, pokud byl nezletilý, 14 let, sám pak 11 let a 3 měsíce. Michael nastoupil podle Kruga (Die Chronologie d. Byzantiner str. 1) dne 27. ledna 842 a zemřel dne 23. září 867, vládl tedy 25 let a 8 měsíců. Ale z toho poslední $1\frac{1}{4}$ roku nevládl již sám, nýbrž přibral si za spoluvládce Basileia, jenž byl korunován dne 26. května 866 (Krug 32). Počet Georgiův se tedy shoduje se skutečností, až na 5 měsíců, pokud se týče úhrnného počtu vlády Michaelovy; ale o Michaelově spoluvládě s Basiliem se tu již nemluví. Zajisté byl tedy tento počet let psán bez zřetele k ní.

Zde však musím Hirschovi odporovati. On totiž tvrdí, že Georgios počítá samovládu Michaelovu jen do nastoupení Basileia jako spoluvládce, a připomíná, že samovláda Michaelova je v některých rukopisech, zejména v Coislianu 310 udána na 10 let a 3 měsíce; tím tedy úhrnem by byla počítána vláda Michaelova na 24 léta a 3 měsíce, a vskutku, nehledíme-li k spoluvládě Basileiově, panoval Michael 24 léta a *4* měsíce, takže počet se tu dosti shoduje se skutečností. Z té příčiny soudí Hirsch, že Georgios dopsal kroniku po skončení samostatné vlády Michaelovy, t. j. před povoláním Basileiovým, tedy roku 866. K tomuto mínění se úplně přidal i Šestakov l. c. 123 sl. Ale pak máme na téže řádce u Georgia rozpor, neboť nejprve udává úhrnem vládu Michaelovu na 25 let, a pak na

---

[2]) Citát Hirschův z Muraltova vydání str. 648, sem hledící, není ve skutečné Georgiově kronice.

24 léta a tři měsíce. Tento rozpor vzniká totiž chybným čtením Hirschovým. On uvádí (str. 6, pozn. 2) znění rukopisné takto: Μετὰ δὲ Θεόφιλον ἐβασίλευσε Μιχαὴλ υἱὸς αὐτοῦ σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ Θεοδώρᾳ κατέσχεν ἔτη ιδ΄ καὶ μόνος ηὐκρατόρησεν ἔτη ι΄ καὶ μῆνας γ΄. Hirsch cituje toto čtení prý z rukopisu Coisl. 310 podle Muralta. Zde je důležité, že je tu vynechán úhrný počet vlády Michaelovy — 25 let — a pak ovšem lze se dopočítati oněch 24 let a 3 měsíců. Ale rukopis, z kterého Hirsch cituje, *má* ve skutečnosti úhrnnou sumu ἔτη κε΄, a to právě tento jediný, kdežto v ostatních je podle de Boora vynechána; a to zaznamenává již Muralt! Je tedy u Hirsche nedopatření. Kromě toho Hirsch uvádí samovládu Michaelovu *v deseti* letech podle Coisl. 310. Ale jiné rukopisy mají počítáno let 11 (ια΄) i 12 (ιβ΄), a v jiných zase je pergamen setřen k nečitelnosti (de Boor: pergamena ante δέκα ita corrosa, ut quid scriptum fuerit, pro certo affirmare nequeam, sed ἕνδεκα verisimilius). Je-li psáno většinou *11* let, pak padá dohad Hirschův, že toto místo ukazuje na rok 866. A připustíme-li, že k tomuto místu patří i úhrnná suma *25* let, pak docela již nemohlo býti psáno r. 866, neboť jak by mohl Georgios znáti před úmrtím Michaelovým celkovou dobu jeho panování? Domněnky Hirschovy tedy nelze podržeti.

Tu by se snad zdálo, že kronika Georgiova byla dopsána později, po r. 867, když uvádí celou dobu panování Michaelova. Ale tomu odporuje způsob, jak je kronika zakončena. O Michaelovi a Theodoře má Georgios necelé tři stránky, a ty vlastně obsahují pouze výklad o t. zv. σύνοδος τῆς ὀρθοδοξίας, t. j. o sněmu církevním dne 19. února, na němž bylo definitivně ustanoveno ctění obrazů a tím ukončeny obrazoborecké boje r. 843. O další vládě Michaelově a Theodořině Georgios mlčí. Toto mlčení by ještě samo nic nedokazovalo; naopak, přes to bychom mohli klásti vznik kroniky do doby hodně pozdější než rok 843, neboť zajisté mohl míti Georgios dobré důvody k tomu, aby o vládě Michaelově pomlčel. Ale zase v oněch letech staly se tak důležité státní akty, že Georgios by je sotva mohl přejíti mlčením: Vláda Bardova s četnými reformami, r. 856 odstoupení Theodořino, r. 862/3 poselství Rastislava moravského a odchod Konst. a Methoda, r. 866 dne 21. dubna smrt Bardova, dne 26. května korunování Basileiovo, r. 867

dne 23. září zavraždění Michaelovo Basileiem — to vše je tu nedopověděno. A tu úplné mlčení Georgiovo o Theodoře a Bardovi jakož i o pokřtění Bulharů, o němž na př. Zonaras uměl mnoho vypravovati, a o Konstantinu a Methodějovi je nám právě tak významné, jako Hirschovi kronikářovo mlčení o Basileiovi. Vzhledem k této neúplnosti nepokládáme udání let Michaelových za rozhodující, neboť je vůbec v rukopisech porušeno a pak mohlo býti vloženo zcela nenásilně pokračovateli Georgiovy kroniky.

Domnívám se tudíž, že *Georgios psal svou kroniku brzo po r. 843*, po vítězství pravé víry, a že se nedožil Basileia, neboť by byl zajisté pokládal za nutné vysloviti mu nějakou lichotivou zmínkou svou úctu. Přátelské pocity k Římu a živá vzpomínka na poslední období ikonoklasmu hodí se zajisté lépe k okolí roku 843 nežli k době o 20 let pozdější.

Ale život Georgiův můžeme si určiti ještě podrobněji. Georgios vypsal dějiny od Justina I. až do Lva V. (do r. 813) věrně podle Theofana; to ukázal Šestakov a de Boor, jak ještě připomeneme. Kronika Theofanova se končí nastoupením Lva V. arménského. Pro celé další období neměl Georgios kromě životopisu Niketova a Nikeforova vůbec pramenů a psal tedy jen podle vlastní paměti. Byl tedy zajisté již při nastoupení Lva V. tak dospělý, že se mohl později spoléhati již na svou pamět, z těchto let, *mužný svůj věk ztrávil za Michaela II. a Theofila* a zemřel za Michaela III. Celkem tedy Georgis žil *v první polovici devátého století.* [3])

Politické a kulturní ovzduší doby Georgiovy. Doba, do které jeho život spadal, byla pohnutá. Říše byzantská, která v sedmém století těžce zápasila s mocí mohamedánskou, dorážející silou prvního vzkypění, od počátku osmého století počíná se posilovati zevně nastoupením dynastie syrské. Lev III. (Syrský, Isaurský 717—741), znamenitý vojevůdce, reformoval vojsko i vnitřní správu, odrazil mohamedány, obléhající Cařihrad (717), uveřejnil sbírku zákonů a pečoval o finance i soudy. Ale svou

---

[3]) Zvláštní domněnku o Georgiovi vyslovil kdysi Dom. Gasp. Laucia v článku Sopra Giovanni Sicolo, cronografo bizantino del secolo nono, Archivio istorico Siciliano III, 1875, 369—385, že totiž náš Georgios je totožný s Joannem ze Sicilie. Tato domněnka nemá podkladu.

vládnoucí vůlí chtěl zasáhnouti i do otázek církevních, a to bylo osudné. Na východě říše, v Malé Asii, vznikl v některých sektách, mezi montanisty a paulikiány, odpor ku ctění obrazů, ostatků a svatých, snad v důsledku toho, že též islam obrazy odmítal, a tu a tam i vyšší duchovenstvo na východě se k nové té nauce přidalo. Císař vydal r. 726 výnos, jímž vystoupil proti ctění obrazů a přijal tedy stanovisko maloasijské. To však vzbudilo bouři na západě říše, zvláště v samém sídelním městě, a nejvíce mezi mnichy, tradičními opatrovníky a rozmnožovateli relikvií a výsadními malíři svatých obrazů; šloť nejen o víru, nýbrž i o existenci. Papež Řehoř II. a s ním západní věřící rovněž vystoupili proti myšlence císařově a došlo i k válečným činům z této příčiny.

Lev III. zemřel uprostřed bojů, avšak jeho energický syn Konstantin V. (741—775, t. zv. Kopronymos) kráčel v jeho šlépějích. Vítězně bojoval proti Arabům, po těžkých bojích porazil r. 762 Bulhary, a v boji proti přívržencům obrazů pokračoval ještě řízněji než otec: sahal i k mučení odpůrců, zabavoval klášterní jmění a způsobil, že r. 754 říšský sněm církevní uznal jeho zásady. Po krátké vládě Lva IV. (775—780) podařilo se teprve císařovně Eireně zjednati na nicejské synodě r. 787 církevní mír tím, že usnesení z r. 754 bylo odvoláno a ctění obrazů opět nařízeno. Proti mohamedánům však bojovala Eirene nešťastně a musila se zavázati k ročnímu poplatku. Položení říše byzantské bylo oslabeno také korunovací Karla Velikého r. 800, čímž rozpadnutí světa východořímského a západořímského bylo po stránce politické dokonáno. Eirene byla zbavena vlády r. 802 Nikeforem, jenž se osvědčil vládcem prozíravým. Po krátkém panování zbožného Michaela I. nastoupil vojevůdce Lev V. r. 813. Bojoval těžce s Krumem bulharským a náladou vojska byl přinucen opět zahájiti nepřátelství proti obrazům. Sesadil oblíbeného pravověrného patriarchu Nikefora r. 815 a svolal synodu, jež obnovila usnesení z r. 754. Ale odpor, jenž byl vzbuzen těmito skutky, propukl brzo. O vánocích r. 820 byl Lev zavražděn v kostele spiklenci, jež vedl generál Michael z Amoria. Tento založil novou, fryžskou dynastii, ale jeho vláda nebyla pevná. Sociálně-revoluční odboj v Malé Asii, vedený nápadníkem trůnu, vojevůdcem Tomášem, jenž se spojil s Araby, nutil Michaela k válečným výpravám, a s druhé strany,

od jihu, ohrožovali ho Arabové, vyhnaní ze Španěl. Církevní otázky byly za Michaela II. v pozadí.

Podobně pohnutá byla i vláda jeho syna Theofila (829—842). Stižen velikášstvím, rozhodoval o otázkách politických, vojenských i církevních, ale bez způsobilosti. Divoké kmeny ohrožovaly od severovýchodu černomořský obchod, a roku 838 utrpěl císař krutou porážku při hájení Amoria ve Frygii proti Arabům. Náboženskou snášelivost svého otce Theofilos opustil; r. 832 ostrým výnosem zdůraznil zákaz obrazů, účastnil se sám theologických disputací proti úctě k svatým, a protivníky své, kteří ho překonávali, dal mučiti. Vliv učeného patriarchy Ioanna Grammatika nepřemohl zvůle císařovy. Umíraje zanechal Theofil tříleté děcko, Michaela III., za něhož vládla do r. 856 matka jeho Theodora. Spolu s ní vládl její bratr Bardas, bez pevné povahy, ale muž velmi schopný a velmi vzdělaný. Usilujíce o konečné zjednání klidu ve staletých vnitřních bouřích, způsobili synodu dne 19. února 843. Ctění obrazů a jeho ochránci — mniši — slavili vítězství. Učený patriarcha Ioann musil odstoupiti a nastoupil Methodios, vyznavač ikonodulie. Pravá víra byla zachráněna.

Zatím Michael III. dospíval a vyvinul se v chronického opilce a bohopustého prostopášníka. Se svou bujnou družinou liboval si zejména ve veřejném zesměšňování církevních obřadů paroduje církevní zvyky a zřízení masopustním způsobem. A právě za takovéto vlády vystupovaly problémy svrchovaně závažné. R. 860 přitáhli po prvé před Cařihrad Rusové a vzbudili zděšení v hlavním městě. Jen zázračnou pomocí mariánského obrazu bylo obyvatelstvo, jak se věřilo, zachráněno. Avšak také bližší sousedé se hlásili. Boris bulharský řešil válečně své pochybnosti o hranicích řeckobulharských a dosáhl r. 864—865 odstoupení pohraniční Zagory.

A uvnitř říše také zrála veliká rozhodnutí. Patriarcha Ignatios byl sesazen, protože vytkl veřejně Bardovi obcování s jeho vlastní snachou, a po něm nastoupil r. 858 muž osudného významu — Fótios. Vystoupením učeného muže na místo tak vynikající ožily opět po půldruhém století snahy kulturní. Bardas zařídil v Cařihradě jakousi vysokou školu, kde se pěstovala filosofie i ostatní vědy. Bylo to vlastně osení, jež vyklíčilo ze setby učeného Ioanna Grammatika. Ten seskupil kolem sebe

družinu žáků, v nichž žilo zanícení osvětové. Zejména byl zaujat pro řeckou literaturu církevní i starověkou Fótios, a neúnavně z ní vypisoval, sám spisoval i vyučoval ve vlastním domě. Bardas tedy povýšil tuto soukromou činnost učitelskou a vědeckou na veřejnou: věnoval palác nové akademii, vystavěl při něm dům pro učence, kteří tam měli učiti — byli to zvláště žáci Jana Grammatika — a opatřil jim pěkné platy. V akademii se učilo nejprve gramatice, při čemž se četl Homér, geometrii, dialektice a filosofii, kteréž učíval Fótios. To byl první stupeň. Na druhém, vyšším stupni byla rhétorika, arithmetika, astronomie a musika i ostatní hellenská umění. Takový plán učební nám zachovala staroslověnská legenda o Konstantinovi v kap. IV. (Fr. Pastrnek, Dějiny slov. apoštolů, str. 41 a 160.)

Nicméně Bardas nepřežil dlouho tento svůj nejlepší skutek, Zhýřilý Michael oblíbil si urostlého štolbu Basileia z Makedonie, učinil jej svým miláčkem, navedl jej k zavraždění Bardy a konečně ho jmenoval r. 866 spoluvladařem. Spoluvláda dlouho netrvala: Basileios, zdomácněv rychle v novém postavení, dal Michaela r. 867 zabíti. [4])

Připomenouti si tyto poměry a události bylo potřebné pro správné posouzení spisovatelovy osobnosti. Žil v dobách velmi neblahých a duševní práci naprosto nepříznivých. Literatura byla v úpadku, všechen zájem se vyčerpával hádkami theologickými a církevními; nové snahy kulturní, pokusy naukové a esthetické počaly se díti až na samý konec jeho života; akademie Bardovy se možná ani nedočkal, a dočkal-li, sotva byl

[4]) Sr. k tomu tyto příručky: M. C. Bayet, L'empire Byzantiin str. 625 sl. v Lavisse-Rambaudově Histoire Général I. Paris 1893; Th. Lindner, Weltgeschichte II. Stuttgart 1901, str. 250; Gelzer, Abriß d. byzant. Kaisergeschichte v Krumbacherových Dějinách literatury r. 1897, 960—974. — W. Oncken: Allgem. Geschichte; Gesch. d. Byzantiner v. J. Hertzberg, v Berlíně 1883; str. 141 sl.; Schiller: Weltgeschichte 1900; H. Helmolt: Weltgesch. V., v Lipsku 1905, str. 74 sl.; monografická literatura není zde citována. Lituji, že jsem nemohl užíti nových byzantologických publikací ruských! Th. Uspenskij, Исторія византійской имперіи I., v Petrohradě 1914, 872 st. (rec. BB 20, 1913, II. 294—301 a Ж М Н Пр 55, 1915, ledn. kn. 227—241); dále II. díl Pl. Kulakovského Історія Византіи, pak S. Šestakova Лекціи по исторіи Византіи, 2. vyd. Kazaň 1915, 437 stran, stať M. Popruženka, sepsanou na základě dějin Uspenského, Славяне и Византія, BB 22, 1915/6, 253—280.

by měl do ní přístupu. Nebudeme tedy Georgia viniti, nenajdeme-li ho velikým umělcem. Neměl jiných příkladů kolem sebe než několik málo svých kronikářských předchůdců a spisovatele církevní. Že pak k těmto přilnul takřka otrocky, to je přirozená věc, když všechen vnitřní život státu i sama vnitřní politika se točily kolem otázek církevních. Jeho převýmluvné a nechutné potírání obrazoborců jest jen odraz ovzduší, v němž dýchal celý život. Jeho vynášení mnišského stavu jest pochopitelné při důležitosti, jakou právě mniši měli v této církevní válce. Jeho výlučný zájem o otázky náboženské je poněkud vysvětlitelný v době, kdy veřejné poměry a celý ráz světského života vzbuzovaly jenom nechuť. S tímto poznáním tedy přistupme již k pozorování jeho díla.

* * *

Kronika Georgiova jest nadepsána v různých rukopisech rozmanitě, jak vyložil de Boor v předmluvě k svému vydání (LXXXI sl.). Nejlépe je dosvědčen titul, který je také v nejstarším a pro nás nejdůležitějším rukopise P (Coisl. 305). Zní takto: Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου, ἁμαρτωλοῦ μονάχου. Celá kronika ve vydání de Boorově v Teubnerské bibliotéce obsahuje ve dvou svazcích 804 strany. Dílo Herodotovo v téže knihovně vydalo 799 stran. Toto srovnání nechť znázorní, do jaké míry lze užíti o spise Georgiově jeho vlastního označení, že to je *krátká* kronika.

Předmluva kroniky. O obsahu a účelu svého díla vykládá Georgios sám v předmluvě, která se pokouší o vzlet řečnický a o uhlazenou periodologii stkvělých byzantských vzorů, ale těžce dopadá na čtenáře. Praví tam, že dřívější spisovatelé dějepisní namnoze nevyhověli svému úkolu. On sám však, nehodný otrok otroků Kristových (ἡμεῖς δὲ πάμπαν οἱ τῶν ἔνδον ἀνάξιοι δοῦλοι τῶν δούλων τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ) 1, 11), uživ starších i novějších dějepisců sepsal kroniku, „tuto malou a nevalnou knížečku“ (τοῦτο δὴ τὸ μικρὸν καὶ πανευτελὲς βιβλιδάριον, 2, 3). Při spisování díla šlo mu jen o pravdu a nikterak o dílo umělecké (πᾶσαν μὲν ἀλήθειαν ἄκομψον καὶ ἀκατάσκευον 2, 6), neboť jest lepší pravdivě třeba žvatlati než lživě mluviti

slohem třeba tak krásným, jako je Platonuv (Κρεῖσσον γὰρ μετὰ ἀληθείας ψελλίζειν ἢ μετὰ ψεύδους πλατωνίζειν 2, 10). V kronice tedy bude prý vyloženo o vzniku pohanských božstev (τὰς τῶν εἰδώλων εὑρέσεις), o bludných učeních řeckých filosofů (τὰς τῶν φιλοσόφων Ἑλλήνων ἐρεσχελίας καὶ μυθοπλαστίας καὶ θρησκείας ἔτι καὶ ἀσυμφώνους τερατολογίας), budou probrána i pohanská náboženství různých národů (τὰς διαφόρων ἐθνῶν δόξας καὶ πολυθεΐας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀθεΐας καὶ κακονοίας), bude vypravováno, jak vzniklo mnišství (πῶς τε ἡ τῶν μοναχῶν ἤρξατο διαγωγὴ καὶ τάξις ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ διὰ τῆς Χριστοῦ παναρίστου πολιτείας καὶ διδασκαλίας ὑψηλότερα καὶ φαιδρότερα καὶ πλανυτέρα μάλα εἰκότως ἀναπέφηνεν), pak kromě jiných věcí najde se v kronice o kacířství manichejských, od nichž jako od vzteklého psa vzniklo kacířství obrazoborců, pak o směšné víře Saracenů a jejich lžiproroku, a pak o novější bláhovosti starce Tomáše [5]) (str. 3).

Rozsah a rozdělení kroniky. Veškeré pak vypravování pro lepší přehled a snazší zapamatování rozdělil spisovatel v oddíly: τῆς δὲ χρονικῆς πραγματείας τὴν ὑπόθεσιν ὡς ἐν τάξει τμημάτων διὰ τὸ εὐσύνοπτον καὶ εὐμνημόνευτον πεποιήκαμεν, 4, 1–3). Nejdříve stručně probral dějiny od Adama až k smrti Alexandrově, pak se vrátil na začátek a opět začal od Adama a stručně vyprávěl život a skutky mužů israelských až do Ježíše Nave, a dále stručně o soudcích až k Samuelovi, potom zase tak o králích židovských od Saula až k dobytí Jerusalema. Potom se vypravuje o náčelnících římských, ale při tom se mimochodem připomnělo i o říších starých Peršanů, Makedonů, Seleukovců, Antiochů a Ptolomeiů. Rovněž se vypráví v kronice

[5]) Spisovatel tím naráží na vzrušující episodu politickou, která tehdy byla zajisté ještě v živé paměti jeho i jeho čtenářů: r. 822 pozdvihl se starý velitel vojenský *Tomáš* proti císaři Michaelovi II., s nímž kdysi spolubojoval; jsa u vojska velmi oblíben, nabyl záhy velkého vlivu: skoro celá Malá Asie se přidala k němu. Toto povstání bylo nebezpečné, protože povstalci byli zejména z chudiny, a tedy jejich hnutí mělo též příchuť sociálně převratnou. Naděje Tomášovy byly posíleny spojením s Araby, s jejichž svolením byl dokonce korunován za císaře byzantského od patriarchy antiochijského (téhož roku). Ale přes opakované úsilí nepodařilo se Tomášovi dobýti hlavního města po moři; byl pak poražen na souši od Bulharů, sevřen, přemožen a v říjnu 824 popraven.

o římských císařích od Julia Caesara až k Diokletianovi a Maximianovi, pak o křesťanských císařích od Konstantina Velikého až k poslednímu, totiž k Michaelu III., jenž vstoupiv na trůn jako chlapeček synodou vyhlásil opět pravou víru. Na konec pak prosí autor čtenáře, aby se zaň pomodlili. Důležité to místo o obsahu a rozdělení díla zní takto: ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἀρξάμενοι καὶ μέχρι τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς ἐλθόντες ἐν συντόμῳ πάλιν ἀνάπαλιν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἔννοιαν δι᾽ ἐπαναλήψεως τοὺς χρόνους τῆς ζωῆς τῶν ἐφεξῆς καὶ τὰς πράξεις ὡς οἷόντε διὰ βραχέων ἀπεμνημονεύσαμεν ἕως Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, εἶτα πάλιν διὰ συντομίας τοὺς κριτὰς μέχρι τοῦ προφήτου Σαμουήλ, καὶ εἶθ᾽ οὕτως αὐτίκα τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ Σαοὺλ ἕως Σεδεκίου καὶ τῆς ἁλώσεως Ἰερουσαλήμ, ἐν οἷς καὶ κατὰ Ἰουδαίων ἐκ παρόδου διὰ βραχυλογίας, ἔπειτα δὲ τοὺς Ῥωμαίων ἡγεμόνας, ὥσπερ δὴ καὶ τοὺς πάλαι Περσῶν καὶ Μακεδόνων, Σελευκῶν τε καὶ Ἀντιόχων καὶ Πτολεμαίων ἐν παρεκβάσει διεξελθόντες ἀρχὰς καὶ δυναστείας, οὕτω καὶ τοὺς Ῥωμαίων ἐξ Ἑλλήνων καταγομένους καθολικοὺς βασιλέας ἅμα καὶ τὰς ἐργασίας καὶ τοὺς θανάτους ἀπὸ Ἰουλίου Καίσαρος μέχρι Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν ἀνοσίων καὶ χριστομάχων, εὐθύς τε Κωνσταντῖνον τὸν εὐσεβέστατον καὶ πρῶτον βασιλέα τῶν χριστιανῶν καὶ τοὺς καθεξῆς ἕως τοῦ τελευταίου Μιχαὴλ τοῦ Θεοφίλου, ὅστις μειράκιον βασιλεύσας τὴν ὀρθόδοξον αὖ πάλιν διὰ συνόδου θείας ἀνεκήρυξε καὶ κατώρθωσε πίστιν.

Tato slova jsou důležita proto, že především nám jasně určují *rozsah* Georgiova díla. Jeť tu zřejmě řečeno, že kronika sahá *od Adama do Michaela III.*, a to nezahrnujíc celou vládu tohoto posledního panovníka, nýbrž jen pro samý její počátek, *po synodu r. 843.* Toto určení, výslovně spisovatelem dané, je směrodatné při různém rozsahu jednotlivých rukopisů. Tak nejstarší kodex P (Coisl. 305) se končí smrtí Konstantina Kopronyma (de Boor. str. 765), kdežto mladší rukopisy sahají zase dále za Michaela III., jak se o tom ještě zmíníme. Vlastní slova spisovatelova rozhodují v tomto zmatku. Ostatně i nejlepší z mladších rukopisů se končí shodně se slovy předmluvy: tak A (Coisl. 310, z X. stol.), C (Coisl. 134) a L (Laurentianus). Tím, že Georgios uzavřel svou kroniku rokem 843, neskončil ji nahodile, nýbrž dal jí ideově vhodný závěr. Zákonité

vítězství pravé víry bylo zajisté příhodným zakončením díla, v němž právě vypsání zápasů, jaké pravá víra musila podstupovati s přerůznými nepřáteli, s pohany, mohamedány a bludaři, bylo hlavním obsahem.

Za druhé jsou tato slova důležita pro otázku *rozdělení* kroniky. Muralt totiž ve svém, vůbec prvním vydání Georgia rozdělil kroniku ve *čtyři* knihy: první podává onen úvodní stručný přehled od Adama do Alexandra, druhá sahá opět od Adama do Caesara, třetí od Caesara do Maximiana, čtvrtá od Konstantina Velikého do Michaela III. Toto Muraltovo rozdělení se obecně ujalo a nadále všichni, kdo o Georgiovi psali, se jím řídili. Avšak v žádném rukopise není výslovně název Βιβλίον a rozdělení v oddíly je sice v různých rukopisech, ale nejednotné.

Nejstarší rukopis P obsahuje devět částí, jiný rukopis V zase jen tři při stejném obsahu (de Boor, praef. LXXIX). Z té příčiny zase de Boor ve svém vydání přidržel se dělení v *9* částí podle P a domníval se, že má pro to oporu v citovaných slovech předmluvy.

Pak by části kroniky byly tyto:

Kn.	I.	str.	6—43:	všeobecný přehled až ke smrti Alexandra Velikého — na základě Malaly;
„	II.	„	43—145:	biblické dějiny až k Josuovi;
„	III.	„	145—166:	pokračování biblických dějin: Soudcové až po Samuela;
„	IV.	„	166—251:	pokračování biblických dějin: Saul, David, Šalamoun, judští králové až po Zedekia;
„	V.	„	251—264:	biblické dějiny; králové Israele;
„	VI.	„	264—285:	králové Babylonie a Persie;
„	VII.	„	286—293:	Seleukovci (ale jen Antiochus Epifanes, Antiochus Eupator — podle Daniela a knih Makkabejských);
„	VIII.	„	293—489:	římští císařové od Augusta po Diokleciana;
„	IX.	„	489—803 (!):	římští a byzantští císařové od Konstantina Velikého po Michaela III.

S tímto rozdělením souhlasil Boissevain v rec. de Boor. vyd., Göt. Gel. Anz. str. 374—375.

Ale toto dělení má tu nevýhodu, že části knihy jsou velmi různého objemu, takže prvních 8 vydá o málo více než jediná devátá, a pak rovněž není zcela authentické. Myslím aspoň, že z citovaného výčtu obsahového nelze vyvoditi nijakého pevného dělení. A musíme si také povšimnouti, že v slovanských rukopisech srbské redakce nijakého dělení na knihy není: kromě vlastního záhlaví лѣтокнигь съкращень nacházíme tu jen dva nadpisy: tam kde začíná t. zv. kniha II., kde se znovu začíná od Adama: зачелѡ лѣтописца геѡргїа инока (mosk. l. 16), a pak na začátku t. zv. poslední knihy, před Konstantinem Velikým, начело сь ѥгомь хрїстїаньскаго цр҇тка (mosk. l. 216, Šaf. 198) Rovněž v t. zv. bulharské redakci je záhlaví jen k de Boor. str. 44. начало кременьн'ымъ кнїгамъ Геѡргиꙗ Мниха (Istrin 53), pak ke str. 265 начало цр҇ткию накходоносорокоу цр҇тко-какшемоу къ какилонѣ (I. 185), str. 293 начало Ромѣнскыхъ цр҇ткии (I. 205) a ke str. 489 кременьнии^к ѡ хрестьꙗньскыхъ цр҇ехъ и костантинѣ велицѣмь цр҇и (I. 333). Soudím tedy, že Georgios svého díla na knihy *nedělil.*

S tím souvisí také otázka *o dalším dělení v kapitoly a o nadpisech kapitol.* Muralt rozdělil čtyři knihy kroniky ve 268 kapitol, obyčejně podle jednotlivých vládců, a opatřil je nadpisy (na př. Βασιλεία Μιχαὴλ, υἱοῦ Θεοφίλου). Podobně pro lepší přehled učinil de Boor. Ale v některých rukopisech takových nadpisů není, zejména v P (coisl. 305), a také v slovanském překladě srbské redakce jich vůbec nenalézáme. Ani tedy toto rozdělení a nadpisy kapitol nejsou původní. V t. zv. bulh. redakci kapitoly jsou, a to očíslovány, a na začátku — před předmluvou — je jejich podrobný *seznam („Krinica“).*

Ale konečně citovaná slova předmluvy jsou důležita i pro dokázání *jednotného původu* celého díla. Gelzer totiž ve spise S. Julius Africanus und die byzantinische Chronographie (I. Teil, Leipzig 1880, str. 74 pozn. 2.) vyslovil podezření, že první část kroniky nepochází od Georgia, nýbrž od pozdějšího redaktora a pokračovatele. Důvodem k tomu mu bylo, že některé mladší rukopisy (C D R V) mají na začátku t. zv. II. knihy (de Boor str. 43) nadpis ἀρχὴ τοῦ χρονικοῦ Γεωργίου μοναχοῦ, který pak také přijal Muralt do svého vydání (str. 31) a který nalézáme, jak již připomenuto, v slovanských rukopisech bulharské i srbské redakce. Ale domněnka Gelzerova je nesprávná. V předmluvě, jak jsme

viděli, výslovně se praví, že se *dvakrát* počíná od Adama: po prvé se podává jen stručný dějepisný přehled, po druhé teprve počíná skutečný letopis; proto i onen název ἀρχὴ τοῦ χρονικοῦ před II. knihou lze snadno pochopiti. Kromě toho Šestakov podrobným rozborem ukázal, že první kniha je složena tímtéž způsobem a z týchž pramenů, jako druhá (Каз. Уч. Зап. 1891, кн. 5, str. 1 sl.). A pochybovati o spolehlivosti předmluvy samé, k tomu nemáme nejmenšího důvodu, neboť předmluvu nalézáme právě v nejdůležitějších rukopisech, zejména v P, kdežto jenom nečetné rukopisy jí nemají. Že také slovanské rukopisy srbské redakce neobsahují Georgiovy předmluvy, to snad zavinila její obzvlášť nesnadná mluva. Ale v bulharské redakci předmluva přeložena jest. Ostatně plán díla, jak je v předmluvě podán, a duch její odpovídá úplně kronice samé.

Prameny předmluvy. Myšlenky předmluvy, kromě obsahového přehledu, nejsou ovšem Georgiovým vlastnictvím. Autorovu nechuť k mluvě slohově vytříbené, jeho názor, že křesťanská pravda, i neumělým jazykem pověděná, má větší cenu než uhlazený a vybroušený sloh děl starořeckých, lze často čísti u řeckých otců církevních. Obzvláště pak se tu Georgios shoduje s Theodorotem Kirrským (Ἑλληνικῶν θεραπευτικὴ παθημάτων, ed. 1768, IV. str. 138) a s Isidorem (Epist.., I. kn.. l. 63 a 67). O svém poměru k jiným dějepiscům mluví Georgios stejně jako Theofanes, a rovněž tak závěrečná prosba o čtenářovu modlitbu za spisovatele připomíná Theofana (ed. de Boor, str. 4). Srv. o tom Šestakov Каз. Уч. Зап. 1891, кн. 3., 88—95. Ostatně stejně nesamostatný, jak uvidíme, byl Georgios i v ostatním díle.

Přehled obsahu Georgiovy kroniky. Nicméně program díla, jak jej podává Georgios v předmluvě, nepoučuje nás dostatečně o obsahu kroniky, a proto je třeba všimnouti si ho blíže.

T. zv. *první kniha* je zpočátku pouze stručným biblickým dějepisem, začínajíc vypravování nikoli stvořením světa, nýbrž hned Adamem (Βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων, ᾗ ἡμέρᾳ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδὰμ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ. ὁ δὲ Ἀδὰμ ἐγέννησεν υἱοὺς τρεῖς καὶ θυγατέρας δύο etc.). Jak viděti, vliv genese je patrný hned na této větě. Vražda Kainova dává spisovateli příležitost k první mravoučné úvaze, vyňaté z Basilia Velikého. Zajímavé je vypravování o Sétovi: ten vynašel

řecké písmo, poznal znamení nebeská, rozdělil rok, a dal názvy hvězdám stálicím i planetám; tyto nazval Kronem, Diem, Arem, Afroditou a Hermem. Potom Nevrod založil Babylon. Následuje Kronos, jenž panoval Assyrům, jeho žena Semiramis, syn jejich Ninos, jenž si vzal vlastní matku za manželku a z jehož rodu se pak narodil Zoroaster. Po Sardanapalovi panoval Perseus, jenž zavraždil Medusu a podle ní nazval zemi Medii. Z Asie pak přechází spisovatel do Afriky. Dívka Libye, spojivši se s Poseidonem, zrodila Bela, Bel pak zplodil syna Aigypta, po němž země dostala jméno. V těch dobách filosof Herakles vynašel červec. Pak čteme o Kyrovi a Kroisovi. Po Kambysovi panoval Artaxerxes Mnemon, jenž v Italii založil osadu Palas, a podle ní císařské bydliště sluje palác (παλάτιον). Potom panovali Romulus a Remus. Po nich vládli v Římě konsulové, z nichž se zvláště vyznamenal Manlius (Μάλιος) za vpádu gallského. V Makedonii po Filippovi nastoupil Alexander, jenž vítězně táhl Asií. Když poslal poslal posly k židům s vybídnutím, aby se mu vzdali, vyšli mu tito vstříc, vedeni jsouce veleknězem, jenž byl oděn ve slavnostní roucho. Toto roucho se popisuje na čtyřech stranách. Srovnav smírně věc s židy, táhl Alexander po setkání s královnou Kandakou dále na východ, až přišel k Brachmanům, kteří bydlí až u nejzazších Indů a u veliké řeky Okeanu, jež v kruhu obklopuje celou zemi. Brachmanové jsou národ velmi zbožný, žijí v úplné chudobě, není u nich zvířat ani kovů ani ohně ani chleba ani vína ani oděvu; živí se jen lahodným vzduchem, čistou vodou a ovocem. Mužové bydlí až u Okeanu, ženy pak na této straně řeky Gangu, která se vlévá do Okeanu. V červenci a v srpnu se mužové vždy přepravují k ženám, pobudou u nich čtyřicet dní a zplodí děti. Řeku Ganges jinak nelze přebroditi, protože v ní žije odontotyrannos, obojživelník strašlivý, takže může i slona pohltiti. Ale v onen čas plození se odontotyrannos neukazuje, a to božím zařízením (ὃς ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις τῆς περαιώσεως τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἀφανὴς γίνεται κατὰ θείαν πρόσταξιν). Podobně zajímavé jsou krátké poznámky o Serech, Baktrech a o Amazonkách, jež vždy jednou za rok vycházejí na cestu, na jaře, aby obcovaly se sousedními muži. Obtěžkané vracejí se opět a mužské potomstvo vždy povraždí, ponechávajíce jen ženské.

První kniha se končí výkladem o rozdělení říše Alexandrovy a úvahou sv. Basilia.

T. zv. *druhá kniha* začíná zase Adamem. Jeho nejbližší potomky stručně jmenuje a prodlévá teprv u Noe, k němuž připíná úvahu Jana Zlatoústého. Podobně při Seruchovi je obšírný výňatek ze sv. Athanasia. Hlavním pásmem vypravování je tu biblický dějepis židovský: události, pojící se k Abrahamu, Jakubovi, Mojžíšovi, Samuelovi, Saulovi, dále vláda Davidova, Šalamounova, Roboamova, Josafatova, Ioova, Amesiova, Oziášova, Ezekiášova, Manasseova, Amosova, Josiova, Sedekiova, Jeroboamova, Achabova, Joramova a Ozeova. Zajetím babylonským přechází Georgios k Nabuchodonosorovi a Baltazarovi. Hned potom připojuje dějiny perské, Kyra, Kambysa, Dareia. Po krátké zmínce o Artaxerxovi krátce připomíná kronikář znova Alexandra Velikého, vypravuje o Antiochu Eupatorovi, a pak hned jmenuje Julia Caesara. Delší místo je pak věnováno Augustovi a narození Kristovu, pak Tiberiovi a umučení Kristovu.

Dobou císařskou (Juliem Caesarem) počíná se t. zv. *třetí kniha* kroniky. Ta vypadá takto: v kapitole *o Augustovi* (293, 20—311, 18) je věnováno Augustovi samému — 16 řádek (293, 20—294, 14), tedy počátek; vše ostatní je věnováno úvahám o narození Kristově, zvláště podle Theodoreta; v kap. *o Tiberiovi* (311, 15—323, 4) je věnováno jemu a skutečným dějinám 7 + 22 + 19 řádek (311, 15—21; 318, 21—319, 18; 322, 11—323, 4); ostak je věnován úvahám o Ježíšově smrti, zvláště podle Eusebia, a *legendě o Abgarovi* (tato se vypráví 320, 9—322, 1); v kap. *o Gaiovi,* (323, 6—326, 12) připadá na historické události 26 řádek (323, 16—324, 11); ostatek — až na některé vedlejší poznámky — jedná o Janu Křtiteli, v kap. o *Claudiovi,* velmi obšírné (326, 19—364, 11) připadají na jeho panování — celé *dva* řádky na začátku; vše ostatní zabírají vzpomenuté již výklady o počátcích mnišství;[5a]) v kap. tak vděčné, jako je o *Neronovi* (364, 13—382, 19), zabrala historie 16 řádek (381, 19—382, 9); jinak se tu mluví o Šimonovi Kouzelní-

[5a]) Tato kapitola — o cís. Claudiovi — byla v církslov. literatuře velmi oblíbena právě pro ten obšírný výklad o mnišství: bývala vkládána do různých sborníků pod názvem: о клавдии цр҃и и постническомь бг҃олюбивѣмь жительствѣ, како ѿкꙋдꙋ бысть (Suchomlinov, О древней русской лѣтописи, Sborník petr. akad. 85, 103).

kovi, o mučednické smrti apoštolů Petra, Pavla a Jakuba a uvažuje se o pronásledování křesťanů. (Tyto charakteristické momenty uvedl již Boissevain, G G A 1906, 375). Vespasianovi je věnováno opět velmi mnoho místa (383—436, tedy 53 strany), ale ovšem jen proto, že je tu příležitost mluviti o zkáze Jerusalema a připojiti k tomu úvahy Jana Zlatoústého, sem hledící. Při panování Titově je opět vložena úvaha Jana Zlatoústého, podobně při Diocletianovi výňatek z Athanasia. Za to dva nejlepší a nejdůležitější císařové římští, Traian a Hadrian, byli obdařeni dohromady 23 *řádky*, první 9, druhý 14. Rovněž Marca Aurelia uznal Georgios za hodna jen *tři* řádek, a to ještě o něm nevěděl nic jiného, nežli že za něho bylo viděti oheň na nebi, spějící od západu k východu (str. 451). Císař Severus zaujal zase více místa, ale proto, že lze při něm mluviti o Origenovi. Dalších několik císařů je takřka jen vyjmenováno. Kronikář se zastavuje teprve u Aureliana, za něhož jakýsi Manes tvrdil, že je Kristem. Tato historie ovšem spisovatele dlouho zaměstnává. Při Diocletianovi se vypráví o rozmanitých křesťanských světcích. Obšírněji jsou vylíčeny boje, jež předcházely Konstantinovu nastoupení na trůn a tím státnímu uznání křesťanství.

Konstantinem Velikým se zahajuje t. zv. *čtvrtá, poslední kniha* Georgiovy kroniky, věnovaná dějinám byzantským, a obsahující téměř polovinu celého díla. Také zde je vypravování podobně nerovnoměrné a neúplné, jako dříve. Konstantin Veliký, se všemi těmi úvahami theologickými, které se k němu víží, zabírá 44 strany (489—533), rovněž Julian Apostata se svým úsilím o obnovu pohanství hodně kronikáře zajímal a vzbudil ovšem jeho hněv, podobně církevní události za Theodosia Velikého a Justiniana, a úvahy příslušné z Isidora a jiných otců způsobily, že i těmto dvěma dostalo se hojně místa. Konstantinos III., který sice nebyl nevýznamný panovník, ale vládl jen rok (641), zabírá z Georgia 20 stran, protože prý se za něho přihodily rozmanité divy v Alexandrii a v Karthagu (str. 677—697). Zato sotva jménem bylo vzpomenuto Leontia, Tiberia III., Filippika, Anastasia II. Artemia a Theodosia III. Na str. 735 pak vládou Lva III. „isaurského“ začíná se vypravování o obrazoborectví. Tento oddíl jsme již svrchu charakterisovali. Zde stačí podotknouti, že všecky ostatní dě-

jinné události tohoto posledního století jsou úplně v pozadí, kdežto hlavním obsahem jsou tu polemiky proti ikonoklastům.

Georgios jako dějepisec. Tato suchá a co nejstručnější prohlídka obsahu dovoluje nám oceniti jasněji obsahovou stránku díla. Za prvé poznáváme, že Georgiova kronika nepodává — jako ostatně žádná jiná — úplných světových dějin starověkých. Naopak, výběr látky je v t. zv. prvních třech knihách zcela libovolný. Středem vypravování jsou dějiny židovské, ale ani ty nejsou vyprávěny soustavně, nýbrž často podle toho, jak který jejich bod dal příležitost k theologickým vložkám. Řecké dějiny pak nejsou do díla zahrnuty vůbec. Z řeckých dějin zná Georgios jen příležitostné poznámky. Tak ví o Seruchovi, že byl zakladatelem řeckého náboženství, a o tom vykládá své zmatené představy (str. 57 sl.) Ví také, že za Šalamouna žili u Řeků „mudrci“ Homer a Hesiod, což je jediná jeho zmínka o nich (ἐφ᾽ οὗ scil. Σολομῶντος ἦν Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος οἱ σοφοὶ παρ᾽ Ἕλλησιν, 205, $_{9}$). O velkém zápase svého národa s Peršany za svobodu a o řecké vzdělanosti pak rozkvetlé neví Georgios nic.

Za těchto okolností se ovšem nedivíme, že o vzdálenějších národech starověkých, o Babyloňanech, Assyrech a Egypťanech, má tak skrovné a tak dobrodružné představy. Mezerovité, jako o dějinách vlastního národa, jsou také jeho vědomosti o Římanech. Kromě mlhavého ponětí o jakémsi Romulovi a Removi a pak o jistých Gallech ví Georgios z celých předkřesťanských dějin římských jenom tolik, že v Římě vládli ὕπατοι (konsulové).

Doba císařská je ovšem u něho probrána obšírně, ale velmi jednostranně: pro největší její zjevy nemá vůbec pochopení; všímá si jí jen potud, pokud může mluviti o věcech křesťanských, ať už jsou to theoretické rozklady nebo více méně nezaručené zázračné historie.

Konečně pak v druhé polovině svého díla dospívá k dějinám vlastní říše. Avšak i to nejsou vlastně dějiny. Je to spíše řada theologických úvah a polemik, kdežto vlastní politické a vojenské události se utápějí v přívalu rhetoriky theologické, a o skutečných kulturních věcech se ovšem nic nedovídáme. Pečlivě zaznamenává Georgios všech prvních sedm sněmů církevních (str. 503, $_{9}$ sl., 574, $_{11}$ sl., 605, $_{11}$ sl., 611, $_{20}$ sl., 629, $_{2}$ sl., 725, $_{15}$ sl., 769, $_{10}$ sl.), na 10 stranách polemisuje proti nauce

Mohamedově (str. 697—707), obšírně vykládá o vzniku a učení maloasijských Paulikiánů (718—725) a potírá kacířství messaliánské (537—539); výpadů proti Konstantínu Kopronymovi (750 sl.) jsme již vzpomněli. Jako při císaři Claudiovi se rozmluvil o mnišství, o jeho vzniku a přednostech (328—361), tak i byzantských dějin používá vlastně k vypravování o věcech mnišských. Tak za Konstantina Velikého sv. Silvestr dokázal v Římě proti pohanům a židům božskou sílu křesťanství, neboť na Kapitoliu zabil draka a oživil vola, kterého žid k smrti uřkl (str. 490—499); po této mnišské historii vykládá Georgios, jaký má býti soudce (511—516), a také o tom, že kněz nesmí býti souzen (508); obšírně vypravuje život sv. Athanasia (516—523) a sv. Antonína (523—533), o mniších v pustině egyptské (552—554) a o Janu Zlatoústém (593—599). Vhodně bylo o něm řečeno: kronika od mnicha pro mnichy!

Vedle theologických a mnišských věcí vyplňuje Georgios stránky svého díla na úkor skutečných dějin *anekdotickými* příběhy, *mechanicky* vsouvanými (na př. Καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ ἐγένετό τι τοιοῦτον 676, 12; Καὶ ἐν Καρταγένῃ δὴ τῇ πόλει τῆς Ἀφρικῆς ὑπῆρχε στρατιώτης . . .). Nicméně i tyto episody poskytují podnětu k mravoučným úvahám. Připomenuté dva příběhy, vložené do vlády Konstantina III., jsou samy o sobě velmi zajímavé. V Alexandrii bohatý filosof slyše, že almužna bude po smrti odměněna stonásobně, dal se pokřtíti, a daroval 300 liber zlata biskupovi, jenž je rozdal chudým. Onen filosof, jménem Euagrios, dal si na svůj dar napsati úpis, a když pak umřel, vložili mu úpis do rakve. Po čase zjevil se Euagrios biskupovi ve snách a žádal ho, aby dal otevříti jeho hrob. I našli ho, an v hrobě sedí a má v ruce listinu, pevně ji třímaje. Mrtvý listiny klerikům nevydal, a teprve když přišel biskup, otevřela se ruka umrlcova. Na listině pak bylo viděti jeho rukou napsané potvrzení, jeho podpisem doložené, že mu byl jeho dar stonásobně odplacen. Toto vypravování není ovšem původní; podobné čteme už v díle VI. století, v Zahradě hagiografa Joanna Moscha (Λειμών, lat. Pratum spirituale; Migne Patrol. sv. 87, 3077). Jest však svrchovaně poutavé motivem, že mrtvola vydá list z ruky jen určité osobě; motiv ten nalézáme v legendě o Alexiovi, po prvé u hymnografa Josefa † 883 a u Symeona Metafrasta. Hned po příběhu o Euagriovi je vypravování z Karthaga, a to

symbolické: umírající vojín vidí kolem sebe hrozné Aithiopy, a stejné Aithiopy vidí pak na onom světě při posmrtném soudu. Také toto vypravování znal Georgios odjinud: srov. Pseudo-Cyrill, Homilia de exitu animae, Migne Patr. 77, 1072. Avšak v zápětí je čtenáři zkalen požitek z těchto dvou svěžích episod: následuje nepřehledný řetěz homiletických citátů o věcech záhrobních z Jana Zlatoústého, Řehoře Naziánského, Anastasia, Athanasia, Cyrilla a jiných. Podobně i čistě zeměpisné látky je využito ve smyslu patristickém, jak ukazuje vložka o svaté zemi, obložená taktéž homiletickými citáty (str. 707, $_{18}$ —715).

S tím souvisí, že ovšem i oceňování historických osob řídí se u Georgia výhradně úzkými zřeteli církevnickými a mnišskými. Se zvláštní radostí ukazuje Georgij, kde se projevila vyvýšenost duchovních nad císaři, když na př. Amfilochij nebo Ambrož pokárali císaře (str. 576 a 577). Není tedy divu, že Konstantin Veliký je Georgiovi φιλόθεος καὶ φιλομόναχος βασιλεύς, kdežto pro Kopronyma nenalézá ani dosti silných slov.

Jak viděti, celý výběr látky neřídí se u Georgia hledisky věcnými, odborně dějepisnými, nýbrž jen zajímavostí, jak ovšem jí rozuměl mnišský spisovatel. I není divu, že v jeho kronice nacházíme rozmanité *zprávy zhola fantastické,* zejména takové, jež se dotýkají kouzel, čar a různých znamení. Poměrně nejvíce má takovýchto zpráv nejkratší úvodní část, t. zv. první kniha, ovšem hlavně vybraných z Malaly. Než i v dalším proudu vypravování najdeme nejedno takové báchorkové místo: tak podrobně se vykládá o kouzelníku Šimonovi v Římě a jeho psu (str. 269. sl.), rovněž tak dále o Apolloniu z Tyany a o Manethonovi (444 sl.), o znameních nebeských (640 1), o podivných psech (644 sl., 765 sl.), o zázračném zachránění židovského chlapce (655 sl.), o moru (641 sl.) a o zemětřesení (530 sl., 643 sl. a j.). Takováto místa, ač zajisté nemají s dějepisem nic společného, čteme právě s největším zájmem, s pečlivou zvídavostí kulturního historika. Bohužel svým nepatrným rozsahem úplně mizejí v záplavě theologické. Pro ovzduší Georgiovo je konečně příznačný také obšírný výklad o homosexualitě a dlouhá polemika podle Jana Zlatoustého a Cyrilla proti těm mužům, kteří měkce lehajíce s muži, smilní s nimi, chtíce míti tentýž požitek jako ženy a dráždíce se rukou (str. 645—654).

Naproti tomu s překvapením shledáváme chudobu Georgiovu ve dvou nejznamenitějších látkách středověkých: v povídkách o válce trojské a o Alexandru Velikém. O tomto mluví dvakrát, ale poměrně zkrátka (str. 25 sl. a 284 sl.), Troju pak pouze jménem připomíná (str. 41 a 56) ale o válce samé nemluví vůbec!

Pozorujeme-li tedy *úhrnem látkový výběr Georgiův*, odnášíme si dojem krajně nepříznivý, ba dokonce nepříznivější než z kteréhokoli druhého byzantského kronikáře. Proti Georgiovi je Malalas mnohem poutavější svými četnými fantastickými zprávami rázu orientálně pohádkového, jež vypravuje příjemným, prostým slohem. Zonaras je proti Georgiovi přímo výborným dějepiscem, neboť při své mnohomluvnosti snaží se podati řečmi charakteristiku osob jednajících, soustřeďuje se na události vskutku významné a hledí je nějak spojovati. Manasses pak je proti Georgiovi znamenitým básníkem a nedostižným stilistou už pro svou veršovou techniku. Georgios je z nich ze všech nejubožší. V obšírném svém díle nepodal ani tolik zpráv ať už historických nebo povídkových, jako jiní v rozsahu mnohem menším, na př. Manasses. Vyplnilť sta stránek nechutnými výpisky z patristiky. A tak spis Georgiův, kdybychom věc přesně vymezili, není vlastně ani dílem historickým, kronikářským, nýbrž je to spíše výbor z patristiky, volně připjatý na slabou letopisnou osnovu. Z toho důvodu je také dnešnímu čtenáři četba Georgia zajisté odpornější nežli čtení kteréhokoli jiného kronikáře. Je tedy obzvláště významné pro ovzduší, s nímž tu máme co činiti, že právě kronika Georgiova, jak viděti z počtu zachovaných rukopisů, stala se nejoblíbenější knihou svého druhu jak ve vlastním písemnictví byzantském, tak i v literatuře církevněslovanské. Naproti tomu není divu, že přes četnou literaturu, která byla o Georgiovi napsána, nedočteme se vlastně nikde obsahového rozboru, kromě povšechného výkladu u F. A. Ternovského Изученіе Визант. Исторіи и ея тенденц. приложенія въ древней Руси, str. 14—17, a ještě kratších zmínek u Ikonnikova 84 sl., Speranského Ист. древ. рус. лит. 210 a 350, a j. a pak u Suchomlinova О древ. рус. лѣтор., v kapitole o Georgiovi (Sborník petr. ak. 85, 93 sl.). Pokusili jsme se tu tedy o obsahový nástin samostatně.

Georgiovo formální neumění. Avšak stejně nepříznivý, jako o obsahu, bude i soud o formálním umění Georgiovy kroniky. Tak především, co se *skladby* díla týče, hrubým nedostatkem formálním je zbytečné a matoucí *opakování* dějin židovských až po Alexandra, nejprve v krátkém přehledu (t. zv. první kniha), pak v obšírnější úpravě (t. zv. druhá kniha). Tento nedostatek je tak vážný, že přirozeně vedl k domněnce o cizím původu t. zv. první knihy, kterou Gelzer, jak připomenuto, neprávem chtěl vyloučiti z díla. My ovšem dnes, znajíce prameny Georgiovy, jasně vidíme, čím tento nedostatek vznikl: Georgios prostě nejprve vypsal z Malalovy kroniky vše, co se mu líbilo, a teprve potom, pokládaje tyto výpisky přece jen za nedostatečné a příliš stručné, obrátil se k bibli a jiným pomůckám, a totéž období dějinné probral znovu.

Podobně vážným nedostatkem formálním, zasahujícím celý základ díla, je *nerovnoměrné zpracování jednotlivých látek.* Tak především dějiny celých národů jsou nesouměrné: úplně jsou probrány vlastně jen dějiny byzantské od Konstantina Velikého; dosti úplné jsou dějiny židovské, ale většina vůdců, soudců a králů židovských je prostě jenom jménem zaznamenána; z dějin římských je zastoupena podrobněji jen doba císařská, a to ještě pouze pokud se týče posloupnosti císařů, nikoli však úplnosti dějinné; zato ze starších dějin římských není u Georgia téměř nic; staré dějiny řecké a dějiny východní jsou jenom přílepkem. Než i uvnitř těchto skupin je výklad nerovnoměrný: kdežto někde se spokojí Georgios nejstručnějším záznamem, jinde bez vážného důvodu oplývá výmluvností ošem theologickou.

Nepodává také souvislého pásma dějinného, nýbrž přeskakuje vzdálenosti místní i časové, někdy i celá staletí bez jakéhokoliv oprávnění. S tím souvisí, že i uvnitř jednotlivých vypravování je souvislost zcela nahodilá. Samozřejmě nečekáme u Georgia logické souvislosti v probraných událostech ani pragmatického vylíčení — něco takového čekati bylo by přímo nespravedlivé. Avšak Georgios nemá ani té souvislosti, jakou nalézáme u lepších kronikářů a také u ruského Nestora, že totiž vypravují události podle let.

Naopak, právě *chronologie* je Georgiovou slabou stránkou. Tak na příklad v době byzantské poví napřed o délce pano-

vání, o rodině císařově a o rodinných věcech, jako sporech, svatbách a p., a další, vlastní dějinné zprávy připíná nejnaivnějšími prostředky: ἐφ' οὗ γέγονέ τι τοιοῦτον . . . , καὶ ἐν τῷ μ΄ ἔτει . . . , μετὰ δὲ ταῦτα . . . a pod.

Zejména pak příkladem formálního „umění" Georgiova je t. zv. první kniha, slátanina nejrůznějších zpráv. Stejně málo jako o stavbu díla stará se Georgios o slohové vypracování. Již Muralt charakterisoval sloh Georgiův stručně a výstižně: *Style d'extraîts, très nègligè et plein d'anacoluthes et de variations sur les mêmes sujets* (Essai de chronologie byzantine, str. XIX.).

A vskutku, snaha *o uhlazený sloh,* o souměrnost mluvy, o ladné spojení myšlenek, o vybroušení vět je mu docela cizí, a kde se pokouší o umělejší dikci, jako v předmluvě, žalostně ztroskotá. Nebyl v tom zajisté vycvičen a neměl k tomu ovšem ani příhodných vzorů; ale ještě více: on o plynný, pěkný sloh schválně ani nedbal.

Odůvodnění nedostatků v Georgiově mnišském názoru o škodlivosti vzdělání. Již první slova předmluvy prozrazují Georgiovu nechuť k slohovému umění. Mnozí spisovatelé prý vypsali minulé události vysokým slohem (πολλοὶ μὲν τῶν ἔξω φιλόλογοι καὶ λογογράφοι ἱστορικοί τε καὶ ποιηταὶ καὶ χρονογράφοι . . . . . πράξεις καὶ ῥήσεις . . . . δι' ὑψηγορίας καὶ ἐπιτάσεως λόγου συγγεγραφότες), ale pramálo se při tom starali o pravdu a o užitek čtenářů (ἥκιστα πεφροντικότες τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα καὶ διηγήματα καὶ ἀνθρώποις ὠφέλιμα, 1, 1—10). On však, třebaže prý i takové spisy četl — to ovšem není pravda, neboť tento výrok, jak připomenuto, je opsán z Theodorota — chce podati stručně a jasně jen věci nutné a prospěšné. Lepšíť pravdivě žvatlati než klamně mluviti jako Platon. Řeč není hodna podivu, plyne-li hladce, ale je-li krátká a obsažná (οὐχ ὅταν γὰρ ὁ λόγος ῥεῖ καὶ ἔξω τῶν ὅρων φέρεται, θαυμαστὸς ἐστιν, ἀλλ΄ ὅταν βραχὺς μὲν ᾖ τῷ μήκει, πολὺς δὲ τοῖς ἐνθυμήμασι . . . . ἀναδειχθήσεται). Nebude tedy v díle Georgiově ozdobných obratů, v nichž často číhá lež (καλλιεπείας, ἐν αἷς τὸ ψεῦδος πολλάκις διὰ τῆς δεινοτάτης μεθόδου καὶ κατασκευῆς ἐπικρύπτοντες οἱ δεινοὶ καὶ τοὺς ἀπερισκέπτως καὶ ἀβασανίστως ἀναγινώσκοντας ἐκλανθάνοντες ἐπιζητοῦσιν), nýbrž pravda, třebaže je pověděna barbarskou řečí (ἀλλὰ τὰς ἀληθείᾳ λαμπρυνομένας

ῥήσεις, εἰ καὶ διά βαρβαριζούσης καὶ σολοικιζούσης ἐκφωνοῦνται γλώττης) (2, 16—24).

Toto odůvodnění Georgiovo, že s větší učeností a s umělostí řeči je spojen klam a že vytříbená mluva je vlastně jenom na ošálení čtenářů, je významné a ozývá se i v kronice samé jako přímé odvrhování a podceňování vzdělanosti. Tak s důrazem vykládá Georgij, jak na sněmě nicejském všichni důvtipní filosofové, rhetoři a také ariánští kacíři byli překonáni a k mlčení přivedeni, ba i na pravou víru obráceni prostými, neumělými slovy neučeného biskupa z Kypru, který byl povahy „velmi jednoduché“ (ἁπλούστατος τὴν φύσιν 506, 8) a zcela neznalý umění slovního (ἰδιώτης τῷ λόγῳ σφόδρα 506, 8). A to Bůh učinil proto, aby ukázal, že ne v slově spočívá království nebeské, ale v moci boží (ἵνα δείξῃ ὁ θεός, ὅτι οὐκ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐστιν, ἀλλ᾽ ἐν δυνάμει). A ještě zřetelněji vyslovuje Georgios své názory o této věci, když posuzuje Origena (str. 458 sl.), s nímž ovšem nemůže býti spokojen, neboť přílišná učenost a hloubavost zavedla Origena na scestí. I radí Georgios: Střez se, synu, skládati mnoho knih. Řečí tvých nebudiž mnoho, neboť mnoho řečí rozmnožuje pošetilost. Nefilosofuj, nepřemýšlej zbytečně, abyses někdy nestal bezbožníkem! (Μὴ σοφίζου περισσά, μήποτε ἀσεβήσῃς 459, 4).

Jazyková stránka Georgiovy kroniky. Ale nebylo by správné domnívati se podle těchto zásad Georgiových, že se jeho sloh vyznačuje velkou prostotou. Tomu je právě naopak. Ve slohu Georgiově pozorujeme dvojí živel. Jednak tu máme sloh čistě výpravný, dosti prostý a lehce plynoucí, a ten nacházíme především v dějinách židovských, kde se spisovatel drží nejvíce bible, a pak v oněch anekdotických příbězích, o nichž jsme mluvili. Mluva těchto ryze epických míst není asi příliš vzdálena řeči vskutku živé. Ale naproti tomu, jakmile se spisovatel pustí do náboženských a mravokárných úvah a začne citovati své oblíbené církevní otce, jeho sloh je hned docela jiný: hrne se řada nových slov církevních, abstraktní výrazy, utvořené od církevních otců, a věty se prodlužují, zaplétají a zamotávají, myšlenka je zkroucena a zatemněna neumělou rhétorikou. Tak vzniká nemilá nejednotnost řeči v slovníku i ve skladbě, a nejednoty té se nepodařilo spisovateli vyrovnati. Rozumí se, že srozumitelnost díla tím trpí; překladateli se tu stavějí v cestu

velké potíže, a ukážeme ještě, jak dopadly v slovanském překladě ony theologické úvahy.

Jazyk sám po stránce hláskoslovné a tvaroslovné je u Georgia dosti konservativní. Skutečných byzantismů se u něho vyskytá málo. Také prohlížíme-li podrobné popisné dílo, jež o jazyce byzantských kronikářů napsal Stam. Psaltes (Grammatik der byzantinischen Chroniken, Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1913), nacházíme tam více příkladů na tvary lidové z kronikářů starších, z Malaly a Theofana, nežli z Georgia. Vysvětlení této okolnosti podává de Boor tak (praef. edit., str. LXXXII sl.), že Georgios užíval především starších spisovatelů historických a zejména církevních otců, a v těchto druhých obzvláště nenacházel tvarů novějších, lidových. Jenom vlivem takových pramenů, jako byl Malalas, vyskytnou se i u Georgia lidové prvky. Tak na příklad Georgios místy pojí spojky ἵνα a ἐάν s indikativem, zanedbává slovesný augment, spojuje předložku σύν s genitivem, ἀπό s akusativem. Místo Viktor (Οὐίκτωρ) píše Ἰούκτωρ, místo Πόμπηιος zase Πόμπιος itacismem. Jinak je dlužno vytknouti, že překladatel Georgia měl poněkud jinaký úkol, než na př. překladatel Manassea, neboť musil znáti spíše starší řečtinu nežli živou, lidovou řečtinu své doby.

Georgiovy prameny a pomůcky. Při těchto výkladech jsme již několikráte narazili na to, že Georgios užíval ke své práci různých *pomůcek.* On sám toho netají, neboť o pomůckách mluví již v předmluvě, pak v samém názvu díla praví, že jest jeho kronika „sebrána a složena“ z rozmanitých chronografů a vykladačů (ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν), a kromě toho i v textu často cituje své pomůcky: καὶ ὁ μέγας Ἰσίδωρός φησι . . . . καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος γέγραφε . . . ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Ἀθάνασιος λέγει . . a podobně. Nicméně přes to stanoviti všecky prameny Georgiovy byl úkol nad jiné obtížný, a to z několika příčin. Jednak Georgios necituje vždycky — a vlastně většinou — svých pramenů, takže je bylo třeba pracně shledávati, jednak i pokud cituje, činí tak jenom všeobecně, bez určení spisu a místa, pouhým jménem, [6]) a hledání určitého místa na př. u Jana

[6]) Podrobnější citáty, na př. Καὶ ὁ μέγας Κύριλλος ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ 689, 3 — jsou řídké.

Zlatoústého není jistě práce lehká; konečně i redakční autorské poměry u Georgia i u jiných byzantských autorů jsou tak spletité, že nebylo lze vždy bezpečně říci, co právě kterému z nich náleží. Dnes ovšem je nám již pramenné složení Georgiovy kroniky jasné, ale bylo k tomu třeba namahavého zkoumání.

Již Muralt ve svém vydání připojil index, kde označil, která místa jsou vzata zvláště *z církevních otců.* Muralt se při tomto určování opíral hlavně o ta místa, kde Georgios výslovně jmenuje svůj pramen. Ale právě proto, že Georgios nejmenuje vždy svých pramenů, nemohl býti tento seznam úplný. Ostatně mějme na paměti, že ostatní kronikáři nebyli za Muralta po textové stránce dosti probadáni a že konečně i Muraltův text Georgia byl zcela pochybený. Proto Muraltovy výsledky byly ještě mezerovité: mezi prameny Georgiovými nebyl jmenován právě hlavní — kronika Theofanova.

Po Muraltovi F. Hirsch svým důkladným a svědomitým způsobem shledával prameny Georgiovy. Probadal však jenom nepatrnou část celého díla, totiž dobu od nastoupení Lva V. arménského do Michaela III., a tu ještě na každém kroku zápasil s nepřekonatelnou potíží: s nejistotou o pravé podobě Georgiova textu. Bylyť rozdíly mezi jednotlivými rukopisy Georgiovými někdy větší než mezi Georgiovou kronikou a jiným dílem, a tu ovšem bylo těžké vysloviti se určitě o původu jednotlivých míst.

Důležitým pokrokem bylo, když C. de Boor vydal kriticky kroniku Theofana Confessora (ve 2 svazcích u Teubnera 1883—1885). Ukázal tam totiž na prameny Theofanovy, zmínil se o souvislosti této kroniky s Georgiovou a zejména ovšem zjistil přesný text Theofanův. Již v této době se de Boor obíral rukopisy kroniky Georgiovy a pokusil se stanoviti původní text Georgiův v té části kroniky, kde se vypravuje o vládě Lva I., Lva mladšího, Zenona a Anastasia I., t. j. od r. 457 do r. 518; při tom také již určoval Georgiovy prameny: byli to Malalas, Theofanes na prvním místě vedle jiných (Zur Kenntnis der Weltchronik des Georgios Monachos v knize Historische Untersuchungen, Arnold Schäfer zum 25jährigen Jubileum gewidmet, v Bonnu 1882, str. 276—295). Podobně v článku Römische Kaisergeschichte in byzantinischer Fassung

(Byz. Zeitschr. II, 1893, 233 sl.) srovnával de Boor Georgia s kronikou Lva Grammatika.

Avšak daleko větší, vskutku mimořádnou práci vykonal S. Šestakov v podrobném rozboru Georgiovy kroniky, jenž vyšel dílem v Каз. Уч. Зап. 1891, кн. *2.*, 121 sl., *3.*, 89 sl., *5.*. 1 sl., 1892 кн. *1.*, 173 sl., кн. *3.*, 1 sl. s názvem О происхожденiи и составѣ хроники Георгiя Монаха, dílem v Запискахъ Имп. Акад. Наукъ, sv. 70., 1892, str. 1—58. V první práci probral Šestakov předmluvu a t. zv. první tři knihy, v druhé práci t. zv. čtvrtou knihu. Opíraje se o důkladnou znalost byzantské literatury kronikářské a patristické rozebral Šestakov celou Georgiovu kroniku stránku za stránkou, a ukázal její prameny přesnými citáty. Mohl ovšem pracovati jenom na základě nepřesného udání Muraltova.

Tato pronikavá monografie ruského byzantologa zůstala bohužel neznámou de Boorovi, když se chystal vydati Georgiovu kroniku, a proto určil prameny pro celé dílo sám. Nejlepším svědectvím o dobré práci obou těchto badatelů, kteří pracovali nevědouce o sobě, jest téměř úplná shoda jejich výsledků. Pouze v recensi de Boorova vydání podal Šestakov asi 20 drobných doplňků (Виз. Врем. XIII, 1906, str. 440 sl.). Poněvadž de Boor cituje všecky zjištěné prameny na každé stránce svého vydání pod čarou, bylo by zbytečné, postupovati zde jako Šestakov stránku za stránkou, a stačí, shrneme-li tento pramenný rozbor v povšechné výsledky.

Již jsme pověděli, že předmluva je sestavena podle Theodoreta a Isidora. Hlavním pramenem či vůbec *základem t. zv. první knihy byl Malalas.* Georgiovo používání Malalovy kroniky nesmíme si však mysliti tím způsobem, že by Georgios jen tu tam nahlédl do Malaly pro některé jednotlivé faktum či přijal z Malaly tu neb onu větu: „první kniha“ Georgiova je vlastně v přečetných místech do slova opsána z Malaly, ovšem bez udání pramene. Podrobný rozbor ukázal, že jsou to nejen snad kratičké citáty, nýbrž i celé strany. Tato místa jsou zejména z prvních knih Malalových, ale vespolek nemají spojitosti. Vlivem těchto četných výňatků z Malaly dostala také t. zv. první kniha Georgiova zvláštní ráz, odchylný od další kroniky, totiž patrný sklon k fantastičnosti, k podivuhodným, neobyčejným zajímavostem. Než přes to nemůžeme tuto od-

chylnost pokládati za posilu pro vyvrácenou již domněnku Gelzerovu, že by první kniha nepocházela od Georgia, a to proto, že v první knize nalézáme již také, třebaže vzhledem k jejímu malému rozsahu ne příliš často, onen rys, který je právě pro Georgia a pro další knihy tak příznačný, totiž protkávání epické osnovy výňatky z církevních otců, úvahami nábožensko-mravními. Tak zejména na str. 27—32 výpisky z Jana Zlatoústého, Anastasia a Theodoreta. V dalším textu Georgiovy kroniky není již téměř výňatků z Malaly, kromě několika míst v poslední, čtvrté knize: právě tento náboženský ráz Georgiova díla se patrně dobře nesrovnával s tónem Malalovým. S tohoto hlediska můžeme také chápati vážnou komposiční chybu Georgiovu, že totiž se židovské dějiny vypravují pak znova v knize t. zv. druhé: spisovatel patrně, poznav, že mu Malalas nevyhovuje, nechal sice již první knihu býti beze změny, ale našed teprve směr, který mu byl blízký, počal probírati starozákonní dějiny znovu tónem nábožnějším, opíraje se hlavně o bibli.

Byla tedy v t. zv. *druhé knize Georgiově bible hlavním pramenem,* a přečetná místa z ní byla sem doslovně přijata. Vedle toho měl ovšem Georgios i pomůcky jiné; podle Šestakova byl to hlavně Julius Africanus. Výňatky z církevních otců jsou tu již mnohem častější: oblíbenci Georgiovi jsou tu především Athanasios a potom Theodoret. Zejména místa z Athanasia, někdy také výslovně označovaná jménem autorovým, vyskytají se opět a opět. Méně časté jsou tu výňatky z Jana Zlatoústého, Basileia, Epifania, Isidora pelusijského, Klimenta alexandrinského, Cyrilla a jiných.

V t. zv. *třetí knize, totiž v dějinách římských* doby císařské, opustil ovšem Georgia jeho hlavní pramen v druhé knize — bible — i musil se ohlédnouti po jiném. Našel jej *v kronice Georgia Synkella,* a je zase celý řetěz míst, a ne krátkých, která Georgios doslovně vypsal ze Synkella, jako před tím z Malaly. Avšak vedle toho znal i jiná díla historická. K historii domu Augustova, která ostatně u něho dopadla velmi bledě, použil několikráte Cassia Diona. K dějinám Vespasianovým a Titovým použil ovšem hojně Války židovské Josefa Flavia, jak už toho předmět sám žádal.

Jiné zprávy, zvláště rázu církevního, založil na *Eusebiově Historii církevní.* Avšak té nepoužíval bezprostředně. De Boor ukázal (Zur Kenntnis der Weltchronik des Georgios Monachos) a L. Jeep pak přijal (Zur Geschichte Constantins des Großen, Histor. und philos. Aufsätze E. Curtius gewidmet, str. 91 sl.), že Georgios, právě jako jiní letopisci jeho doby a následujícího desátého století, totiž zejména Theofanes a Lev Grammatik, místo Eusebia používal církevněhistorického kompendia, založeného na Eusebiu, ale sestaveného i z jiných pramenů. Toto dílo není nám celé přímo zachováno; úryvky z něho máme ve čtyřech sbornících, nadepsaných Ἐκλογαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, z nichž jeden je obsažen v druhém svazku Cramerových Anecdota Parisina. V dějinách dalších císařů jsou opět zprávy, ukazující na Cassia Diona; vedle toho užil Georgios i paschální kroniky a Eutropia. Živly rázu fantastického, na př. vypravování o Apolloniu z Tyany, jsou opět z Malaly. Výňatky z církevních otců jsou stejně hojné jako dříve, změna je pouze v tom, že výňatky z Jana Zlatoústého jsou tu hojnější.

V t. zv. *čtvrté knize, v dějinách byzantských*, zdá se, jakoby se Georgios povznášel k vyšší práci dějepisné, neboť pramenů lze tu vyjmenovati více: kroniku Theofanovu, též Malalovu a kroniku Joanna z Antiochie, t. zv. Breviarium patriarchy Nikefora, Život císařovny Theodory sepsaný Theodoretem, [7]) život patriarchy Nikefora sepsaný Ignatiem, Život patriarchy Štěpána, list Theodora Studita k Janu z Kyziku a epitafium patriarchy Nikety od Theosterikta. Ale většina těchto pramenů se vyskytá ojediněle. *Hlavním pramenem Georgiovým pro celou dobu byzantskou byl Theofanes,* a Georgiova kronika čím dále tím více na něm závisí, až konečně je pouhým výtahem z něho. Neboť čím dále jsou zprávy o světských událostech chudší, spisovatel víc a více zužuje svůj obzor na věci čistě církevní, a tu pak v náhradu za výpisky ze světských pramenů přibývá počtem a hlavně rozsahem výňatků ze jmenovaných již církevních otců. Rokem 813, kdy se končí kronika Theofanova, byl Georgios zbaven této své hlavní opory, a měl pak příležitost ukázati se samostatným dějepiscem.

---

[7]) Že tohoto životopisu Georgios užil, dokázal W. Regel v knize Analecta byzantino-rossica, v Petrohradě 1891, str. V. sl.

Mechanické a neumělé užívání pomucek. Jak viděti, nic by nebylo pravdě tak na úkor, jako vyhlašovati Georgia za původního kronikáře. Jeho kronika plně zaslouží ten skromný název, jaký on sám jí dal, že totiž je sebrána z jiných. Snad ani jedna faktická zpráva z dob starších než r. 813 po Kr. není jeho vlastním nálezem. Ale vedle této nepůvodnosti jsou i jiné věci význačné. Především to, *které* jsou Georgiovy prameny. Je to jenom v případech mizivě nepatrných skutečný pramen, dobový doklad. Pravidelně čerpá Georgios zprávy jen z jiných již hotových literárních děl, tedy z druhé ruky. Tato díla pak jsou dvojího druhu: historická a theologická. *Theologická*, která se stala Georgiovým pramenem jenom následkem zvláštního ponětí, jaké měl o své práci, jsou hlavně homilie a výklady *starších* církevních otců. To je rys, jaký tehdy vůbec v Cařihradě měl převahu, že totiž starší otcové byli ve větší oblibě než pozdější, než na př. Jan z Damašku. Tato věc není bez významu. Stejný totiž směr v pěstování patristiky nastal pak vlivem této cařihradské nálady i u Slovanů. Tak literatura doby Symeonovy v Bulharsku jevila také větší náklonnost k starším otcům církevním, a to i v exegesi, což se jeví překladem Theodoreta z Kyrrhu a Hippolyta římského, i v oboru dogmatiky a polemiky, což se zejména dobře ukazuje výběrem statí v Symeonově Sborníku, známém jako Sborník Svjatoslavův z r. 1073: jsouť v něm zastoupeni tíž otcové jako u Georgia, totiž především Athanasios, který právě také u Georgia má první místo, pak Isidor pelusijský, Justin, Řehoř z Nyssy, Jan Zlatoústý, Theodor Sinajský, Epifanios Kyperský, Řehoř Bohoslov, Basileios, Theodoret, Irenaeus, Hesychius a Řehoř Naziánský; Sborník Svjatoslavův obsahuje ovšem i něco málo z pozdějších otců, zejména z Jana z Damašku (Srv. mou stať Bulhaři a Cařihrad, str. 14—16). Co pak se týče *historických* pramenů Georgiových, byli to prostě všichni kronikáři byzantští, kteří psali před ním, a jen ojediněle i dva historikové starověcí, Cassius Dio a Josef Flavius.

Za druhé je význačný způsob, jak Georgius těchto všech pramenů užíval. Samozřejmě nebudeme od něho čekati nějaké historické kritiky: věru čekali bychom docela marně. Ale v jeho způsobu, jak užívá pramenů, není ani trochu obratnosti: on vůbec nesrovnává své pomůcky, neprohlíží zprávu o téže udá-

losti ve všech svých pramenech zároveň, nýbrž má vždycky jen pramen jeden, z něhož tu či onu zprávu opíše, a pak zcela mechanicky zase položí zprávy, opsané odjinud. A kdy si ten či onen pramen vybéře, pro to také nemá hlubších důvodů, nýbrž volí si ten, který je mu právě nejpohodlnější, a pak se klidně obrací k jinému. Георгій представляется *жалкимъ компиляторомъ,* и въ извиненіе его можно сказать развѣ только, что онъ ничѣмъ инымъ не обѣщалъ быть въ предисловіи...[8]) Shrneme-li to vše, vidíme, že i obsah, i forma, i pramenný základ Georgiovy kroniky zcela zasluhují toho nepříznivého posudku, jakého se jí tu dostalo shora. Kronika Georgiova je po stránce literární opravdu již ve srovnání se svými předchůdkyněmi *nejubožším* a se stanoviska novodobého vkusu *nejnestravitelnějším plodem svého druhu.*

Georgios jako dobový svědek. Ale zbývá ještě stránka *historická.* Zajisté i dílo literárně bezcenné může býti svým věcným obsahem historikovi vzácné. Ale ani po této stránce Georgios neskliďí pochvaly. Již napřed můžeme říci, že Georgios nemá pro historika ceny, víme-li z pramenného rozboru, že všecky své zprávy opsal odjinud. Avšak pro poslední dobu svého vypravování, od r. 813, pro dobu vlastního života, neměl Georgios téměř žádných pramenů, a zde tedy se mohl osvědčiti dobrým letopiscem, zaznamenávaje vlastní paměti z doby třiceti let, jež byla tak bohata pohnutými ději. Kronika Georgiova má tu dokonce obzvláštní důležitost, neboť Georgios byl jediný z kronikářů svědkem těchto let, a je nám tedy *jediným* přímým pramenem pro vládu Lva V., Michaela II. a Theofila. A co vidíme? Nechť promluví přední dva byzantologové. V. G. Vasiljevskij (Русcковизантійскія изслѣдованія II, CXVIII—CXXI) konstatuje, že Georgios je i v této části „самымъ убогимъ.“ Chudoba jeho historických dat nutí badatele, aby si známost o oné době rozšiřoval z literatury hagiografické. A P. Uspenskij praví (Очерки по исторіи византійскаго образованія (str. 9—10): Въ самомъ дѣлѣ, перечитывая заключительныя страницы лѣтописи Георгія, посвященныя Михаилу и Ѳеодорѣ, приходишь въ изумленіе передъ жалкимъ, съ точки зрѣнія словеснаго искусства, способомъ изложенія мыслей у этого якобы зна-

---

[8]) Ikonnikov, Опытъ II, 1, 87.

менитаго и образцоваго писателя, у котораго учились писатели послѣдующихъ вѣковъ. Chudobu věcných zpráv Georgiových z této doby vytýkal již F. Hirsch (Byz. Stud. 16 sl.), jenž ukázal také, jak nečetné a chybné jsou i Georgiovy údaje chronologické. Místo skutečných věcných zpráv vyplnil Georgios tuto poslední část (str. 777—803) vášnivou, ale svrchovaně nechutnou polemikou proti obrazoborcům, kteří přece v době, kdy on to psal, byli již překonáni. Zejména pak v prvotní, nejstarší úpravě kroniky, jak si dobře povšiml již Hirsch (l. c. 11), jsou tyto útoky prudké a mnohomluvné, kdežto v druhé redakci, které přece byla psána již v klidnější náladě, po vyrovnání sporů, této vášnivosti ubylo. A tak i se stanoviska historického musíme kroniku Georgiovu stejně odmítnouti jako z literárního.

Ale pak je záhadou neobyčejná *obliba Georgiovy Kroniky* u Řeků i u Jihoslovanů, dokázaná 27 řeckými rukopisy a dvojím slovanským překladem? Nikoliv. Středověcí čtenáři pohlíželi na Georgia zajisté s jiného hlediska. Nešlo jim tak o příručku nebo učebnici světových dějin, nýbrž viděli v této kronice spíše sborník rozmanitých zábavných vypravování a poučných úvah, ovšem poučných v jejich smysle. To byl ostatně i vlastní účel Georgiův při opisování tohoto díla, podati, jak praví v předmluvě, τὰ πρὸς ὄνησιν ἐκ πολλῶν ὀλίγιστα συντείνοντα ποσῶς μετὰ πόνου συλλέξαντες καὶ συνθέντες (2, 4). A zajisté právě ta složka, která dnes je nám nejnechutnější, patristicko polemická, byla v očích tehdejších čtenářů jen předností. Zajisté o tyto úvahy a polemiky jim šlo více, nežli o věcné poznání dějin; o stránku uměleckou se pak ovšem nestarali. V tom případě je tudíž Georgiova kronika nad jiné významným *kulturním dokumentem* pro posouzení tehdejšího vzdělanostního ovzduší řeckého i jihoslovanského. Je to právě nejdokonalejší typ mnišské kroniky středověké. Kdežto však v byzantské literatuře znamená jen jeden proud literární, vedle něhož jsou i jiné a značně cennější, v církevněslovanské literatuře jest v samém středu literární činnosti.

* * *

Pokračování Georgiovy kroniky. Mimořádná obliba Georgiovy kroniky způsobila, že v četných těch rukopisech, v nichž se nám zachovala, byla podrobena rozmanité úpravě, a zejména že byla doplněna *pokračováním*. Zjistili jsme, že si Georgios položil za mez vypsati dějiny až k roku *843*, a ukázali jsme, že k mezi té také vskutku dospěl. Avšak některé rukopisy sahají dále, a to až o celé století, až k roku *948*, t. j. k úmrtí Romana Lakapena. Tato okolnost vzbudila pozornost již u prvního znalce otázek georgiovských u P. J. Šafaříka. V Jahrbücher der Literatur (Anz. Bl., LIII., 1831, 1. čtvrtletí, s. 48) poznamenal, že i slovanské rukopisy pokračují až k roku 948, a ptal se: pokračoval Georgios sám přes mez, kterou si původně ustanovil, nebo je toto pokračování dodatkem pozdějším? Šafařík sám však ještě na tuto otázku neodpověděl.

Podrobněji rozebral ji Ch. Muralt v předmluvě k svému vydání § 8 a 11 a došel již k prvním výsledkům. Poznal totiž, že vypravování po roce 843 nabývá jiného rázu. Kdežto první čtyři knihy jsou způsobem sepsání i jazykem zcela jednotné a náleží rozhodně jednomu spisovateli, pokračování, čili t. zv. kniha pátá, má rysy zcela opačné. Tak především charakteristické pro Georgia, jak jsme ukázali, jsou hojné *citáty z bible* a časté a rozsáhlé výpisky z *církevních otců*. Toho obého v knize páté není. Zejména tu není oněch rozvleklých úvah mravokárných a vášnivých dogmatických polemik.

Také methoda, jak se k sobě jednotlivé zprávy řadí, je odlišná. Georgios, jak víme, rád je prostě za sebou vypočítává: v knize páté toho není. Naproti tomu Georgios se nestará valně o *chronologii* a jeho chronologické údaje jsou jen povšechné, kdežto v knize páté jsou časová udání přesná, na př.: Ἰουνίῳ δὲ μηνὶ προσεκλήθη Λέων ὁ βασιλεύς Muralt p. 788, ba někdy přesná i na den, na př. ὀψὲ δὲ σαββάτῳ τῆς ν΄ p. 743 nebo Μαΐῳ δὲ α΄ p. 751. Rovněž *řeč* je v t. zv. páté knize zcela odlišná od slohu prvních čtyr knih. Církevní nátěr, kterého Georgiovi dodávají jeho theologické odbočky, zde ovšem odpadá; spisovatel páté knihy se přibližuje spíše živé řeči mluvené. Také ve slovníku jsou vážné změny: v prvních čtyřech knihách nikdy se nevyskýtá titul βασιλεία μου, βασιλεία σου t. j. Veličenstvo a nikde se tam nejmenují titule úřednické jako πρωτοβεστιάριος, πρωτοσπαθάριος, πρωτομάγιστρος, zejména

pak není tam latinismů z života státního, jako jsou αὐτοκρατορία, βεστιάριον, κουράτωρ, πραιδεύω, ῥαίκτωρ, σιλέντιον. Toto vše je však charakteristické pro t. zv. knihu pátou, jak viděti z indexu Muraltova.

Ale nad to mezi prvními čtyřmi knihami a pátou máme i věcné rozpory: Georgios nazývá na př. Michaela II. „Kuropalates", kdežto v knize páté týž panovník sluje Rhangabes (Georg. de Boor. str. 776, Georg. Muralt p. 724). Kdežto první knihy jsou spíše kronika mnišská, t. zv. knihu pátou bychom mohli nazvati *kronikou dvorskou*. Georgios tedy rozhodně nebyl spisovatelem tohoto pokračování, sahajícího za rok *843* a jeho dílo se končilo tak, jak si hned z předu sám vymezil. Přirozená je tedy otázka po skladateli t. zv. páté knihy.

Symeon Logothet. Na osobu spisovatelovu ukazují některé rukopisy Georgiovy kroniky, ale nikoli všecky: Kodex Coislianus 134, Palatinus a Mosquensis Synodalis mají na konci t. zv. čtvrté knihy poznámku: ἕως ὧδε τὰ χρονικὰ Γεωργίου, ἀπὸ τῶν ὧδε μόνον Λογοθέτου, kdežto rukopis Coislianus 310, který tohoto pokračování nemá, výslovně podotýká na konci: τέλος ἐνταῦθα τοῦ χρονικοῦ. V některých zase rukopisech sahá vypravování ještě dále za rok 948, až k roku 1071: tyto zase mají na konci t. zv. páté knihy poznámku τετέλεσται καὶ τὰ τοῦ Λογοθέτου. Rovněž tak i slovanský překlad *Symeonovy* kroniky má za rokem 948 poznámku **до зде Симеона Логодетѣ есть твореньє а штздє дрyгаго**. Je tedy jisté, že autorem pokračování ke Georgiovi je Logothet. Nicméně slovo Logothet je vlastně jen příjmení, a neoznačuje určité osoby. Nasnadě je ovšem domněnka, že se tu míní známý nám kronikář Symeon magister a Logothet. Víme, že Symeon kronikář žil v desátém století, že zastával vysoké hodnosti jako důvěrník císařů, a že napsal kroniku, která se patrně končila rokem 948. Znal jako vynikající hodnostář zajisté dvorské ovzduší a státní události, byl zběhlý v organisaci státního života, a tím se právě lišil od Georgia. Tyto rysy se právě dobře hodí na našeho pokračovatele. Z jeho vypravování jasně vyplývá, že žil v polovici desátého století: byl vrstevníkem Romana I. (917—945), jak prozrazují poznámky na př. ὡς οἱ νῦν σοφοί, str. 837 a 847.

Jak byl spojen Logothet s Georgiem. Avšak nemůžeme si představovati věc tak, že spojení Georgia se Symeonem by se

stalo již v desátém století, a zejména že by Symeon sám byl přímo navázal na Georgia. Vždyť Symeon sám, jak víme, psal svou kroniku od počátku světa, a neměl tedy příčiny navazovati na Georgia. Kromě toho jeho pokračování není ve všech rukopisech Georgiových, a znamená tedy jen jeden směr v dalších osudech Georgiovy kroniky. Konečně připojení Symeona ke Georgiovi je zcela vnější, mechanické, a nemůže tedy býti vlastním dílem Symeonovým. Zejména pak pozdější původ tohoto připojení je patrný z toho, že mezi jednotlivými rukopisy Georgia, totiž řeckými, které obsahují pokračování ze Symeona, jsou značné odchylky. Těchto odchylek si poněkud povšiml již Muralt l. c., ale hlouběji jich nepronikl a také z nich nevyvodil důsledků. Ony však znamenají právě velikou nesnáz. Jdeť o to, stanoviti, v *jaké* podobě byla přidána část Symeonovy kroniky ke Georgiově, neboť tato věc má pak ovšem důležitost pro slovanský překlad Georgia.

O tom se po prvé rozepsal F. Hirsch l. c., ale nebyl ještě na dobré cestě. Zato cenný objev učinil V Vasiljevskij ve stati Славянскій Логоѳетъ и хроника Георгія Амартола (Виз Врем. II, 1895, 96—119) Při výkladě o Symeonovi v první části této knihy (I., 77—82), jsme ukázali, že slovanský překlad Symeona Logotheta je hoden názvu tohoto spisovatele, t. j. že zachovává skutečnou kroniku Symeonovu, kdežto ony řecké rukopisy, které jsou jménem Symeonovým označeny, nepodávají pravé Symeonovy kroniky (kromě onoho cod. Venetus), a proto také za předlohu k slovanskému překladu nemůžeme přibírati tištěného „Symeona“, nýbrž pokud není vydán tiskem skutečný Symeon, poslouží nám lépe vydání Lva Grammatika. Teď však můžeme ukázati na skutečnou předlohu slovanského Logotheta — a tou je Moskevský synodální rukopis, položený Muraltem za základ jeho vydání *Georgiovy* kroniky.

Poměr slovanského Logotheta k mosk. synod. rukopisu řeckého Georgia s pokračováním.

Nechť to osvětlí příklad:

Muralt Georg., (mosk. syn. rkp.) p. 721 (t. j. od místa, označeného: ἕως ὧδε τὰ χρο-

Slov. Log. l. 174. (vyd. Srezn. str. 100): ... Въ пръвѫѭ неⷣлѭ ⷯстꙑ пость посла же Θеоктиста

νικὰ Γεωργίου· ἀπὸ τῶν ὧδε μόνον τοῦ Λογοθέτου): Τῇ δὲ α´ κυριακῇ τῶν ἁγίων νηστειῶν μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν ὀρθοδοξίαν, ἀπέστειλε Θεόκτιστον τὸν Λογοθέτην, ὃς ἀπελθὼν μετὰ πολλοῦ πλήθους καὶ στόλου μεγάλου, σφόδρα μὲν ἐπτόησε τοὺς Ἀγαρηνοὺς, ἀδυνατοῦντας ἔτι πρὸς τὴν στρατιὰν ἐκείνου ἀνταγωνίζεσθαι, σφοδρότερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπτοήθη καὶ τὴν φυγαδείαν ἠσπάσατο, τὴν Αὐγούσταν μαθὼν ὡς ἄλλον βασιλέα προεχειρίσατο . . .

p. 793.

Ὁρῶν δὲ Σαμωνᾶς αὐξανομένην τὴν ἀγάπην τοῦ βασιλέως ἐπ᾽ αὐτόν, βουλεύεται μετὰ μεγίστου κοιτωνίτου καὶ Μιχαὴλ Τζηρίθωνος καὶ ποιοῦσι χάρτην πολυλοίδορον κατὰ τοῦ βασιλέως, γράψαντος καὶ συντάξαντος τοῦ Ῥοδίου νοταρίου, ὄντος τοῦ Σαμωνᾶ. ἐλθὼν δὲ βασιλεὺς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ εὗρεν αὐτὸν, ἐν ᾧ ηὔχετο τόπῳ εἰς τὸ μητατώριον καὶ ἦρεν αὐτόν.

p. 848 (z posledního odstavce kroniky Logothetovy): ἐπεὶ δὲ πολλοῖς τρόποις βούλεται ὁ θεὸς σώζειν τὸν ἄνθρωπον, συνεχώρησε καὶ τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν ἀδοκήτῳ περιπεσεῖν συμφορᾷ, ἵνα δι᾽ αὐτῆς σωφρονισθεὶς καὶ τῶν οἰκείων ἐν συναισθήσει παραπτωμάτων γενόμενος, σωτηρίας ἀξιωθῇ. Συνεχώρησε

Ѡгодетѣ на Критѣ: иже шеⷣ съ мнѡжьствомь мнѡгѡ̈ и ратиѫ великоѫ ѕѣлѡ оубо оустраши Ягарѣны, не могѫщѧѧ коемь его съпротивити сѧ: каıщьшимиже сѧ и самъ оустраши сѧ и бѣга сѧ ıать црцѫ оувѣдѣвь иного црѣ поставлъ шѫ . . .

l. 215 (v. Srezn. str. 123): зрѧ же самона растѫща цревѫ любовь на немь, съвѣщавает-сѧ съ великыиⷨ постелщакѡ̈ Михаилом Цириⷣдонѡ̈ и творѧть писаниѥ на црѣ҃, съписав'шꙋ и съставльшꙋ е родию, нотарю самониⷣнꙋ; прише же цръ въ великѫѧ цр҃кв, обрѣте е, на немже молѧшесѧ мѣстѣ, въ миⷮтатори, и вьзѧ е.

l. 253. (Srezn. str. 143). И понеже Бг҃ъ мнѡѕѣми ѡбразы хощеⷮ сⷭ҇пти чл҃ка, ѡстави и црѣ҃ Романа въ бѣдѫ ненадежнѫ въпасти, ıако да тоѫ оуцѣломѫдривсѧ и своа съгрѣшенїа разꙋмѣвь, сⷭ҇пенїю спобиⷣтсѧ; остави во въстати наⷩ сна

γὰρ ἐπαναστῆναι αὐτῷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Στέφανον, ὥσπερ ποτὲ Ἀβεσαλὼμ ἐπανέστη τῷ οἰκείῳ πατρὶ τῷ μεγάλῳ Δαβίδ.

єго Стефана, ꙗкоже иногда Авесалѡм на Двда ѡца своєго.

Shoda slovanského Logotheta s řeckým domnělým Georgiem Muraltova vydání objevuje se nejen v této závěrečné části, nýbrž i na prvních stranách kroniky. Na př.:

Georg, Muralt. p. 80: Τῷ δὲ δευτέρῳ ἔτει τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἐν Αἰγύπτῳ παροικίας ἱερογραμματέα δεινὸν προειπεῖν [φησὶν, Leo Gr.], ὅτι τὸ τικτόμενον παιδίον ἐν τῷ δε τῷ χρόνῳ τοῖς Ἑβραίοις τὴν Αἰγυπτίων καταλύσει βασιλείαν, καὶ διὰ τοῦτο Φαραὼ προσέταξε φονεύειν τὰ τικτόμενα τῶν Ἑβραίων παιδία.

Slov. Logothet l. 25. (Srezn. s. 15) Въ тоже второє лѣто Ісрлєва въ Єгѵпетъ прѣселєнїа злѡкнижникꙋ нѣкоємꙋ прорєчи глєть, ꙗко раждаѫщєє сѧ отрочѧ въ єдєкоє лѣто въ Єврєй єгѵпет'скоє разоритъ црство; и сєго ради фараонъ повєлѣ оубивати раждаѫщаасѧ ѡтрочѧта въ жидѡвохъ.

Zde ovšem je i marginální glosa v rukopise moskevském τοῦ Λογοθέτου.

Podobných příkladů shledal Vasiljevskij více. Hojnější shody slovanského Logotheta s moskevským syn. rkpem. Georgia (Muraltovým) začínají, jak jsem zjistil, zejména od počátku panování Konstantina Kopronyma (Mur. p. 643, Srezn. str. 79), a týkají se zpráv z dějin politických, zejména bojů s Bulhary, nikoli však úvah a vsuvek mnišských, které jsou v textu georgiovském. Ze všech shod vysvítá, 1. že ono rozšířené pozdější zpracování Georgiovy kroniky, které vydal Muralt pode jménem Georgiovým (viz o tom dále), čerpalo své vsuvky ze Symeona Logotheta, kterýž v onom původním znění nám není dochován, 2. že bulharský překlad Symeona se srovnává s tímto textem Muraltovým, s t. zv. Georgiem, a zejména s jeho pokračováním (Mur. od str. 721, Srezn. od str. 100). Kromě toho jsou v Symeonu a v Georgiovi *původní*, nerozšířené úpravy také některá shodná místa. Ta vysvětluje Vasiljevskij (st. 11) tím způsobem, že v těch případech oba, Symeon i Georgij, čer-

pali z téže předlohy, a to z Theofana. Tato další srovnání Vasiljevského, a komplikování celé otázky ještě přibráním textu Lva Grammatika a Theodosia Melitenského jsou již nejasná a pro nás také nejsou rozhodující. Ostatně ta část práce Vasiljevského, která se snaží vyšetřiti pravý poměr mezi původním Georgiem a Symeonem, nemohla býti vůbec definitivně rozřešena, protože v té době ještě vůbec nebylo známo plné znění pravého, původního Georgia. Nám stačí jen ten hlavní výsledek, že *řecké pokračování Georgiovy kroniky, jak je vydal Muralt, jeví shodu se slovanským Logothetem.* Poněvadž jsme shora řekli, že slovanský Logothet je poměrně blíže původnímu řeckému znění Logothetovy kroniky nežli všecky nám nyní známé řecké rukopisy Logotheta, plyne z toho, že v *Muraltově vydání máme v pokračování kroniky Georgiovy skutečně poměrně nejbližší text pravému Logothetu.* Avšak toto vydání je založeno na moskevském synodálním rukopise, kdežto jiné řecké rukopisy mají zase jiné znění tohoto pokračování. A proto musíme již přikročiti k výkladu o rukopisném podání Georgiovy kroniky.

„**Rukopisné podání kroniky Georgiovy** náleží k nejtěžším otázkám byzantské filologie“, těmi slovy počíná o něm mluviti Krumbacher (Gesch. d. byz. Lit. 355), a věru plným právem. Jenom velkému úsilí zejména de Boorovu podařilo se překonati tento zmatek. Tento zmatek zavinil kn. M. A. Obolenskij. Na Rusi totiž od samých počátků slovanské filologie byl velký zájem o kroniku Georgiovu, protože už Schlözer ukázal, že letopisec Nestor z ní čerpal. Proto zejména hr. N. P. Rumjancev, známý vědecký mecenáš, nelitoval nákladu, aby v ruských nebo západních knihovnách objevil řecký rukopis Georgia Hamartola (Obolenskij str. 85 sl.). Ale marně. Tím větší byla radost Obolenského, když našel — jak se domníval — v samé Moskvě rukopis marně hledaný. Pročítaje totiž popis synodálních rukopisů (Accurata codicum manuscriptorum bibliothecarum Mosquensium sanctissimae synodi notitia et recensio, edita a Christiano Frider. de Matthaei, v Lipsku 1805), našel tam pod čís. 251 (neboli 264) rukopis takto popsaný: Codex membranaceus saeculi XII foliorum 211 (Muralt pak uvádí 209). Fuit antea in Laura Athanasii. Continet *Symeonis Logothetae* chronicon a mundo condito. Desinit in imperatoribus Leone, Alexandro, Con-

stantino et Romano. A principio aliquot folia exciderunt. Esse tamen hoc *Symeonis* opus dicitur ex fol. 207, ubi legitur: τετέλεσται καὶ τὰ τοῦ Λογοθέτου. De Matthaei prohlásil tedy tento rukopis za kroniku Symeonovu a to, jak jsme viděli, právem, pokud se týče části byzantských dějin od Michaela III. (resp. již Konstantina Kopronyma) do Romana Lakapena. Neopíral se při tom o podrobnou znalost rukopisu, nýbrž usoudil tak pouze ze subskripce — ale přece byl blízek pravdě.

Obolenskij však srovnával tento rukopis s moskevským rukopisem t. zv. srbského překladu Georgia z r. 1386. Srovnání to, jež otiskl, vedlo ho k závěru, že onen synodální řecký rukopis obsahuje nikoli Symeona, nýbrž *Georgia*. Prohlédneme-li ty kolace, z nichž Obolenskij k tomuto chybnému úsudku dospěl, snadno pochopíme jeho omyl: Obolenskij nesrovnával celého textu, ani zdaleka ne, nýbrž vybral si jenom několik nahodilých míst. A byla to ještě místa pro Georgia málo charakteristická: o Juliu Caesarovi, o Apolloniovi z Tyary, o Agarenech, o pochodu Rusů na Cařihrad a pak několik drobností. Vypravování o výpravě ruské bylo užito chybně, protože vůbec nenáleží Georgiovi, nýbrž Symeonovi; ostatní pak zvolená místa jsou čistě epická, a nikde není oněch příznačných theologických digressí. Kdyby byl Obolenskij pročetl dílo celé, byl by jasně poznal, že právě mezi slovanským rukopisem z r. 1386 a moskevským synodálním nelze o shodě mluviti, což ještě dále podrobně doložíme.

Avšak autorita Obolenského byla tak veliká, že zavedla i vynikajícího byzantologa Ed. Muralta. Ten totiž znal sice *27* řeckých rukopisů kroniky Georgiovy, a byly všecky důležité, ale pravého jejich poměru nevystihl, protože právě příliš důvěřoval moskevskému synodálnímu a na něm založil svou práci. Rukopisy sestavil prostě podle století, z nichž pocházejí (X—XVII), a právě hlavní z nich, Coisl. 305 z X. století, neznal z přímého názoru. Muralt nejpodrobněji popsal právě moskevský synodální a ten položil za základ textu. Snad byl při tom veden tou okolností, že moskevský rukopis obsahuje některá místa samojediný (praef. p. 25): ale to byla zajisté zásada chybná. Na Muraltovi pak byly založeny všechny další práce, týkající se Georgia, zejména Hirschova, Šestakovova, Vasiljevského, i je viděti, k jakému bludišti tento chybný základ vedl, když za

původní text bylo pokládáno něco, co ho bylo velmi vzdáleno. Teprve *de Boor* se věnoval důkladně těmto spletitým otázkám a práce jeho o tom se protáhly na třicet let (praef. p. XII.). Vydávaje totiž Theofana a shledávaje k němu parallely z ostatních kronikářů, poznal potřebu revidovati rukopisné znalosti o Georgiově kronice a z vlastního názoru prozkoumal všecky rukopisy. Těchto textových otázek se týkají jeho dřívejší pojednání Zur Kenntnis der Weltchronik des Georgios Monachos, a Die Chronik Symeon des Logotheten, výše citovaná, zejména pak latinská předmluva k jeho vydání. Není třeba, abychom zde opakovali celého jeho popisu, a uvedeme jen hlavní fakta, jak k nim po prvé došel ve zprávě o své studijní cestě (Bericht über eine Studienreise nach Italien, Spanien und England zum Zweck handschriftlicher Studien über byzantinische Chronisten, Sitzungs-Berichte d. kgl. preuss. Akad. d. Wiss., 1892, č. 51., str. 922—934.)

Text Georgiův nejlépe zachovávají dva rukopisy Coislenské, 310 a 314. Coislianus 310 *A* obsahuje 259 listů, předmluva chybí, jinak úplný, velmi pečlivě psaný, pergamenový, z X. století. Jemu nejbližší je Coislianus 134 *C*, taktéž pergamenový, ze stol. XII.; je psán velmi nedbale.

K téže skupině patří neúplný a nedbale psaný Parisinus Supplementi graeci 620, ze stol. XV. Rukopisy *A* a *C* se liší jen na dvou místech, v panování Fokově, str. 666, 14 sl., a v panování Michaela III. str. 801, 5 sl.

Příbuzné těmto hlavním jsou ještě rukopisy: Parisinus Graecus 1704, Scorialensis (D), Parisinus Graecus 1705 (B), Patmiacus 7 (E), Vindobonensis Hist. Graec. 65 (F) a 83 (G); celkem tedy rodina devítičlenná. Všecky tyto rukopisy mají společný znak, že se končí tak, jako původní kronika Georgiova, t. j. rokem 843, a nemají pokračování ze Symeona Logotheta.

Pokračováním jsou opatřeny:

Vindobonensis Hist. Graec. 40 *(V)*, jehož větší část je pergamenová a pochází ze století XI.; rukopis je psán pečlivě. Stejného obsahu s ním jest Vaticanus Graecus 153 ze stol. XIII. a Holkhamensis 296.

Vzdálenější skupinu zastupuje Laurentianus Plut. LXX cod. 11 *(L)*. Po celém jeho rozsahu jsou řidčeji položeny vý-

ňatky z církevních spisovatelů než v ostatních, ale od str. 467, 20 tištěného vydání text Georgiův je rozmnožován výňatky z Theodosia Melitenského. S tímto rukopisem se shoduje Vaticanus Graecus 154. Vedle toho několik mladších rukopisů tvoří jednotnou skupinu, jež sice v jednotlivostech jeví drobné odchylky, ale celkem ukazuje, že všecky rukopisy sem patřící vzešly z jednoho archetypu. Jsou to: Monacensis 139, Cizensis 65, Argentoracensis *L* Graeca 8, Ambrosianus C 184 infer., Parisinus Graecus 1706, Vaticanus Palatinus Graecus 394, Monacensis 414, a z tohoto opsaný Lipsiensis DCCLII, celkem osm rukopisů. Jejich souhlasné, společné znění označuje se *R*. Z některého z těchto rukopisů mladších pochází pak *Mosquensis Synodalis* 264, hodie 406, jejž Muralt pokládal za základní. Znění tohoto rukopisu podává vlastně Muraltovo vydání. Že vskutku tento rukopis je jen potomek skupiny *R*, to dokazuje zejména místo 796, 18—803, 24 a četné jiné shody. Avšak písař rukopisu moskevského rozmnožil text *R* četnými vsuvkami, zejména z Theodosia Melitenského, tou měrou, že kodex moskevský není skutečnému Georgiovi blíže než na př. kronika Cedrenova nebo kterákoli jiná kronika, nesoucí jméno vlastního spisovatele. Z toho důvodu de Boor do svého vydání ani nepojal různočtení z tohoto rukopisu.

Rovněž pro text Georgiův nemají významu ostatní rukopisy, Parisinus Graecus 1707 a 1708, Schleusingensis, Baroccianus 30 a 194, Oxoniensis F, 6, 26, čili Miscellaneus 120.

Avšak zbývá ještě jeden rukopis, jenž jest úplně stranou, nejstarší ze všech, *Coislianus 305 (P)*, pergamenový, ze stol. X. nebo z počátku XI., o 340 listech; několik listů, zejména předmluva, jest psáno pozdější rukou. Rukopis se končí panováním Konstantina Kopronyma (ed. str. 765, 6). Potom následuje ještě výklad o Paulikiánech, kterýž v ostatních rukopisech je vložen do vlády Konstantina Pogonata (718, 9—726, 23). Tímto výkladem je ukončen kvaternion, takže de Boor nedovedl rozhodnouti, zdali rukopis je úplný či zda sahal tak daleko jako jiné.

Ale vedle tohoto důležitého rozdílu, který ovšem může býti jen vnější a nahodilý, má *P* četné jiné, a to velmi vážné. Jsou ovšem rozdíly i mezi ostatními rukopisy Georgiovy kroniky: řekli jsme, že jednu rodinu tvoří ACDE, druhou pak

BFGLV *R*, a i tyto dvě rodiny jsou spolu zřejmě příbuzné, takže obě pocházejí *z jednoho* archetypu. Avšak *P* nemůže pocházeti z téhož archetypu. Z počátku rozdíly nejsou tak hluboké: až k vládě Juliana Apostaty je pořad i obsah vypravování týž jako ve všech ostatních rukopisech, až na to, že je velký počet drobnějších různočtení, v nichž obyčejně *P* je bližší Georgiovým pramenům. Ale zejména v dějinách byzantských jsou již rozdíly veliké. *P* obsahuje text výňatků z církevních spisovatelů *lépe* než archetyp ostatních rukopisů; výňatky ty pak jsou v něm také obšírnější, a to po celém rozsahu kroniky. Tu by byly dvě možnosti: buď archetyp ostatních kodexů užíval *P* a zkracoval v něm ony výňatky, anebo naopak písař *P* kontroloval po archetypu znova všecky výňatky a rozmnožoval je — podle toho, zda *P* či archetyp ostatních pokládáme za starší. Zajisté je pravděpodobnější možnost první, neboť Georgios, jak víme, jen zřídka své prameny cituje, a to ještě nikdy přesně; bylo by tedy bývalo velmi nesnadné, všecky výňatky po něm kontrolovati; kromě toho ani svých pramenů necituje doslovně, takže poznati příslušná místa ve spisovatelích církevních je také velmi obtížné.

Již z toho je viděti, že *P* je *starší* než archetyp ostatních rukopisů. Jsou však ještě jiné důkazy (de Boor LXIII. sl.). Ve všech rukopisech jsou o modloslužebnictví Řeků dva exkursy, Athanasiův a Theodoretův (58, 5—92, 10); jediný *P* má ještě třetí, z Cyrilla. Je nasnadě, že tento třetí byl později, při spisování archetypu, jako přebytečný vypuštěn. Zprávy o sedmi sněmech církevních jsou v *P* zcela stručné (509, 3; 575, 8; 605, 11; 611, 20; 629, 1; 725, 14; 769, 10), na příklad *καὶ ἡ τρίτη σύνοδος τῶν διακοσίων πατέρων ἐν Ἐφέσῳ γέγονε κατὰ Νεστορίου* nebo *καὶ ἡ τετάρτη γέγονε σύνοδος τῶν χλ´ πατέρων ἐν Χαλκηδόνι κατὰ Διοσκόρου Ἀλεξανδρείας*; připomíná se tedy jen pořadové číslo sněmu, počet biskupů, město, kde se sněm konal, a jméno odsouzených kacířů. V ostatních však rukopisech se udávají také jména přítomných biskupů, jméno a rok vlády císařovy a konečně i odsouzené bludné nauky. Celá dlouhá část o vládě Joviana, Valentiniana, Valenta a Theodosia Velikého (ed. de Boor p. 548—576) je v *P* docela jinak a z jiných pramenů než v ostatních rukopisech (srv. pozn. str. 548). Leckdy jsou jednotlivé zprávy podány jiným pořádkem

než v ostatních (na př. 599—605). I delší některý passus archetypu ostatních chybí v *P* (623—626).

To vše tedy také ukazuje zřejmě k tomu, že *P* znamená *úplně jinou redakci* kroniky nežli všecky ostatní rukopisy Georgiovy kroniky. Důvody de Boorovy zcela správně vedou k závěru — jak jsme se přesvědčili vlastním rozborem při studiu slovanského překladu, — že *P byl psán dříve než archetyp ostatních rukopisů*, jinými slovy, i *P* pochází od Georgia a podává nejstarší a *nejpůvodnější* podobu Georgiovy kroniky. Georgios tedy po prvé sepsal kroniku v té podobě, jak ji máme v *P*, a některý písař později opsal tento, abychom tak řekli, poznámkový exemplář. Zatím však Georgios pokládal za vhodné, kroniku přepracovati a zdokonaliti, a to tím způsobem, že některé výpisy církevního obsahu vynechal, jiné zkrátil, a některé zprávy přerovnal nebo jinak stilisoval; také některých pramenů při tom nově užil. Tuto *druhou úpravu* jest pokládati za definitivní znění Georgiovo. Archetyp této definitivní redakce se nám nezachoval, ale ze ztraceného archetypu vzešly všecky ostatní rukopisy kroniky, ovšem nikoli bezprostředně. Rozpadají se ve dvě skupiny: první — A, druhá polovina B a začátek G — bližší archetypu, a druhou CDEFGLV*R*. Graficky bychom tedy tento vývoj znázornili takto:

x (prvotní sepsání Georgiovo)
↓
P — | opis *1.* redakce
y ↓ (archetyp definitivní úpravy)

ABG < = věrnější podoba definitivní Georgiovy úpravy>

CDEFGLV + R t. j. předloha skupině mladších 8 rukopisů < = vzdálenější podoba definitivní úpravy>.

Obě redakce, x a y, nejsou zajisté od sebe časově příliš vzdáleny, ježto i druhá je dílem Georgiovým. Zjevně však vyplývá z tohoto výkladu, jak důležit je rukopis *P*, neboť v četných pochybných případech on nás poučuje o nejpůvodnějším textu Georgievě. Jde však ještě o to, abychom věděli, jak dokonalý je text, jenž nám je zachován. Je přirozené, že některé

rukopisy jsou pečlivé, jiné méně a jiné zase plny písařských omylů; ale jaký text byl ten, jejž zanechal Georgios sám? Srovnáním souhlasných chybných čtení z různých rukopisů došel de Boor k poznání, že tento Georgiův text *nebyl* dokonalý. Spisovatel dopustil se četných chyb, opisuje přílis spěšně ze svých pramenů; tak v citátě z Athanasia napsal μανέντες οἱ ἄνθρωποι místo μαθόντες οἱ ἄνθρωποι (58, 22); rovněž tak z téhož spisovatele místo (ἥλιος) ἐκτὸς τῆς ἐκείνου κυκλοφορίας οὐκ ἂν γένοιτο napsal σκότος κτλ. (67, 9). A podobných omylů je více. Ale Georgios byl nepozorný i sám k sobě, neboť často, pustiv se do delšího souvětí, dopustil se anakoluthu. Tak na př. 345, 1 čteme: καὶ τούτων γὰρ ὁμοίως ὁ τῶν πόνων οἴχεται μισθὸς ἀρνησαμένων τὸν τῶν ἐπάθλων διανομέα καὶ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς καὶ φιλοσοφίας ἀποσφαλεῖσιν; zde mělo býti ἀρνησαμένοις. Nebo 330, 20: τῷ προσερχομένῳ ζηλῶσαι τὸν βίον οὐκ εὐθὺς ἀδοκιμάστως καὶ ἀγυμνάστως παραδέχονται místo τῷ δὲ ζηλοῦντι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν οὐκ εὐθὺς ἡ πάροδος. A j. Tím se stalo, že někdy souvislost myšlenek je docela porušena (181, 17; 332, 21; 590, 15 a j.). Někdy také se Georgios dopustil chyby při první redakci a později při opravování učinil zase na témž místě jinou chybu (na př. 542, 1). Tato textová nedokonalost, zaviněná spěchem, který je ovšem při díle tak rozsáhlém pochopitelný, má velký význam pro správné ocenění slovanského překladu.

Ale tím ještě nejsou textové otázky z Georgia vyčerpány. To, co jsme tu vyložili o redakcích kroniky, týká se vlastního díla Georgiova, t. j. t. zv. prvních čtyr knih, nikoli však onoho *pokračování* ze Symeona Logotheta. Zjistili jsme dosud jen tolik, že pokračováním Georgia je Logothet, ale jde teď o to, jaké jsou zase redakce této části z Logotheta. Podle výsledků de Boorových z rukopisů Georgiovy kroniky nejčistěji zachoval text pokračování Symeonova *Vaticanus 153* (B Z VI, 268 sl.). S ním se shodují cod. Laurentianus, Leo Grammaticus a Theodosios Melitenský všude tam, kde se rozcházejí se synodálním rukopisem, t. j. s vydáním Muraltovým. Naproti tomu ta verse Symeona, která jest v slovanském překladě Logotheta, je v řečtině zastoupena spíše, ač ne docela, dvěma rukopisy vídeňskými, Cod. Hist. Graec. 37 (Collar Supplementum Cod. 126) a Supplem. Graec. 91 (Collar Suppl. No. 127). Jinými slovy,

redakce Symeona, sloužící za pokračování Georgia, je jiná než ona, kterou máme v úplném slovanském překladě Symeona Logotheta. To je důležité pro posouzení vzniku slovanského Georgia; neboť zajisté již předem nebudeme očekávati velkou příbuznost mezi slovanským Georgiem a slovanským Logothetem, víme-li, že oba překlady vzešly z různých redakcí řeckých. De Boor ovšem správně podotkl, že skoro každý řecký rukopis Symeona vypadá jako jiná redakce, a proto je pramenné badání svrchovaně obtížné.

Ale dvojí slovanský překlad Georgia s pokračováním nás vede k tomu, že i ta redakce, která byla připojena ze Symeonovy kroniky ke Georgiově, byla dvojí, jedna odpovídala t. zv. srbskému a druhá t. zv. bulharskému překladu Georgia. Srbskému pak odpovídá právě čistší znění Symeonova pokračování, jak je podává cod. *Vaticanus 153*. Z tohoto kodexu Muralt uveřejnil různočtení. A skutečně srbský překlad nemá některých míst, jež jsou v řeckém synodálním rukopise, t. j. v textu Muraltově. Jsou to: 803, 25—811, 20; 822, 10—823, 10; 829, 10—830, 5; 837, 18—838, (V. Istrin, Виз. Врем. VIII, 49 sl.).

Celkový obraz dalších osudů Georgiova textu by tedy byl asi tento:

I. x (nejstarší redakce Georgiova) byl spojen s čistým textem pokračování ze Symeona Logotheta, jak nám je podává příslušná konečná část rukopisu Vaticanus 153;

II. y (druhá redakce Georgiova)

↓

z té vznikl ztracený prostřední člen, z něhož pocházejí

↓ ↘ Vaticanus 153 (= 2. redakce Georgia + L¹, Logothet I.)

↘ dalším doplňováním Mosquensis Synodalis (= obměněný a rozmnožený text 2. redakce Georgiovy se vsuvkami, zejm. z Theodosia Melitenského, + L², Logothet II.)

Tento obrazec je založen na badání Istrinově;[9]) ještě dále chtěl jíti vídeňský diakon P. Preobraženskij, jenž pracoval v oboru byzantských kronik (r. 1912 vydal ve Vídni Лѣтописное повѣствованіе Θеофана Исповѣдника). Našeho předmětu

[9]) V II. svazku Istrinova vydání Vremenniku má býti uveřejněna příslušná část Logothetova textu z rkp. vatikánského č. 153 (viz předml. I. sv., štr. IV).

se dotýká jeho referát Vorläufige Thesen betreffs des Symeon Logothet (AfslPh, XXX, 1909, s. 630—634). Bohužel jeho these jsou tak beznadějně zapletené, že jich lze sotva použíti, zejména když nejsou nijak doloženy. V hlavních rysech také on rozeznává různou úpravu Symeonovy kroniky, a také z jeho thesí můžeme vybrati poznatek pro nás důležitý, že totiž se slovanského stanoviska musíme rozeznávati trojí redakci Symeona, totiž: 1. úplný slovanský text Symeona,

2. pokračování ze Symeona v bulharském překladě,
3. „ „ v srbském překladě.

On ovšem těchto názorů nepodává zdaleka tak jednoduchou formou; mluví až o *páté* redakci Georgia Monacha! Domnívám se, že není účelné celou otázku, samu o sobě již dosti nesnadnou, ještě takto komplikovati. Známe-li vůbec jednak zmatené textové poměry v byzantské literatuře, jednak zase blízkou vzájemnou příbuznost různých kronikářských děl, musíme říci, že „pátá“ redakce kterékoli kroniky, a také Georgiovy, je-li vůbec třeba ji uznávati, nemůže už potom býti označována jménem spisovatele první redakce.

Zbývá ještě doložiti příklady, že vskutku máme *trojí církevněslovanský text Symeona Logotheta* v části od Michaela III. do Romana I. Lakapena:

Sym. Log. l. 174 (vyd. Srezn. str. 100). Посла же Өеоктиста Лωгодетѣ на критъ: иже, ш[д]ь съ мнωжьствомь мнωго[м] и ратиѫ великоѫ, ѕѣлω оубо оустраши Ягарѣны, не мωгѫщѧ коемь его съпротивитисѧ; кѧцьши[же]ми сѧ и самь оустрашисѧ и бѣга	pokr. Georg. Vremennika (vyd. Istrin. 504): посла же Феωдора ц҃рца въ критъ Феωктиста логодета. то, лодіиными кои многыми и тѧшкыми тамо ш[д]е, пръкое оубо Ягарѧны оустраши своими кои, не могѹщемъ противоу подвизатисѧ, послѣди	pokr. Georg. Lětovnika (rkp. mosk. l. 381 a): Посла деωктиста логодетѣ къ критъ. Иже ш[д]ь съ множьствωмь народа и корабли многѣми, зѣло оубо оужаси агараны. немогоущемь к томоу противоу рати ωного подвизатисе зѣло же и самь оубоясе

сѧ ıать, цр҃цѫ оубѣ-дѣвь иного цр҃ѣ по-ставлъшѫ.

же бѣжа самъ, ни-кымʼже гонимъ. глъ бо въ коиⷯ быⷭ҇, ıако Феѡдора иного цр҃ѧ к црⷭ҇твие введе.

и бѣгоу се ıать, ав-гоустию оубѣⷣвь ıако иного цр҃а оучини.

Po této ukázce ze začátku Symeonova pokračování ke Georgiovi ještě jednu z jeho konce:

Sym. Log. l. 253 (vyd. Srezn. str. 143): и понеже бъ҃ мно-зѣми ѡбразы хоштⷮе сⷭ҇пти чл҃ка, ѡстави и цр҃ѣ Романа въ бѣдѫ ненадеⷣжнѫ въпасти, ıако да, тож оуцѣломѫдривъ-сѧ и своа съгрѣ-шеніа разѹмѣвь, спⷭ҇е-нію спободⷣитсѧ; ос-тави бо въстати на нь сн҃а его Стефана, ıако же иногда Авве-салѡⷨ на Дв҃да ѡ҃ца своего. Съвѣтникы же ѡ семь прїеⷨ сѫ-щаго ѿ ниⷯ Марїана, мниⷯ и повръг'ша ѡбразь, и Василїа, зовѡмаго Пⷧ҇ѧте, и Манѹила Кѹртикѣ, бѣдѫщима съ нима

pokr. Georg. Vremennika (vyd. Istrin. str. 570): зане мноⷤ-гыми ѡбразы бъ҃ хоштⷮе, да спⷭ҇етсѧ чл҃къ, ѿдасть и црк҃и Романоу въ сноше-ніа нечаема в напасти, да, тѣⷨ смѣривсѧ и свои҆ прегрѣшеніи оуразоумѣвъ, спⷭ҇нию сподобитсѧ. попоус-ти бо бъ҃ въстати нань сн҃оу своемоу Стефаноу, ıако древ-ле Авесоломъ въста на дв҃да, ѿ҃ца своего. съвѣтникы свобоⷣ сего ради прінмъ иже ѿ мниха Марина, и Василиа Кокота гл҃е-маго, и Маноуила Кортіи гл҃емыи, свѣ-доущема емоу и про-чимъ. цр҃мь, ѿ҃ца

pokr. Georg. Lětovnika (rkp. l. 427 a) b): пониⷤє бо мнозѣми ѡбразы хоштеть бь҃ сп҃сти чл҃вка, попоу-сти и Рѡмана цр҃а вь ненача́ıемоу вьпасти печаль, да ıє ради оуцѣломоудривсе, и своıа вь чювьствѣ приıємьсьгрѣшенниıа, сп҃сению сподⷣбитсе. попоусти бо вьстати нань сн҃оу ıего Сте-фаноу, ıакоже нѣко-ⷣга Авесалѡмь вьста на ѡ҃ца [b] своıего, вели-каагѡ дв҃да. сьвѣть оубо сь вь семоу сьтворь ѿ мниха Мариıана и Василиıа Петина гл҃ıема и Ма-ноуила Коуртикїа, вѣдещемь се и про-чинмь цр҃емь, сего

и прочїима црема, и сего нс полаты зл҄ѣ съведе и, къ Пръкыи островь заточникь, остриже миниха: саⷨ же црⷭ҇ткїю пракило съ зѧⷨте и съ братом҆ прїѧть.	с полаты зл҄ѣ сведе, г҃лемыи перкыи ѡстровь ѡземстковаб҃гъ постриже и чрънорнзцемъ. ѡстакленъ оубо самодръжцемъ Костѧнтинъ с его зѧⷮ, мⷭ҇ца деⷦ҇врна къ ·к· индикта. ·г· лⷮѣ. ҂ ѕ҃ѵ. и .д҃.	ѿ полаты зл҄ѣ сьведе и кь ѡстровь заточникь, ѡстриже и миниха. ѡста же оуво самодрьжьць зеть юго.

Z těchto tří příkladů bližší jsou si Sym. Log. se Sym. pokračováním Lětovniku, ale ne vzájemnou vlastní příbuzností, nýbrž příbuzností jejich řeckých předloh. Také však vidíme již z těchto malých ukázek, že překlad Georgia, nazvaný Lětovnik (t. zv. redakce „srbská“), je docela jiný než Vremennik (t. zv. redakce „bulharská“) a že na sobě nejsou závislé. Ze tří slovanských versí Symeona Logotheta nejstarši je ta, která je při Vremenniku, ta je též jazykově nejstarši (svobodný překlad, téměř prostý graecismů, překládání řeckých jmen přilehlými slovanskými, jako „Kokot“ hojné užívání reflexiva a dativu absolutního); mladší je ta, která je při Lětovníku, a nejmladší — vlastní překlad Symeona Logotheta.

Vydání. Za těchto okolností je patrné jak důležité je míti správný text Georgia, ale také, jak bylo nesnadné jej poříditi. A skutečně historie *vydání* Georgiovy kroniky je dlouhá.

Pokusy o vydání dály se již kolem r. 1600, ještě od humanistů, jak se o tom zmiňuje de Boor (praef. p. 1). Celou kroniku chystal se vydati *Leo Allatius*, jenž si jí velmi vážil. Napsalť: Georgius Hamartolus non contemnendus auctor et ex quo recentiores Graecorum historici sua fere omnia neque verbis ipsis imutatis hausere, quod ut videas, latinum fecimus et una cum textu Graeco, si per tempora licuerit, tibi communicabimus. Ale k tomuto vydání nedošlo. Aspoň však zanechal článek Diatribe de Georgiis, jenž je připojen k vydání Georgia Akropolity (z r. 1651 v Paříži), pozdního dějepisce XIII. století.

Tam stanovil, že všecky rukopisy, opatřené jménem Georgia Hamartola, ať se liší mezi sebou sebe více, náleží témuž Georgiovi, a toho třeba rozeznávati od Georgia Synkella. Obě zásady jsou úplně správné. Tento článek Lva Allatia si opsal Šafařík a jeho opis je přivázán k pražskému rukopisu Lětovnika.

Ale v XVII. století bylo přece něco z Georgia vydáno, a to opět zásluhou francouzského učence: ve veliké sbírce Corpus Parisinum Historiae Byzantinae, jež byla vydávána v Paříži na rozkaz krále Ludvíka XIV. vedením jesuity Filipa Labbaea (o tom Krumbacher 221/2) vydal *Combefis* r. 1685 poslední část Georgiovy kroniky s názvem Georgii Monachi vitae recentiorum imperatorum. Použil však při tom pařížského rukopisu č. 1708, který je právě skutečného Georgia nejvíce vzdálen.

Ve století XVIII. byl Georgios jen tu a tam citován (de Boor praef. VII.). Teprve na konci tohoto věku chystal vydání Hardt, nedospěl však k němu. Připomínáme ho zde jen proto, že jeho práci znal M. A. Obolenskij a cituje ji ve vzpomenuté stati О греческомъ Кодексѣ Г. Ам., 1846/7 v Чтеніяхъ (str. 1). Veliká sbírka bonnská Corpus scriptorum historiae Byzantinae obsahuje z Georgia jen otisk toho, co vydal již Combefis (Theophanes continuatus, str. 763—924, r. 1838). Je zajímavé, že *řeckého* Georgia se chystal vydati i Fr. Miklosich, jak zaznamenal Muralt (praef. r. XXVIII), ale pak od toho úmyslu upustil.

Konečně r. 1859 objevilo se první a hned úplné vydání — editio princeps — jež uspořádal *Ed. Muralt*, vynikající byzantolog francouzský, jenž působil na Rusi. Jeho vydání je nadepsáno: Georgii Monachi dicti Hamartoli Chronicon ab orbe condito ad annum p. Chr. n. 842 et a diversis scriptoribus usque ad annum 1143 continuatum[10]) nunc primum ad fidem codicis Mosquensis adiuncta passim varietate reliquorum codi-

[10]) Kronika Georgiova byla vskutku prodlužována ještě dále než k roku 948; buď až k r. 1071, t. j. až k smrti Romana IV. Diogena, nebo až k smrti Ioanna II. Komnena r. 1143; v Muraltově vydání jsou tato pokračování označena jako kn. VI. Je to suchý výtah z pokračovatele Theofanova. Slovanský překlad tohoto druhého pokračování neobsahuje, proto o něm zde nemluvíme. Kromě toho jako kn. VII. uveřejnil Muralt krátké výklady kosmogonické, jež jsou připsány Symeonu Logothetovi, a jako knihu VIII. anonymní krátký přehled světových dějin. Poslední dvě knihy jsou *jediné* v rukopise moskevském synodálním; ty v církslov. překladě *jsou, ale jen v t. zv. srbské redakci!*

cum nec non Leonis Grammatici et Cedreni, et annotatis locis s. scripturae, patrum ecclesiasticorum et caeterorum (sic) scriptorum laudatis, annisque ante et post Christum natum in margine adscriptis, graece editit Eduardus de Muralto. Petropoli 1859. Ученыя записки втораго отдѣленія Имп. Академіи Наукъ, томъ VI. 1861. Správně podotkl Muralt v nadpise, že jeho vydání je založeno jenom na moskevském synodálním rukopise, kdežto různočtení z ostatních 26 rukopisů, jež znal, jsou přidána jen passim, částečně a zběžně. Také odkazy na ostatní kronikáře, na Písmo a zejména na církevní otce jsou neúplné. Nicméně i v tom, co Muralt vykonal, byla veliká zásluha, a dosud musíme jeho vydání používati pro pokračování ke Georgiovi, vzaté ze Symeona, neboť nemáme jiného. Veliká nehoda však byla v tom, že Muralt, snad vlivem Obolenského, založil vydání na rukopise, který jest vším jiným spíše nežli skutečným Georgiem, jak jsme vyložili. Tím na desetiletí zatarasil badatelům cestu k správným výtěžkům, ba způsobil, že hojně práce bylo vykonáno nadarmo. Připomínám zejména velikou práci prof. Jiřího Polívky, jenž srovnával podrobně t. zv. srbský překlad s Muraltovým textem. Tyto všecky poznámky, na 100 rukopisných čtvrtek, byly bohužel marné, protože, jak ukážeme, srbský překlad pochází z textu úplně a naprosto jiného. V tom ovšem, že Muralt nepoznal pravých vztahů mezi rukopisy Georgia, je skutečně jistý nedostatek znalostí a filologické erudice, který mu vytýká velmi ostře Krumbacher (Geschichte 356/7) a de Boor (praef. IX. sl.).

Muraltovo vydání bylo pak opakováno a nedbalým otiskem zhoršeno ve 110. svazku řecké *Patrologie Migneovy* v Paříži 1863. Zejména je tu množství tiskových chyb. Zato byl tu přidán plynný a srozumitelný latinský překlad, místy dosti volný.

Konečně po dlouhých trapných přípravách, po třiceti letech byzantologických prací, uskutečnil kritické vydání *Karel de Boor*, kterého jsme již v první části jmenovali jako velmi poctivého a svědomitého vydavatele Theofanova. Jeho vydání je nadepsáno prostě: Georgii Monachi Chronicon. Edidit C. de Boor. V Lipsku u Teubnera 1904, ve 2 dílech (str. LXXXIV — 804). Jeho vydání je vskutku výborné. Je konečně úplné a vědecké a vyčerpává všecky rukopisy, jejichž vzájemné vztahy vydavatel přesně vyšetřil. Vydavatel chtěl nejen otisknouti všecka

různočtení Georgiových rukopisů nýbrž chtěl také podati obraz o dvojí Georgiově úpravě kroniky. Učinil si tedy základem zcela správně *druhou*, definitivní redakci Georgiovu, jejíž nejlepší text zjistil srovnáním všech příslušných rukopisů, a pod čarou podal různočtení obou skupin této redakce (A B G, C D E F G L *R* V).

Kromě toho však uveřejnil také *prvotní*, starší redakci Georgiovu, onu přípravnou, a to tak, že ve vlastním odstavci pod čarou na každé stránce uvedl varianty rukopisu *P* (Coisl. 305), což je právě pro slovanský překlad užitečné. Konečně také pečlivě shledal Georgiovy prameny, a na každé stránce je pod čarou nahoře cituje. Po stranách pak zachoval stránkování Muraltovo (na př. na str. 637—535 *M.*). Jeho veliké dílo není bohužel dokončeno. Měl vyjíti ještě třetí svazek, a ten měl obsáhnouti pokračování ke Georgiovi ze Symeona Logotheta, potom některé ony theologické části, jež má *P* jinak než druhá redakce a jež se pro přílišný rozsah nevešly pod čáru, a konečně ukazovatele slov a věcí. Právě tento třetí díl by byl pro slovanského filologa obzvláště důležitý. Takto jsme pro pokračování ze Symeona odkázáni na Muralta, a pro theologické digresse slovanského překladu nemáme v některých případech vůbec předlohy, protože právě jiné rukopisy než *P* jich v oné míře nemají.

II.

KRONIKA GEORGIOVA V CÍRKEVNĚ-SLOVANSKÉ LITERATUŘE; „BULHARSKÁ“ REDAKCE ČILI VREMENNIK.

ÚVOD.

Dvě redakce slovanského Georgia. Církevněslovanský překlad Georgiovy kroniky prozrazuje svou důležitost již množstvím rukopisů, v nichž je zachován. Žádná jiná kronika nemá a vůbec málokteré dílo církevněslovanské literatury má tak bohaté rukopisné podání. Již Bodjanskij věděl, že slovanských rukopisů Georgiových je *šestnáct*. Psal tak v dopise Sacharovu; dopis ten není datován, ale podle místa, kam byl ve vydání zařaděn, patří asi do r. 1846 (Письма И. П. Сахарова къ О. М. Бодянскому 1846—1848 гг., Чтенія ОИДр, v Moskvě 1893, кн. 3., str. 74). Škoda, že Bodjanskij tyto rukopisy, jemu známé, výslovně nejmenoval. V. Jagić v článku Ein Beitrag zur serb. Annalistik (AfslPh II, 1877, 11 sl.) vypočetl *15* rukopisů, ale z těch jeden se pokládal za ztracený a dva jiné jsou pozdní opisy známých již rukopisů, takže vlastně zbývá *dvanáct* rukopisů. Proto Ikonnikov (Опытъ II, 1, 84) počítá, že bude rukopisů 12—16, a vskutku snad i více. Je opravdu možné, že rukopisů je více. Tak r. 1894 objevil P. A. Syrkn jeden rukopis v soukromém majetku (Извѣстія и. Акад. Н. 1895, str. 11) a v popise slovanských rukopisů, chovaných v rumunských bibliotekách, jejž složil Jacimirskij r. 1905, našli jsme dva ještě neznámé rukopisy Georgia.

Dnes tedy známe, počítáme-li i kopie za samostatné rukopisy, celkem *dvacetčtyři* [11]) rukopisy slovanského Georgia.

---

[11]) Možná, že ani toto číslo není úplné. V severoruském klášteře Kyrillo-bělojezerském je prý *pět* exemplářů Georgiovy kroniky (Ikonnikov II, 1, 897) a v novgorodském sofijském soboru je prý Georgij z XVI.—XVII. století (ib. 648).

Veškeré tyto rukopisy dělí se ode dávna ve *dvě třídy*, jimž se dává název „*bulharská*“ a „*srbská*“. Pokud vím, po prvé tak učinil Šafařík v rukopisném latinském pojednání, přivázaném nyní k pražskému rukopisu Georgia. Od těch dob se názvů těch vůbec užívá, ačkoli skutečnosti neodpovídají. Jisto jest ovšem, že skutečně je nutné rozděliti rukopisy do dvou tříd, z vážných důvodů textových. Již Šafařík (ve vídeňských Jahrbücher der Litteratur LIII, 1831, Anzeige-Blatt, 1. čtvrtletí, s. 138 sl.) věděl, že redakce bulharská a srbská jsou dva docela odlišné překlady, a doložil to také ukázkou, vypravováním o císaři Justiniánovi, ale do dalších výkladů o té věci se nepustil. Také Vostokov (Описаніе рукописей Румянцов. музея, v Moskvě 1842, 57 sl.) věděl, že se obě redakce velmi liší, že srbská je stručnější než „bulharská čili ruská“, jak on ji nazývá, a že tato bulharská má více archaismů než srbská. These Vostokovovy jsou v jádře dodnes platny. S velikým zájmem a opravdovou zálibou se v té době zabýval kronikou Georgiovou kníže M. A. Obolenskij (v Чтеніяхъ r. 1846, kn. 2., oddíl IV., str. 93—98 a ukázky, též samostatně) ve stati О греческомъ кодексѣ Георгія Амартола. Ten rovněž uznával dvojí redakci překladu a soudil, zcela mylně, jak víme, že srbská redakce odpovídá řeckému synodálnímu rukopisu.

Toto poslední tvrzení právem odmítal O. M. Bodjanskij (o tom v časopise Древняя и новая Россія I, 1880, 743, jak zaznamenal Ikonnikov 89; mně není přístupný). Podrobněji se zabral do studia kroniky a do otázky o roztřídění slovanských rukopisů V. M. Undoľskij. V dopise P. M. Strojevu ze dne 13. října 1855 (zaznamenal N. Barsukov, Жизнь и труды П. М. Строева, v Petrohradě 1878, str. 527/8) prohlašuje více, nežli že je dvojí překlad. Rozdíly mezi oběma překlady ho zavedly tak daleko, že předpokládal existenci dvou kronikářů Georgiů, jeden prý je v bulharském překladě, a druhý v srbském. Bulharský prý není Hamartol, ale srbský ano. Tyto vývody jeho prý jsou nezměnitelné. Undoľskij ovšem neznal dobře textu Georgiova: řecké vydání Muralt teprve chystal, a ze slovanských rukopisů znal Undoľskij jenom kodex moskevské duchovní akademie č. 100, synodální č. 142, rumjancevský a vídeňský (tento podle výpisků Grigorovičových). Podobně jako ke Strojevu vyslovil se o té věci Undoľskij k A. N. Popovu v listě, cito-

vaném v Рус. архивѣ Bartenevově, r. 1886, č. 6, str. 298. Obšírněji pak vyložil své myšlenky v práci О Временникѣ Георгія Амартола въ отношеніи къ Несторовой рукописи, která byla dokončena, poctěna Demidovskou cenou (Куникъ, 25-е присужденія Демидовскихъ наградъ, v Petrohradě 1856, str. 73—84), ale nedotištěna, protože ji spisovatel chtěl přepracovati. Zbylé archy se pak po smrti autorově dostaly spolu s jeho rukopisnou sbírkou do rumjancevského musea a zprávu o nich podal A. E. Viktorov (Рукописи Ундольскаго, v Moskvě 1870, приложеніе str. 55/6). Domněnka Undoľského o dvojím Georgiovi byla úplně bezpodstatná a zakládala se jenom na chybném výkladě Georgiova jména (srv. zde s. 5 n). Zde však má význam tím, že pádně ukazuje, jak silný je rozdíl mezi oběma třídami překladu.

Domněnka Undoľského ovšem nepřispěla k vyjasnění záhady, a proto A. A. Kunik (Аль-Бекри 152, cituje Ikonnikov 85), recensent práce Undoľského, napsal skepticky, že ta redakce řecká, která byla předlohou slovansko-ruskému překladateli (to se týká t. zv. bulharské redakce), nebyla ještě nalezena.[12]) Muralt (praef. p. XLVIII sl.) a I. I. Sreznevskij (Свѣдѣнія о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ I., č. 6, str. 20/1) soudili, že srbská redakce je pouze pozdější přepracování bulharského překladu, snad o 100 let mladší. Archimandrita Leonid zase mínil (Древняя рукопись str. 18 pozn., z časopisu Русскій Вѣстникъ 1889), že bulharská redakce souhlasí s řeckým originálem, ale srbská že proti ní obsahuje vstavky z jiných kronik. Naproti tomu Vasiljevskij tvrdil (Отчетъ Общества любителей древней письменности 1888—1891, str. 29), že srbský text, jsa velmi podrobný, je původní, a bulharský je prý zkrácením srbského.

Všecky tyto omyly byly zaviněny především tím, že správný řecký text nebyl dlouho znám. Muraltovo vydání plodilo jen zmatek. Tomuto nedostatku je tedy nyní vydáním de Boorovým odpomoženo. Ale kromě toho bylo také na závadu, že slovanské rukopisy nebyly plně známy a že slovanský překlad nebyl vydán tiskem. Vydati Georgia zamýšlel patrně již Šafařík, je to tedy přání, staré přes 80 let. Literatura svrchu citovaná ukazuje, že se tímž úmyslem zabývali Obolenskij, Bodjanskij Sacharov

[12]) Také V. Jagić (AfslPh II, l. c.) tuto domněnku prostě zaznamenal.

(ti oba znali 16 rukopisů obou redakcí), Strojev a jiní, v novější době zvláště prof. Polívka a Istrin. Konečně se poštěstilo, že roku 1920 vyšlo Istrinovo vydání t. zv. „bulharské“ redakce čili Vremenniku; t. zv. „srbská“ redakce čili Lětovnik je přístupná dosud jen ve fotolithografické kopii moskevského rukopisu; nechť tedy náš rozbor poslouží aspoň jako příprava ke kritickému vydání, které zatím není možné pro nepřístupnost vzdálených rukopisů.

* * *

Rukopisy „bulharské“ redakce čili Vremennika. Užívám také Šafaříkových názvů „bulharská“ a „srbská“, ač vím, že nejsou správné, neboť se už vžily a jiné termíny by snad vzbudily nejasnost. V této podobě je kronika Georgiova nadepsána **Временникъ въкростѣ отъ разлнчныхъ же хронографъ же и сказатель събранъ же и сложенъ геωргиемъ грѣшьникомь мнихомь.** Důležitý je název Vremennik, neboť jím se krátce označuje tato redakce na rozdíl od srbské, jež je nadepsána **лѣтовникь.** Rukopisy Vremenniku jsou tyto v chronologickém pořádku:

1. Trojický, nyní moskevské duchovní akademie č. 100, z XIII.—XIV. stol.
2. Uvarovský č. 1305 (966), z r. 1456.
3. Undoľského č. 1289, z XV. stol.
4. Pogodinský č. 1432, z XVI. stol.
5. Solovecký, nyní v kazaňské duchovní akademii č. 436 (86), z XVI. stol.
6. Supraslský, nyní v Archeografické komisi v Petrohradě, z XVI. stol.
7. Čudovský (moskevského čudovského kláštera), nyní v moskevské synodální bibliotéce č. 332, z XVI. stol.
8. Petrohradský, v býv. císařské veřejné knihovně F IV, 136, ze XVII. stol.
9. Undoľského druhý, neúplný, č. 721, z XVI. stol.

Tak vypočítává „bulharské“ rukopisy V. Istrin, jenž poslední o nich psal a je studoval (Извѣстія ИАН XV, 1910, кн. 2. str. 222 a vyd. str. 2.). Před tím výčet těchto rukopisů u Jagiće (Afsl Ph II, 11 sl.) a Th. Bulgakova (Памятники древ. письменности II, 1879). Vedle toho jsou výňatky z této redakce v růz-

ných chronografech, zejména v t. zv. Židovském chronografu z r. 1262 a v „Řeckém i římském letopisci“.

10. Avšak Šafařík znal ještě jeden rukopis této redakce, jenž náležel klášteru *Krušedolskému* (srv. Jahrbücher d. Lit. 1831 l. c. 48, a Geschichte der südslaw. Liter. III. v Praze 1865, str. 234/5). Je prý to papírový rukopis o 433 listech in folio, z konce XVI. neb s počátku XVII. stol. Na konci chyběly 2—3 listy. Písař byl Rus, jak ukazuje *šč* místo *št*, a tvary jako сорощинн místo срацинн. Ale opis byl pořízen z dobrého bulharského kodexu, který obsahoval prastarý překlad kroniky. Jagić (Zfsl Ph II, 11) ještě zaznamenává rukopis krušedolský. Prof. Polívka shledal při svém badání r. 1895 (Zpráva o studijní cestě do klášterů fruškogorských a do Bělehradu, Věstník Č. Akad. IV, 1895, str. 154/5), že tohoto rukopisu tam nemají, a že není známo, kde je. Istrin také ve svém vydání ho neužil. Avšak v novém popisu Krušedolské rukopisné sbírky tento rukopis uveden *jest*. Promluvíme nyní krátce o jednotlivých rukopisech.

Popis rukopisů.

1. *Trojický*. Má největší důležitost, protože je to vůbec nejstarší rukopis slovanského Georgia, nejen z této redakce, nýbrž i z druhé. Byl znám již Šafaříkovi, který jej stavěl na první místo mezi všemi rukopisy našeho překladu a kladl jej až do XII. století (v rukopisném latinském pojednání). Náležel kdysi knihovně Trojickosergievské lavry za Moskvou; r. 1747 dostal se s jinými do knihovny tamějšího duchovního semináře, a tamodtud byl s celou sbírkou rukopisů přenesen do moskevské duchovní akademie, kde je dosud. Jeho krátký popis podal archimandrita Leonid (Свѣдѣніе о слав. пергаминныхъ рукописахъ, Чтенія МОИДр. 1883, кн. 1., str. 15—18 v odd. II.). Je to *pergamenový* rukopis o 273 listech in folio psaný ustavem ve dvou sloupcích, bez začátku a bez konce. Do poloviny je psán první rukou, v druhé polovině je písmo novější a inkoust je svěžejší, pergamen lepší: tato pozdější část začíná listem 153 (na l. 152 je prázdná stránka). Leonid klade rukopis do XIII. století, ale A. J. Nikolskij (Археологическія Извѣстія 1897, č. 7/8, str. 260/1) kladl jej z paleografických důvodů do XIV. století, nevím však, zda myslili oba učenci na celý rukopis či na některou z polovin.

Istrin (VII) klade jej všeobecně do XIII.—XIV. století. Též je tento rukopis zaznamenán v Древ. и нов. Россiи 1880, I. 741, 753, pozn. 119; stručně jen se o něm zmiňuje Istrin, předml. k textu, str. XI.; proto zde o něm pojednáme obšírněji. Na listě 1—15 obsahuje záhlaví, jež je nazváno крииица, a proto byl někdy celý rukopis chybně nazván „Krinica“, ale tato záhlaví jsou zde neúplná: chybějí až do kapitoly XXII.; úplná jsou však v rukopisech Undoľského, Uvarovském a v j. Na l. 15—17 je Georgiova předmluva. L. 18-ým počíná se kronika. Poznámky a záhlaví:

l. 1. Фесали примоучикъ и градъ создакъ нарече имѧ юмоу Фесалоники рекше Селоунь.

кв (22) ıако по финиицѣ ѡблада александръ сынъ его. тъ пришедъ въ кизинъ градъ и создавъ мѣсто тоу нарече имѧ юмоу стратигии · тачe пришедъ мало чрезъ море и коньмъ раздавъ много злата златыи градъ мѣсто то нарече (= χρυσόπολις).

l. 15. červeně: Книгꙑ временꙑıа и образнꙑıа Геѡргиıа миниха. Za tímto nadpisem se počíná předmluva мнози кнѣжниихъ любословци, рекше премоудрии, словолюбьци, ѡбразници же и творьци и временаписци... πολλοὶ μὲν τῶν ἔξω φιλόλογοι καὶ λογογράφοι ἱστορικοί τε καὶ ποιηταὶ καὶ χρονογράφοι ... [13])

l. 18. v: Временьникъ вънростѣ ѿ различныхъ же atd., nadpis již výše citovaný. Text: книгꙑ ржтва чл҃вча въ днь коньже създа бъ адама по ѡбразоу и по подобию своему...: t. j. počátek t. zv. I. knihy.

l. 34. červeně: начало временьнꙑмъ кнігамъ Геѡргиıа мниха. Text: адамъ оубо ѿ прмдраго и бестьнаго прр҃ка Моисиемь, бывь лѣтмь ·сл· роди Сифа, и потомь пожи лѣ ѱ.

l. 119. červeně: начало црстви Навходоносоровоу, црствовавшемоу въ вавилонѣ. Text: по преженареченꙑхъ асоурииских цр҃ь цр҃твова, ıакоже речено бысть, навходоносоръ

[13]) V předmluvě je chybně přeloženo vymezení rozsahu kroniky. ἕως τελευταίου Μιχαήλ ... до оумертвиıа Михаила.

лѣтъ .ꙁ҃: 264, 19: Μετὰ δὲ τοὺς προειρημένους Ἀσσυρίων βασιλεῖς ἐβασίλευσεν, ὡς εἴρηται, Ναβουχοδονόσορ ἔτη κδ΄.

l. 131. červeně: начало ромѣискыхъ црствии. Text: по сихъ же црствова Иоулии црь .л҃.и҃ (= пръвѣе) и единъ облада ромьскыми скипетры съ многою гордынею и боуестью. de Boor 293, 9. sl., začátek t. zv. III. knihy.

l. 200. červeně: Мѣсяца генваря въ 19. день k textu: И етера же пакы свѧтаꙗ и дивнаꙗ жена при Максимьꙗнѣ цри моучена бы свтаꙗ мчница еоуфрасиꙗ, житиемъ присноддваꙗ.

l. 205. Временьникъ о хрестьꙗньскыхъ црехъ и Костѧнтинѣ велицѣмъ цри. по максентии же црьствова Костѧнтинъ великыи. Tuto se počíná t. zv. IV. kniha.

Na l. 265. rubu se končí vypravování zmínkou o mořské záplavě za Justinianovi: Istrin. vyd. str. 412. ř. 6. Řec. 628, 24. Následující záznam o pátém sněmu církevním tu již není obsažen.[14]) Od l. 226 do 273 je stať о монашествѣ, která sem byla přeložena ze svého místa, totiž za l. 149-ým, a to je také v „Krinici“ zapsáno. Rukopis je tedy neúplný, sahá jen k 629. straně de Boorově čili 528. Muraltově. Ale překlad byl patrně úplný a jak ukazuje přervání výkladu, konec rukopisu byl ztracen.

Rukopis trojický je také ozdoben 124 vyobrazeními; někdy je jich několik na téže straně. Jsou to na př. Adam a Eva v ráji (l. 18 v), Konstantin Veliký na trůně a kolem něho vojíni (l. 205), ale tyto miniatury jsou bohužel často k nerozeznání setřeny. Psal o nich J. M. Snegirev Замѣчанія о Г. Амартолѣ (Труды Общества исторіи и древностей V, 1836, 255—264, o tom citovaný již referát Nikolského Арх. Изв. 1897, 260/1). Zejména jsou důležité miniatury na l. 17. v. a 18. Na l. 17. (podle Leonida) je Spasitel sedící na trůně, pravice se složenými prsty je pozdvižena k požehnání, v levici drží evangelium, rozevřené ve slovích рече гдь: азъ есмь свѣтъ мироу. Po pravici jeho stojí kn. Michael (podle nadpisu nad jeho hlavou), po levici Michaelova žena Ksenie (ѡксинѧ). Na podnoží je na-

[14]) Pak byla ještě subskripce, dnes již nečitelná.

psáno: многогрѣшным рабъ божии прозвитеръ Григории. Na l. 18. je vyobrazen Georgios, jak sedě píše svou kroniku. Oděv jeho je řecký, ani ne — podle Leonida — ruský, nýbrž bulharský ze XIII. století. S tímto úsudkem je ovšem ve sporu mínění A. Golubinského (Исторія русской церкви I. 1. [2], v Moskvě 1900, 890 pozn.), jenž tímto Michaelem na 17. listě rozumí knížete Michaela Jaroslaviče tverského, jehož *matka* slula Oksinja; připomíná je Lavrentievský letopis k roku 1285.

To ovšem znamená, že *rukopis Trojický vznikl na Rusi koncem XIII. století*, a nikoli v Bulharsku. A tento důsledek je správný, neboť k němu vede *i pravopis rukopisu*. Tak především zpusob, jak písař rukopisu zachází s nosovkou ѧ, prozrazuje Rusa: čteme tu бына, начальници, пребываꙗ, жиꙗ сѧ, ꙗ (= ѩ, ak. pl.), a docela a to často, бѧхоу (= бѣахоу), самосатѧнинъ, ѿ морѧ до морѧ, позвьнѧше. Tak tedy matení ѧ—ꙗ vede nás již na Rus. Tentýž význam má jiný význačný rys vokalismu, polnoglasije. Našli jsme: къ перкѣмь столѣ, золчью борзою a столнь několikrát. Zejména pak je tu důležité ж místo bulharského жд, které nacházíme rozněž často: брани бывши межи ними, филипъ преже нареным епархъ, ѡви же... исхожахоу, исхожаше изъ лодьꙗ своеꙗ. Můžeme tedy bezpečně usuzovati, že rukopis byl psán koncem XIII. století na Rusi, asi v Tveri nebo aspoň v tverském knížetsví.

Po tomto rozhodnutí pohlížíme ovšem již s menší důvěrou k Leonidovu výkladu o prvním obrázku na l. 17, neboť z něho chtěl vyvozovati Leonid, že už je pevně rozhodnuto, kdo byl původcem tohoto překladu, totiž onen pověstný presbyter Grigorij, vrstevník cara Symeona, o němž jsme mluvili již při Malalovi. A skutečně Leonidův vyklad je svévolný: Golubinskij l. c. upozorňuje, že slova na podnoží Spasitelově jsou zcela nejasná, téměř nečitelná. Lze přečístí jen грѣшным рабъ би, za tím něco jako проѥ (snad прокопиѥ) a ještě 2—3 písmenky. A tento podpis lze nejspíše pojímati ne jako podpis překladatelův či písařův, nýbrž jenom malířův, podpis toho, jenž namaloval obraz Spasitelův. Tím ovšem některé důsledky z tohoto obrázku odpadají.

Tolik lze dnes říci o tomto důležitém rukopise. O jazykové stránce bude ještě několik poznámek dále. Uveřejněno bylo z něho

jen málo: výňatky z římské doby císařské Istrinem, Виз. Врем. XIII, 1906, str. 37—48. V. Vasiljevskij otiskl vypravování o Arseniovi, vychovateli Arkadia a Honoria, synů Theodosiových, na konci své práce o Symeonu Metafrastovi (zvl. ot. 1899, str. 76—80, o tom Byz. Zeitschr. VIII, 571). Istrin jej položil základem svého vydání.

2. *Uvarovský* rukopis z r. 1456, chovaný ve sbírce rukopisů hrab. Uvarova, zaznamenal archimandrita Leonid, Систематическое описаніе славянороссійскихъ рукописей собранія графа А. С. Уварова, v Moskvě 1894 (jsou 4 části), část III. str. 10—11, č. 1305 (966). Má několik mezer; zvláštních vlastností nemá (Istrin str. XVI).

3. *Undoľského* rukopis č. 1289 zaznamenal krátce A. G. Viktorov (Рукописи В. М. Ундольскаго, прилож. v Moskvě 1870, str. 18). Je to krásný, vzorný rukopis XV. věku o 395 listech in folio, úplný i s t. zv. krinicí, psaný poluustavem[15]).

4. *Pogodinský* č. 143, z XVI. věku. O něm viz u Byčkova: Описаніе церковно-славянскихъ и русскихъ рукописныхъ сборниковъ Имп. Публ. Библіотеки, v Petrohradě 1882. Rukopis čítá 237 listů, má několik mezer a naopak také několik vsuvek; jiných zvláštností nemá (Istrin, předml. str. XII.).

5. *Solovecký* č. 436 (86) byl s jinými přenesen do kazaňské duchovní akademie, kde vycházel také popis celé sbírky Описаніе рукописей Соловецкаго монастыря, находящихся въ библіотекѣ Казанской духовной академіи, v Kazani 1891—1898, (dva svazky a část třetího vyšly). Pochází z XVI. stol. a čítá 468 listů.

6. *Supraslský,* nyní v archeografické komisi, byl zaznamenán v Археологическихъ Извѣстіяхъ (v Moskvě) 1894, č. 3.—4., str. 96. Malý výňatek z něho uveřejnil V. Istrin (BB XIII, 51—53), totiž list 223. a 245. Pochází z XVI. stol. a čítá 246 listů. Pravopis tohoto rukopisu je týž jako v Trojickém. V ukázce jsme našli tyto důkazy jeho ruského původu: бѧше, иного цр҃ѧ, констѧнтинъ (matení ѧ—ꙗ), оутвердн (polnoglasie), манастырн (akanje). Rukopis obsahuje sice celou kroniku, ale vynechává z řeckého

[15]) Na jeho konci, od l. 396, jest kronika Georgia Synkella v kratší redakci, a je to jediný text slovanský této kroniky, kromě výňatků, které z ní zachoval jeden sborník synodální ze XIV. věku. Srov. I. část tohoto spisu, str. 52—54.

textu 60 menších míst (výčet jejich podává Istrin, předml. str. XIII—XVII.).

7. *Čudovský*, nyní v moskevské synodální knihovně č. 732, obsahuje 433 listy kvartového formátu, je psán poloustavem XVI. věku. V této knihovně byla však jenom druhá polovina rukopisu, počínající Konstantinem Velikým; první byla dříve v Josefově volokolamském klášteře, jemuž celý rukopis náležel a z něhož druhá polovice byla vzata do Moskvy (Archimandrita Sava, Указатель для обозрѣнія Московской синодальной ризницы и библіотеки, v Moskvě 1858 str. 266), takže celý rukopis čítá 526 listů.

8. *Petrohradský* jest pozdní opis ze XVII. stol. o 481 listech. Jazyk jeho je hodně mladší; uprostřed má velkou mezeru (řec. textu str. 339, 13—416, 16, která vznikla asi tím, že v jeho předloze chybělo několik tetrád (Istrin XII).

9. *Neúplný* jest druhý rukopis Undoľského, č. 721, z XVI. století. Obsahuje *zkrácený* Vremennik na 69 listech. Istrin (Изв. XV, 222 a předml. k vydání) ho neuvádí.

Kromě toho ještě nacházím poznámku u N. Barsukova (Рукописи археографической коммиссіи, v Petrohradě 1882), str. 14, že v sbírce archeografické komise je jako č. 30. **лѣтопись Руськиꙗ землн**, opis P. M. Strojeva z r. 1852. Originál pochází z r. 1534 a byl vydán jako XV. svazek Полнаго собранія русскихъ лѣтописей. Na počátku této kopie poznamenal Strojev, že rukopis náležel M. P. Pogodinu jako č. 970, nyní je v petrohradské veřejné knihovně, a kdysi měl na začátku chronograf snad Georgia Harmatola, snad někoho jiného. Zbyl z něho jen seznam hlav na šesti listech. Neurčitost této poznámky nám nedovoluje, abychom uznávali ještě jeden rukopis Vremennika.

10. *Krušedolský*, dříve za ztracený pokládaný a Istrinem v jeho vydání vynechaný. Popis jeho podal Sava Petković (Опис рукописа манастира Крушедола ve Srěm. Karlovcích 1914, str. 214—217). Rukopis nalézáme jako č. 80. krušedolské sbírky. Petković, jako v jiných případech, i v tomto není docela dobře obeznámen s literaturou předmětu, a tak tvrdí, že prý Georgios dovedl kroniku do r. 877, překladatelem prý byl Grigorij, o poměru dvou slovanských redakcí není informován a o řeckém textu cituje pouze Muralta, neznaje de Boora; ale přes to jeho zprávu o rukopise domněle ztraceném s radostí přijímáme.

Je prý to papírový rukopis 19·7 × 31 cm, sloupec písma o velikosti 15 × 25·2 cm, po 32 řádcích. Rukopis čítá, jako za Šafaříka, 433 listy. Je psán pěkným, velkým ustavem z konce XVI. nebo z počátku XVII století. Je vázán v dřevěných deskách, potažených koží, která je místy poškozena. Petković potvrzuje mínění Šafaříkovo, že písař rukopisu byl Rus, a je tedy patrné, že se rukopis dostal do Krušedola v době panství „slavenoserbského“ jazyka u uherských Srbů; ale předloha tohoto opisu vskutku obsahovala prastarý překlad bulharského původu.

Nicméně pro poznání předlohy nemá Krušedolský rukopis velkého významu, neboť je to přepis až několikátý a jeho bezprostřední předloha nebyla dokonalá: měla některé listy vytrhány a přeházeny (Petković 216). A náš písař opisoval, jak se mu namanulo: Začátek přepsal dobře — fol. 15 r — 16 v = Patr. gr. CX. col. 41 — 45 B), pak hned přešel na „Perseja“ (fol. 16 v = l. c. col. 55 D) a psal do „Finika“ (18 r = col. 59 D), na to připojil z I. kn. vypravování o Kainu a Abelu (18 r = col. 49 A) a zase vše do „Perseja“. Pak se vrátil k úvodu, který opustil f. 16 v. a tu na fol. 20 v = 45 c ukončil předmluvu a začal 21 v I. knihu, ale jen začátek kn. I. dobře opsal a pak (22 r = col. 59 C) ukončil odstavec o Finiku, který opustil 18 r. Odtud dále je postup celkem správný, ale překlad se končí ve vládě cís. Romana „náhle“ (433 v = col. 1183 B), t. j. ukončení vlády Romanovy a jeho smrt by byly právě na těch 2—3 listech, které podle Šafaříka chybějí.

Zápisy: 1[a] dole: сїа книга глемаа Геѡргїи Кедринъ митрпа Крушедола • ѿже пречита(х) аѕъ Илїа Стой(ко)вичь сщенникь кь шанцѣ петроварадинскомъ 1664 лѣта (= Зап. и натписи II. č. 2801, tam je uvedeno: 1740 лѣта). Přes listy 2 b—4 a dole se táhne zápis, uveř. v Зап. и натп. I. č. 2011. 4[a] dole: на сеи Кедриновой Книзи азь архїмандрїть Крѹшедол. Дмитрїи подпись С. преподобне Монахине Аггелине видѣхь, на листѹ краж книге се но у репарацїи у петроварад. листа с поднисомь лѣта 1836.

Kromě rukopisů již uvedených připomínají se v korespondenci Sacharova s Bodjanským ještě dva *volokolamský* (který znal patrně Strojev) a *kostromský* (v klášteře Zjevení Páně); ale oba ty rukopisy jsou nyní neznámy. Ostatně kostromský klášter vyhořel r. 1846. Древняя и Новая Россія 1880, str. 741—743.

Vzájemný poměr rukopisů.

Poznavše rukopisy bulharské redakce, ptáme se po jejich *vzájemném poměru.*

Tuto otázku řešil V. Istrin, chystaje kritické vydání bulharské redakce, v Извѣстіяхъ XV, 1910, кн. 2, str. 222 sl. v článku Къ изданію такъ называемаго болгарскаго перевода хроники Г. А. Je přirozené, že hodlajíce si založiti obraz rukopisných poměrů, obracíme se nejprve k rukopisu Trojickému, poněvadž je nejstarší. Srovnáváním tohoto rukopisu s ostatními se ukazuje především, že tři rukopisy tvoří oddělenou skupinu — Supraslský, Uvarovský a Čudovský. Po celém rozsahu kroniky tyto tři rukopisy mají společná různočtení, a to tak důsledně, že vyskytne-li se nějaká odchylka od textu Trojického v jednom z nich, bezpečně ji najdeme i v druhých dvou. Tyto varianty záleží buď v jednotlivých slovech na př. Tr. не гласныхъ — S.U.Č. согласны^{х}, преславнымь — простославны^{м}, на бранѣ — на бра^{х}не), buď v celých obratech (na př. Tr. первѣе въ земи, ѿ неѩже созданъ бы, погрести сѧ и гробъ ѥмоу въ иерлмъстѣи земли бы — первѣе въ иерлмъстѣи земли бы (tedy slov několik je vynecháno, jak ukazuje řecký text πρῶτος εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη, ταφῆναι, καὶ μνῆμα αὐτῷ κατὰ τὴν Ἱεροσολύμων γεγονέναι, 43, 16/7). Varianty této skupiny vznikly patrně tak, že všecky ty tři rukopisy pocházejí ze společné předlohy, a touto předlohou byl rukopis, v němž základní text byl poněkud pozměněn.

Ke skupině těchto tří rukopisů se blíží Pogodinský drobnými odchylkami od Trojického (Tr. коннѫ — с коннѫ, въборзѣ — къ ѡбразъ). Shoda Pogodinského rukopisu s nimi se objevuje zejména na počátku kroniky. Rovněž na počátku se shoduje i Undol'ský s touto odchylnou třídou, ale potom se blíží Trojickému a podává text dobrý, takže od toho místa, kde nás opouští neúplný rukopis Trojický, můžeme spatřovati v Undol'ském náhradu za něj. Trojický pak sám má mezi ostatními zvláštní místo. Nejčastěji vzniká různočtení tím způsobem, že právě Trojický má jiný text nežli všecky ostatní rukopisy. *Rukopis Trojický musíme tedy, ač samojediný, pokládati za zvláštní třídu.* Tato třída pak v menšině případů poskytuje

pozdější, nepůvodní čtení, kdežto ve většině dává čtení původní, t. j. odpovídající řeckému originálu. Summa ostatních rukopisů naproti tomu v menšině případů podává čtení původní, bližší řeckému, ve většině pak má znění pozdější. Příklady:

I. (S) Ostatní rukopisy znění původní — (Tr) Trojický nepůvodní:

23, 6 καὶ εἰς τὸ κοινὸν τὰ πάντα παρατιθέμενοι, S и ѡвще всѧ приложивъ — Tr. но въ веществи всѧ приложивъ.

24, 9 παραλαβών, S вземъ — Tr. взѧ.

26, 10 πρὸς ἔκπληξιν, S въ дивлениѥ — Tr. вѣдивъ.

29, 12 ἀπεκρίθη, S ѿвѣща — Tr. вѣща.

62, 1 πάθη καὶ, S страсти и — Tr. сра҃.

62, 16 θεοὺς αὐτοὺς ἄξιον ἀναγορεύεσθαι, S бы достоитъ ꙗ нарещи — Tr. бы нарекоша.

83, 10 κενοδοξίᾳ καὶ φιλοτιμίᾳ δουλεύσαντες, S поустошьствию и любочтию поработáша — Tr. поустошьствиѥ и любочтьѥ поработаша.

II. Naproti tomu Tr. podává čtení původní, — S nepůvodní:

44, 11 οὐκ ἐρεῖς κακῶς (ἄρχοντα), Tr. кнѧзѧ... зла да не речеши — S кнѧзю... да не речеши зла t. j. Tr. má otrocky doslovný překlad, chybný se stanoviska slovanské syntaxe, S však již opravený.

46, 17 τῶν ἀσεβῶν τὸ σπέρμα, Tr нечтивыхъ сѣмѧ — S нечтивое сѣмѧ.

48, 6 τετραγώνων, Tr четверогранъны — S четвероградны.

48, 24 διὰ τὴν θαυμαστὴν ἐπιστήμην, Tr ради дивныꙗ хитрости — S ради винныѧ хитрости. Oba poslední příklady pochopíme jako opisovačské odchylky.

III. Konečně jsou časté případy, kdy obě skupiny podávají čtení parallelní, a stěží lze říci, které máme pokládati za původnější, starší, protože obojí stejně vyhovují řeckému textu; na př.:

49, 22 егда видимъ на земли идоущь дождь великъ Tr ὅταν ἴδομεν κατενεχθέντα σφοδρότερον ὑετὸν — S егда видимъ на землю идоущаго дожда великаго.

53, 2 κρατήσαντος, Tr ѡбладающа — S ѡбладающаго.

57, 22 πραγμάτων ἐπινοητὰς, Tr вещемъ свѣдѣтели — S вещемъ съдѣтелѧ (opět opisovačský omyl).

Všecky tyto různosti jsou, jak viděti, drobné. Mluvíme-li tedy o dvou třídách rukopisů, neznamená to, že bychom měli dvě redakce, věcně, obsahově odlišné. Vývoj byl zcela prostý: z původního překladu vznikl opisem Trojický a ten je původnímu překladu nejbližší, protože nejčastěji poskytuje čtení, odpovídající řeckému textu; poněvadž však se v některých případech přece liší od předpokládaného původního překladu, jak ukazují novější příklady č. I., je viděti, že také Trojický není bezprostředním a úplně věrným opisem prvotního překladu. Z tohoto prvotního překladu na druhé straně vzešel, a to *později* než *originál trojického*, ztracený archetyp X všech ostatních rukopisů, jenž obsahoval proti původnímu překladu některé změny, jako jsou hořejší příklady č. II. Z tohoto archetypu X vzešel pak na jedné straně originál Y jako otec skupiny S Uv. Č, na druhé straně pak ostatní rukopisy. Graficky:

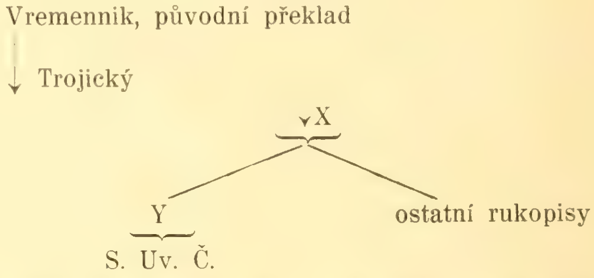

Dohromady však všecky tyto skupiny pocházejí z jediného počátku, t. j. vztahují se všecky na jedinou, společnou řeckou předlohu. Z této kolace plynou pak některé zásady pro vydání Vremenniku.

Poměr Vremennika k řeckému textu. Řekli jsme, že všecky rukopisy Vremenniku ukazují na *jedinou řeckou předlohu*, ale je otázka, která to předloha byla. Dotkli jsme se již několika podivných omylů, ktere o té věci byly proneseny. Nebylo ani lze rozřešiti tuto otázku, dokud nebylo správného textu Georgiova. Po vydání de Boorově je ovšem řešení možné, a Istrin se o ně pokusil ve stati Греческій оригиналъ такъ называемаго болгарскаго перевода хроники Георгія Амартола (BBXIII, 1906, 36—57).

Po nalezení řecké předlohy je obzvláště směrodatné, jak překladatel Vremennika překládal, zdali doslovně, či volně. Již

namátkové zkoušky vedou k poznání, že překladatel Vremennika si nedovoloval takových odchylek, jako na př. překladatel Malaly, nýbrž sledoval originál slovo za slovem. Z toho plyne, že při stanovení řecké předlohy nesmíme se spokojiti textem, který by odpovídal slovanskému více či méně přibližně, nýbrž musíme hledati takovou předlohu, která by jevila shodu s překladem co možná doslovnou. Istrin tedy srovnal část bulharské redakce, totiž římskou dobu císařskou, z Trojického rukopisu Vremenniku s řeckým textem Muraltovým i de Boorovým (l. c. 37—48). Z tohoto srovnání, které by tu bylo zbytečné opakovati, vyplývá, že text Vremenniku neodpovídá plně ani textu Muraltovu ani de Boorovu, t. j. ani pozdní přepracované a rozmnožené úpravě Georgiovy kroniky, ani jejímu definitivnímu znění druhé vlastní úpravy Georgiovy, jak ji zastupuje nejlépe *A* — Coisl. 310, ani prvotní, přípravné redakci, jak ji zachoval jediný rukopis *P* — Coisl. 305. Někdy se zdá, že Vremennik je ještě dále rozšířen než řecký text Mosk. synodálního rukopisu, někdy zase, že je uprostřed mezi Coisl. 310 a Mosq. synod. Tak v římské době císařské odpovídá Vremennik redakci *A* v panování císařů Traiana, Hadriana, Antonina, Commoda, Pertinaxe a Didia; textu Muraltovu čili rkpu. Mosk. synodálnímu v panování c. Caracally, Macrena, Heliogabala, Maximiana, Maxima, Decia, Tacita, Proba a Floriana Ještě obšírnější než u Muralta je text v panování císařů Gordiana, Filippa, Galla a Volusiana, Aemiliana, Valeriana a Galena. V několika jiných případech jsou uvnitř jednotlivých panování smíšené poměry textové. V případech, kde Vremennik je obšírnější Muralta, nacházíme obdoby u Kedrena a u Symeona Logotheta. Z toho všeho vyvozuje Istrin tento obrazec pro předlohu Vremennika:

2. definitivní redakce Georgiova . . . . . . I. stadium
↓ (= text *de Boorův*)
byla později doplňována; typ *X* . . . . . . II. „
/\
X nově doplněno → Moskev. synod. III. „
(= text *Muraltův*)
↓
jiná doplnění → *Y* . . IV. „
= předloha ↓ „*bulharské*“ redakce
jinými přídavky k typu *Y* . . . V. „
vznikl Z → jehož použil *Kedrenos*.

Ale toto vše se týká jen vlastní Georgiovy kroniky, t. j. vypravování až k Michaelu III. Jde ještě o *pokračování*, vzaté ze Symeona Logotheta. Již výše jsme řekli, že se stanoviska církevně-slovanského rozeznáváme *tři* redakce Symeona Logotheta: jednu, kterou máme v úplném překladě Logotheta, druhou — v pokračování „bulharské" redakce Hamartola, třetí — v pokračování „srbské" redakce Hamartola. Číslovky řadové tu *ne*znamenají časového postupu, nýbrž zatím slouží jen k rozeznání textů. Tu pak je úkolem zjistiti, která je to redakce Symeona Logotheta, jíž odpovídá pokračování ke Georgiovi ve Vremenniku. Již Muralt (praef. p. XLVII.) zjistil, že v bulharském překladě Georgia panování Michaela III. a Theodory, tedy poslední stať definitivní redakce Georgiovy (de Boor sl. 801—803), odpovídá nikoli této úpravě (Coisl. 310), nýbrž rukopisu *Vatikánskému 153*. A tato shoda se pak prodlužuje až do konce překladu přes celou část, vzatou ze Symeona. To osvětlil Istrin příklady na str. 41—54.

Bulharský překlad byl tedy pořízen z rukopisu, který byl Vatikánskému 153 velmi blízký (neřekl bych, že z něho samého, jako činí Istrin, vždyť to neplatí o předcházející Georgiově kronice, nýbrž jen o pokračování). Řekli jsme, že Vaticanus 153 ze všech řeckých rukopisů Georgia zachoval ještě nejčistěji v pokračování skutečný text Logotheta (srv. str.). Nicméně přes tuto konservativnost v cod. Vatic. 153 nemáme ryzího, původního textu Logothetova, nýbrž přece jen pozdější úpravu. Původnější redakci Logotheta (zda původní, to je těžko říci při zmatených textových poměrech Logotheta) máme v *úplném* překladu Logotheta, jenž, jak jsme ukázali, ještě nejvíce se přibližuje kodexu Venet. Marc. 608 (srv. zde 66—68).

Máme tedy zatím doloženy tři redakce Symeona Logotheta:

I. Úplný slovanský Symeon Logothet — cod. Venet. Marc. 608,

II. Symeon Logothet v „bulharském" Vremenniku — cod. Vatic. 153,

III. Symeon Logothet v „srbském" Lětovniku — cod. Mosq. synod.; při tom třeba poznamenati, že Symeonovo pokračování ke Georgiovi v Mosq. synod. je příbuzné jeho redakci v cod. Venet. Pokračování ze Symeona se zahajuje již panováním Michaela III. a Theodory, takže tento poslední odstavec Georgia (de Boor s. 801—803) je vypuštěn. — Tento

výsledek lze pokládati za konečný. Co o předlohách a redakcích praví V. G. Vasiljevskij (B B II, 1895, 119 sl.), jeví se nesprávným.

Prakticky pak plyne z tohoto výkladu, že při studiu Vremenniku je nutno ovšem užívati de Boorova řeckého textu a to definitivního textu jeho úpravy; ale ovšem tento text nám ve všech případech neposkytuje skutečné, *bezprostřední* předlohy k Vremenniku, tím méně ovšem ji podává vydání Muraltovo. Skutečné, doslovné předlohy k bulharskému překladu Georgia, totiž takové redakce, která by byla všude v úplné shodě s překladem, nemáme; pro pokračování jest jí téměř Vatic. 153, a v kritickém vydání Vremenniku tedy bylo třeba, připojiti z něho příslušnou část. Znajíce nyní poměr překladu k originálu, můžeme se ptáti po charakteristických rysech a po hodnotě překladu.

Charakteristika překladu v t. zv. Vremenniku. Překlad není příliš umělý. Naopak, překladatel usiluje o *doslovný překlad*, a to ho vede k nejasnostem. Při tom však *neumí dokonale řecky* a některé obraty překládá špatně. Tyto omyly vznikly tím, že buď špatně přečetl nebo si špatně vyložil některá slova své řecké předlohy. Tak na př. 4, 24 ὡς μὴ κάλλεσι četl ὃς μὴ καλεῖ a přeloženo **иже не зоветъ**; 11, 5 τικτομένους četl γινομένους a přeložil **бывающимъ**; 21, 1 Ἀρταξέρξης ὁ Μνήμων λεγόμενος přeložil **арта́ѯерѯесъ память (!) глемъ**; 45, 22—23 δύο τοίνυν Λάμεχ ἡ γραφὴ μέμνηται, ἑνὸς μὲν τοῦ ἀπὸ Κάϊν, ἑνὸς δὲ τοῦδε τοῦ πατρὸς Ἐνώχ — úplně zkazil školáckým nedopatřením (ἑνὸς - Ἐνώχ): **Єносъ оубо ѿ Каина, Ѥносъ же сего оца Нои**. 60, 10 ἣν δὴ καὶ Ἀφροδίτην — **юже Дию и афродитъ**; 61, 23 ἐκ μὲν Ῥέας — **ѿ екмерѣıа** (!); 74, 4 (καὶ θύειν θεοῖς) Χαλδαῖοι μὲν ἐξῆυρον ἤτοι Κύπριοι — **халдѣıане же ѿ Ѥ к р а рекомии Коуприıане**; 140, 15, ὑγιεινά — **земнаıа** (jako by bylo odvozeno od γῆ).

Některé takové chyby byly zaviněny asi *nečitelností předlohy*. Tak 145, 7 místo φροντίδας četl překladatel φροντίσας a přeložil **пекьıи сѧ**; 151, 1 ἢ δεῖξις četl εἰ δείξῃς — **аще ıакниши**; 185, 3 ἥτις αὐτὸν četl ἤ τις αὐτῶν — **ли кто ихъ**. Je tedy viděti, že řecký text musí býti při studiu Vremenniku, jako vůbec při studiu církevněslovanských překladů, stále přibírán. Jinak budou leckterá místa nesrozumitelná.

Honba za doslovným překladem a malá zběhlost slohová v řeči mateřské způsobily, že leckdy překladatel *zanedbal potřebnou shodu*, drže se bezmyšlenkovitě toho rodu přídavného jména, jaký byl právě v řečtině. Tak čteme **ѥстьствьною послѣдьствиѥмь** podle řeckého 118, 14 φυσικῆς ἀκολουθίας; **вы глемо пасха** — 129, 7 γέγονε λεγόμενον πάσχα; **неизреченьно бии соудъ**: 35, 16 ἀνεξερεύνητον θεοῦ κρίμα; podobně jindy zanedbal správný pád: **при дарии моужа моего** — 19, 1 ἐπὶ Δαρείου (τοῦ πρώτου) μου ἀνδρός, **съ Алексаньдромь Македоньска цр҃ѧ** — 25, 17 Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδονίας.

Přes to však bylo by nespravedlivé, odsuzovati Vremennik jako překlad docela otrocký a špatný. Naopak, některé rysy jsou na něm dobré, a ukazují, že překladatel měl také trochu *přirozeného jazykového cítění*. To se projevuje v některých případech, kde se překladatel odchýlil od doslovného opáčení řeckého textu, vyhýbaje se přílišné složitosti v sestrojení věty; na př. 18, 14 δηλοῖ Κύρῳ ἢ παραχωρῆσαι αὐτῷ τὴν βασιλείαν Περσῶν (mluví se o Kroisovi a Kyrovi) ἢ δέξασθαι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ ἐν πολέμῳ — **посла къ коурою; любо ѡстани сѧ цр҃тва своего, аще ли ни, да придоу на тѧ воиною**; 20, 2 καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου — **и люди моꙗ плѣньныꙗ.** 20, 14—16 (Κῦρος) τὸν δὲ Κροῖσον ἀναρτήσας ἐπὶ ξύλου δεδεμένον καὶ θριαμβεύσας αὐτὸν τῷ στρατῷ αὐτοῦ καταγαγὼν καὶ ἀπογαγὼν ἐν Περσίδι — **кроуса́ же повѣси на древѣ предъ своими вои на пороугание. пакы же снемъ съ древа, веде и въ персию**; 22, 14 οὐ μὴ παύσῃ τοῦ σείεσθαι ἡ πόλις — **не иматъ престати троусъ въ градѣ семь**; 32, 16 ἠρώτησε τὴν αἰτίαν τῆς παραμονῆς τοῦ λαοῦ — **въпраша, коеꙗ ради вины прилѣжьно пребываютъ оу него**; 63, 2 κατὰ τὴν τῶν ἱστορησάντων μαρτυρίαν — **по ѡбразоу и свидѣтельствию ихъ**; 70, 19—20 θυσίας αὐτοῖς δι' ἀλόγων ζώων καί ἀνθρώπων σφαγὰς προσῆγον — **закалахоу скоты и чавкы жертвы приносѧще.** — Podobně pro lepší srozumitelnost dovolil si překladatel někdy přece volnější překlad; 11, 19 τῆς ἀνατολῆς — **соущихъ на встоцѣ**; 29, 3 τὸ ναὶ — **аще хощетъ тако быти**; 37, 20 καὶ οἱ τόποι εἰσὶν . . . ἀοίκητοι — **не живетъ к нихъ никтоже**; 39, 9 τὸν μὲν ἄρρενα φθείρουσι — **аще родит сѧ ѡтроча, погоубѧтъ е**; 52, 19 gen. abs.

καὶ εἰς ἀνομοιγλωσσίαν . . . ἐλαυνομένων (τῶν ἀνθρώπων) — и быша кождо своимь ıазыкомь.

Tento jazykový cit se ukazuje také v tom, že přese všechnu věrnost k řeckému originálu překladatel přece zachovává některé *význačné rysy slovanské skladby.* Tak zejména tu nacházíme pěkné případy *adjektiva, položeného za genitiv předmětný* (typ „strach židovský“, „zvítězení nepřátelské“): 58, 11 τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας — добраго призора; 59, 4 τῆς τοῦ ὕδατος ἐπίχυσιν — водныхъ течении; 59, 7 εἰς τὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας — плотьское желание; 59, 23 τῆς τῶν σωμάτων συστάσεως — телесныхъ съставъ; 61, 1 ἐπίνοια εἰδώλων — размышление идольско; 64, 14 τῆς τοῦ Φαραὼ πανωλεθρίας — фараωне весма побывление.

Podobně proti řeckému genitivu zachovává překladatel *dativ adnominální*: προσδοκία ἐθνῶν — чаıание ıазыкомъ; εἰς διαθήκην γένους — къ завѣтъ родоу; ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ — погыбѣль Ієрлмоу. Rovněž v duchu slovanském neplýtvá tak superlativy a komparativy jako řečtina, nýbrž spokojuje se *positivy*: 38, 22 πολεμικώτατοι — храбрыıа; 42, 7 θειότατος — бжтвныи; 44, 16 κάκιστοι — злии; 49, 2 ἐφ᾽ ὑψηλοτάτοις ὄρεσιν — на высокихъ горахъ; 85, 1 νεώτερον — оуномоу; 131, 4 βαρύτερον — тѧжекъ; 134, 23 ἐλεεινότερον — окаıаньномоу; 166, 3 ὑψηλότερον — высокъ (avšak také jsou doslovně překládány: 43, 5 ἰσχυροτέραν — крѣпцѣишю; 59, 12 βαρύτερα — глоубьшаıа).

Podobně ve větosloví přizpůsobuje překladatel některé obraty rázu slovanskému: *mění pasivum v aktivum*: 116, 5 φθονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν καὶ πραθεὶς (Josef egyptský) — завидѣша и бра҃ и продаша; rozvádí četná řecká participia: 10, 17 ποιήσαντες ἔγραψαν — створиша и написаша; 15, 3 ἔθηκεν . . . καλέσας — положи и нарече; 32, 4 προσκοιμίσαντες . . . διηρμήνευον — принесоша и протлкоша; 33, 4, μὴ τοξεύσας αὐτὸν ἀποκτείνῃ — да не оустрѣлитъ еıа и оуморитъ. Rovněž správně překládá *řecký infinitiv příslušnou větou vedlejší*: 10, 9 εἰς τὸ γνωρίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων — да чл҃вци знаютъ; 44, 5 διὰ τὸ ἐξηρηκέναι τὰ γράμματα — зане оумѣше (psáno оумѧше) грамотоу; 136, 10 ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον — егда возвратити праведникоу. Podobně jako v syntaxi, i ve *slovníku* poskytuje

překlad nejednou dobré věci. Některá slova ovšem zůstala nepřeložena, protože měla význam *termínů*, na př. 4, 18 καίσαρος — кесарѧ; 11, 1 γίγας — гигантъ; 19, 17 ἐν χάρτῃ — на хартии; 21, 6 παλάτιον — полата; 21, 22 ἱπποδρόμιον — подроумие; 23, 25 στρατηγῶν — ѿ стратигъ; 18, 18 γράμματα — грáмюта; tu a tam najdeme také zbytečné *graecismy*, protože překladatel některým slovům nerozuměl: 3, 18 ἐκ περιουσίας — ѿ переоусиꙗ; 30 18 τὴν κόχλον — къхлоу; 53, 10 ἔφφαθα — ефъфата; 64, 11 κνώδαλα — кнодоламъ; 65, 6 αἴλουρος — ероулы (!); 79, 12 σκυθίζουσιν — скоуфинашествоуютъ; 79, 25 βαρβαρίζειν — каркаръжертвоующе; 148, 19 τῇ ῥάμνῳ — рамнѣ; 189, 16 ἀκροτόμους — акротомы; 208, 9 μετάρσοις — мътарси.

Ale zato jindy se překladatel stará, aby čtenář dobře porozuměl řeckému slovu, a proto *přidává slovanský výklad* slůvkem рекше = totiž: 77, 1 ἄλλοι τὴν αἴλουρον (ἔσεβον) — ини на елоура рекше къкоуноу (toto ovšem je výklad chybný); 81, 16 οἱ δὲ τύχην . . . ἐδόξασαν — си же тихню рекшю оулоученье; 35, 14 Μακρόβιοι — маркови рекше д о л г о ж и в ц и; 44, 15 γίγαντες — гигантѧне, еже сказаеть полници; 54, 16 μέροπες — мерope рекше раздѣлници: 75, 19 τὸν Αἰγύπτιον Ἄπιν — егоупетьскомоу Ꙗпию, тъ же есть волъ хроуша.

Rovněž dosti obratně zachází *s řeckými složenými slovy*: buď je překládá nebo vhodně opisuje: *a*) 33, 1 κακοδαίμονες — злобѣснии; 34, 11 μεγαλόφρων — велерѣчикъ; 35, 2 ἀξιοθαύμαστον — досточюдноу; 36, 3 κρεοφαγία — мѧсоꙗдение; 37, 5 πολυάνθρωπος — многочлвчно; 48, 4 γεωμετρίαν — земночетьство.

b) 11, 20 γιγαντογενής — гиган(т)ьскаго рода; 13, 16 φιλοδαρκίας — плотьскыѩ любве; 27, 14 φυλάρχου — старѣишинѣ родоу; 35, 20 δυσπόριστα — неоудобь сѣꙗнои; 38, 16 μητρογαμεῖν — мтри поимати; 38, 16 ἀδελφοτεκνοφθορεῖν — с братниими чады блоудъ дѣꙗти; 53, 3 πατρωνυμικῶς — очьскымь именемь; 73, 6 εἰδωλολατροῦντες — идоломъ слоужаще. Někdy se při tom ovšem přihodí omyl: 70, 8 ἐξ ὧν εἰσὶν οἱ Ἐπίκουροι — к них же соуть помощници.

Zajímavé jsou případy, velmi řídké, kdy naopak místo řeckého složeného výrazu klade *překladatel složené slovo*: 9, 8

ἀδελφοῦ φθόνος — братооубиистко; 9, 19 πρῶτος φονεύς — пєркооубиниць; 31, 14 μιᾷ φωνῇ — єдиногласо.

Lexikální bohatství překladu dosti vyexcerpoval J. J. Sreznevskij v Матеріалахъ для слов. древ.-рус. языка. Celkem je viděti, že Vremennik, ač není překladem dokonalým, nepatří také mezi překlady nejhorší. Příklady uvedené jsme čerpali z Istrina, ale s jeho pojímáním v jednotlivých případech nesouhlasíme, a proto jsme také příklady, jím podané, jinak sestavili a někdy ocenili docela opačně nežli on. Zejména mne překvapuje, že prohlašuje jazyk Vremenniku za poměrně snadný a pravidelný, a zejména že se při tom nezmiňuje o jazyce theologických úvah, neboť v těch je i v řeckém originále řeč velmi těžce srozumitelná, a v „srbské" redakci byly také kamenem úrazu; ve Vremenniku není tomu lépe, ale ovšem v této redakci je úvah toho druhu méně než v řecké redakci, která byla předlohou „srbskému" Lětovniku.

Vydání Vremenniku. Po snahách několika desetiletí a po vlastních přípravách asi patnáctiletých podařilo se konečně uskutečniti vydání církevněslovanského Georgia v t. zv. bulharské redakci Vasiliju Michajloviči *Istrinovi* (*1865), dříve profesoru Novorossijské university v Oděsse, nyní profesoru university petrohradské. Především si opatřil pomocí S. M. Vilinského fotolitografickou kopii rukopisu Trojického jakožto základního. Potom si pořídil fotolitografickou kopii z Undoľského rukopisu té části kroniky, která chybí v Trojickém. A na tento základní text si zapisoval postupně varianty sedmi ostatních jemu známých rukopisů. Zpracovav všecka různočtení a maje po ruce de Boorovo vydání řeckého textu, zatím vyšlé, začal Istrin tisknouti své vydání počátkem světové války; text byl ukončen na sklonku roku 1916. Istrin však chtěl současně vydati i druhý a třetí svazek své edice; představoval si totiž, že v prvém svazku bude text, v druhém že budou příslušné kritické studie a ve třetím slovník církevněslovansko-řecký a řecko-církevněslovanský. I druhý i třetí svazek byl spisovatelem taktéž připraven do tisku, a z druhého svazku byla ještě do revoluce 1917 vytištěna část, totiž řecký text Symeonova pokračování z cod. Vatikánského 153. Ale události potom následující odňaly autorovi naději na možnost brzkého vydání druhého

a třetího svazku, a proto vypustil na světlo aspoň svazek první, se smutnou pochybností o osudu své životní práce: Придется ли при нынѣшнихъ условіяхъ жизни увидѣть въ печати второй и третій томы — Богъ вѣсть . . .

Vydání, pořízené za tak těžkých okolností, v jedné z nejtragičtějších period dějin ruského národa, béřeme do ruky s hlubokým pohnutím, a vzpomínáme-li všech těžkostí, s jakými se jeho exemplář k nám dostal, zmocňuje se nás trpká lítost nad nynějším přerváním kulturních styků slovanských. Je to mohutný svazek pěkné, nikterak válečné úpravy, s nadpisem: В. М. Истринъ. **книгы временьныя и ѡбразныя георгия мниха.** Хроника Георгія Амартола въ древнемъ славянорусскомъ переводѣ. Текстъ, изслѣдованіе и словарь. Томъ I. Текстъ. Изданіе Отдѣленія Русск. языка и словесности Россійской Академіи Наукъ. Петроградъ 1920, str. XVIII + 612 + III in 4°. Předmluva obsahuje výklad o uspořádání edice a o rukopisech. Kronika je zahájena obšírným seznamem kapitol a podle jejich čísel se pak v textu snadno každý odstavec najde; to je ona t. zv. *Krinica.* Vlastní text kroniky je založen na rukopise *Trojickém.* Ten však, jak víme, je neúplný; kromě konce záhlaví (vyd. str. 24—26) chybí v něm zvláště konec kroniky, počínaje od pátého sněmu církevního (ve vyd. str. 412—572). Pro tuto chybějící část vzat za základ rukopis *Undoľského* čís. 1289, poněvadž ten se jeví poměrně nejkonservativnějším a nejúplnějším z ostatních rukopisů Vremenniku. Víme však, že rukopis Undoľského patří ke *druhé* třídě rukopisů Vremennika, kdežto prvou tvoří Trojický sám o sobě. A tak tedy vydaný text Vremennika jeví jistou *nejednotnost,* že přední větší část jeho je otištěna podle třídy první a zadní menší podle třídy druhé. Ale této nejednotnosti nebylo lze se vyhnouti: ta leží již v rukopisném podání nás došlém.

Co se úpravy textu samého týče, Istrin hleděl vyhověti oběma hlediskům, *i věrné reprodukci reální památky, i rekonstrukci textové historie.* Proto ve znění textu, zvoleného za základ, měnil co nejméně, totiž jen zřejmé písařské omyly, které byly jen v Trojickém rukopise, a jako omyly se ukazovaly ve srovnání s řeckým textem; ale i v těchto případech, kde vydavatel základní rukopis opravoval, uvedl jeho znění pod čarou. Mezery Trojického rukopisu doplňoval ovšem z ostatních. Vari-

anty z ostatních rukopisů jsou uváděny v míře co nejhojnější; vypuštěny jsou jen odchylky čistě pravopisného rázu. Omyly překladatelovy, dosvědčené shodou několika rukopisů, nebyly opravovány, nýbrž v textu ponechány, ale jest jim věnována zvláštní kapitola studií vydavatelových. Zevnější úprava textu je velmi důmyslná: kapitoly jsou od sebe odděleny odstavci, stránky základního rukopisu jsou označeny, všude jsou odkazy na příslušné stránky řeckého textu de Boorova a ke konci, v Symenově pokračování, podobně odkazy na řecký rukopis Vatikánský. Interpunkce je přehledně upravena, nadřádkové značky vynechány.

Poznámky pod čarou jsou trojí: nejhořeji se uvádívá odchylné, mylné znění jednotlivých slov základního rukopisu, které do definitivního textu nebylo pojato; tyto poznámky jsou označovány čísly řádek textových. Prostřední skupina poznámek obsahuje vlastní kritický apparát, varianty, při čemž *S* označuje summu, souhrn ostatních rukopisů; zde jsou jednotlivé varianty číslovány ne podle řádek, nýbrž poznámkovými čísly, vloženými též do textu k příslušným slovům. A konečně spodní skupina poznámek, číslovaná opět podle řádek, jako skupina horní, probírá odchylky překladu od řeckého textu. Takto vypravený text sahá až po str. 572. Pak následuje (573—612) velmi důkladný ukazatel jmen vlastních a (I—III) opravy k textu.

Druhý svazek má míti podle Istrina (předml. VI) tento obsah: I. Pokračování Georgiovy kroniky ze Symeona podle řeckého Vatikánského rukopisu čís. 153. — II. Výňatky ze Symeona Logotheta o některých císařích byzantských podle řeckého rukopisu vídeňského č. 40 ze XIII. století. — III. Text kroniky z Archivního chronografu (mosk. arch. min. zahraničních věcí č. 279—658); je to týž chronograf, o kterém jsme zde jednali v I. části, str. 24 n., v kapitole o Malalovi. Tam bylo řečeno, že Archivní chronograf souvisí s t. zv. Ellinským lětopiscem, a že vedle Malaly excerpoval též Georgia. — IV. Text kroniky z Ellinského lětopisce první redakce (Mosk. Synod. bibl. č. 280). — V. Studie: 1. Přehled georgiovské literatury. — 2. Odchylky překladu od řeckého rukopisu Coislinského a Vatikánského. — 3. Mezery a vsuvky překladu v poměru k řeckému originálu. — 4. Stilistické a syntaktické vlastnosti překladu: a) špatně pochopený řecký text; b) překlad dvou řeckých substantiv sub-

stantivem s adjektivem; c) překlady participia určitým tvarem slovesným; d) záměna čísel; e) záměna rodů slovesných; f) stupně srovnávací; g) některé zjevy syntaktické; h) slova složená; i) výrazy opisné; j) slova nepřeložená; k) glossy; l) volný překlad; m) odchylky překladu od originálu; n) drobné zvláštnosti. — 5. Lexikální materiál. — 6. Rekonstrukce původního čtení překladu. — 7. Místo překladu kroniky. — 8. Vzájemné poměry rukopisů překladu a jejich redakce. — 9. Památky staroruské literatury, souvisící s kronikou Georgiovou (Letopis, Ellinský lětopisec první a druhé redakce, Archivní chronograf, Alexandria, Chronograf Akademie věd 45. 13. 4.). — 10. Obecné vývody; tyto byly otištěny v Ж. МНПр. 1917, č. 5. v čl. Хроника Георгія Амартола въ славянорусскомъ переводѣ и связанные съ нею памятники, mně bohužel nepřístupném. Jinak tento druhý svazek prý podle novinářské zprávy také jest již hotov, ale ovšem mimo Rusko dosud zcela neznám. Hlavní rysy z jeho obsahu pokusili jsme se zde podle pomůcek nám přístupných také nastíniti; ale jinak jsme se domnívali, že práce, v tomto oboru vykonaná Istrinem, činila by obšírnější náš výklad o Vremenniku zbytečným. Jenom ke dvěma nejdůležitějším otázkám chceme se ještě obrátiti. Je to především původ překladu Vremennika.

Původ překladu Vremennika.

Poznavše takto Vremennik po stránce formální i obsahové, musíme se ptáti, *kdy a kde* tento překlad vznikl.

Na první otázku není nesnadné odpověděti, neboť je obecně známo, že Vremenniku užíval první ruský letopis, jak ještě o tom bude dále řeč. To znamená, že překlad rozhodně nevznikl později než nejdéle koncem XI. století. Tím máme horní mez. Víme však, že Vremennik sahá svým vypravováním až do roku 948, a tím máme i dolní mez jistou. Překlad Vremenniku tedy vznikl *mezi polovicí desátého a koncem jedenáctého století.* Ale určiti místo, kde se tak stalo, po případě původce aspoň poněkud naznačiti, to se dosud nepodařilo.

Vývoj názorů o této otázce. Na str. 62 jsme připomněli, jak staré jsou názvy „redakce bulharská“ a „srbská“. Užíval jich Šafařík, Vostokov a Obolenskij (tento kromě citovaného článku v Чтеніяхъ 1846/7 též v předmluvě k vydání letopisu

perejaslavsko-suzdalského v Moskvě 1851). Názvy ty prozrazovaly, že Vremennik jest pokládán za plod literatury *starobulharské*. Tuto obecnou představu určitěji vymezil S. Palauzov ve své proslulé magisterské dissertaci Вѣкъ болгарскаго царя Симеона (v Petrohradě 1852, str. 114—116). Palauzov zařadil překlad Vremenniku do doby Symeonovy a za jeho původce označil onoho presbytera Grigorije, jímž jsme se zabývali při překladu Malaly. Palauzov neměl pro svou domněnku jiného podkladu než onu subskripci v archivním sborníku, kterou po prvé citoval Kalajdovič (Іоаннъ Эхсархъ Болгарскій, v Moskvě 1829, str. 99, pozn. 42). V oné subskripci se o překladu Georgia nemluví právě tak jako se v ní nejmenuje kronika Malalova. Ale poněvadž ve sborníku byly nalezeny některé historické stati, které byly pokládány za součást kroniky Georgiovy, byl Grigoriovi připsán i její překlad. Dnes ovšem víme, jak pohlížeti na složení archivního sborníku. Tehdy bylo lze tuto domněnku S. Palauzova přijímati aspoň a priori. Ale ani tehdy nemohla obstáti v celém svém rozsahu, jakmile by se byl někdo přesvědčil o rozsahu překladu, o tom totiž, že překlad sahá až k roku 948, kdežto Symeon, jak známo, zemřel roku 927. Tím je tedy definitivně odmítnuto tvrzení, že překlad Georgiova Vremennika spadá do doby Symeonovy, a zbýval by jen obecnější soud, že spadá do období starobulharského Ale i starobulharský původ Vremenniku upadl do velké pochybnosti.

I. I. Sreznevskij (Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизѣстныхъ памятникахъ I., 1865 č. 6., str. 20—21) upozornil na to, že v rukopisech Vremennika jsou rysy ruské, a proto soudil, že tato redakce vznikla ne bez účasti ruské, ba přímo, že je *původu ruského*. „Netvrdím ještě“, napsal doslovně, „že prvotní překlad kroniky byl složen Rusem, ale pokládám za nedovolené souditi, že rozhodně vznikl v Bulharsku, jak někteří myslili . . . Snad vznikl v Bulharskn, snad i na Rusi, jako vznikla na Rusi i jiná díla, v nichž nemáme ničeho vlastně ruského, kromě pravopisu.“ Toto mínění tedy nebylo ještě docela rozhodně vysloveno, ale jak už tomu bývá, ti, kdo je přijímali, přijali je tak, jakoby již bylo bezpečné. Tak A. N. Popov (Обзоръ хронографовъ 1868, I. str. 72) tvrdí, že ta kopie, jíž užil řecký a římský letopisec, jest formami i pravopisem ruská;

vznik překladu není mu ještě docela jistý. Ale Bestužev-Rjumin (Русская исторія, I. v Petrohradě 1872, str. 135) prohlašuje už Vremennik za překlad ruský. V. Jagić ve své monografii (Ein Beitrag z. serb. Ann., AfslPh II, 1877, 10) nedovedl se ještě rozhodnouti pro ruský či bulharský původ Vremenniku, uznávaje důvody obou stran, a soudil správně, že nelze otázky rozřešiti bez poznání textu. Bulgakov pak (Пам. Древ. Письм. II 1879, выпускъ 2., str. 90) opakoval prostě vývody Sreznevského. Jak viděti, mínění Sreznevského, opřené poukazem na ruský ráz rukopisů, nabylo velké váhy.

Tu pak archimandrita Leonid snažil se *zkombinovati domněnky Palauzova i Sreznevského.* Opíral se o důvod zdánlivě velmi pevný, totiž o miniaturu na 17. listě v Trojickém rukopise Vremennika, kde četl podpis многогрѣшный презвитеръ григорій (srv. zde str. 67 n.). Leonid ovšem již věděl, že Vremennik mohl vzniknouti až po roce 948, a proto kombinoval takto: V této době Grigorij už nežil v Bulharsku. Po smrti Symeonově odešel na Rus. V Kijevě tehdy vládla veliká kněžna Olga (945—950), která byla podle domněnky Leonidovy původu bulharského, a pocházela z bulharského města Pleskova (srv. Откуда родомъ была великая княгиня русская Ольга? Русская Старина 1888, červenc. sešit). Olga přijala tajně křesťanství roku 945 a měla tedy patrně na svém dvoře křesťanské duchovní. Grigorij byl patrně její krajan, i není divu, že z Bulharska, kde byly po smrti Symeonově poměry neutěšené, odešel na její dvůr do Kijeva. Bylo mu prý tehdy asi 60 let; květ jeho činnosti spadá prý asi do doby kolem r. 920, a to prý mu bylo nejspíše 35 let. Grigorij tedy, přišed do Kijeva, přeložil Georgia Hamartola. A tak se vyhoví oběma stranám: *překlad vznikl na Rusi a přece je dílo bulharské.* (Древняя рукопись, Рус. Вѣст. 1889, zvl. od. str. 17/8).

Umělá konstrukce Leonidova má jediný pevný bod, a tím je domnělý podpis Grigorijův v Trojickém rukopise. Ale jak jsme již uvedli, Golubinskij (Ист. рус. ц. I, 1, 890) ukázal, že Leonid zde viděl příliš mnoho, a že nikterak na naznačeném místě Grigorijova podpisu není. Tím tedy celá domněnka Leonidova se stává úplně nedoloženou, jak také zdůraznil I. E. Evsějev (v citov. článku Григорій Пресвитеръ, Переводчикъ времени болгарск. царя Симеона, Изв. VII, кн. 3. str. 361). Jest ovšem

pravdě podobné, že u Olgy byl nějaký učený duchovní. Je možné, že to nebyl Řek, protože Olga sotva uměla řecky, nýbrž Jihoslovan. Ale tvrditi, že tímto duchovním byl bulharský Grigorij a sestrojovati jeho literární činnost, zejména prohlašovati ho za původce Vremenniku, k tomu nemáme nejmenšího důvodu. V tom smyslu právem odmítl Leonida M. N. Speranskij (Исторія древ. рус. литер., v Moskvě 1914, str. 211).

Avšak tím ještě není původ Vremennika vyjasněn. Někteří novější literární historikové tudíž zaznamenali prostě bez rozhodnutí různé názory již pronesené (Ikonnikov, Опытъ II, 1, 85 sl.), jiní se touto otázkou vůbec neobírali (P. V. Vladimirov, Древ. рус. литература, v Kijevě 1901, str. 34).

Teprve *V. M. Istrin* zasáhl do věci podrobněji. Ve své vstupní přednášce (Хронографы въ рус. литер. 1898, str. 7) soudil, že původ Vremenniku nemůže býti bezpečně určen: neníť vydání a jazyk kroniky není prozkoumán. Pro zařadění Vremenniku do starobulharské literatury není prý důkazů. A jestliže přece vznikl v Bulharsku, pak vyšel tam brzy z užívání, ježto není ani jediného bulharského rukopisu Vremenniku. Rukopisy těmi se potom Istrin, jak víme, déle obíral, ale přesto ani jeho poslední projev o té věci (Изв. XV, кн. 2., 239 sl.) není o mnoho určitější. Ruský ráz rukopisů — podle jeho posledního mínění — ještě nedokazuje ruského původu překladu, ale ani bulharský původ nelze prý dokázati. Náš jazykový materiál, jmenovitě slovníkový, není prý ještě tak rozebrán, abychom mohli určiti místo, kde vznikla památka X.—XI. věku. Vremennik tedy mohl vzniknouti i v Bulharsku i na Rusi, a na Rusi po případě jej snad přeložil nějaký Bulhar, neboť proti ruskému původu mluví vůbec pochybnost o vzniku takového díla v ruském písemnictví XI. věku. Konečně *M. N. Speranskij* ve svých Dějinách rus. lit. (211) pochybuje o možnosti ruského původu Vremenniku. Ta okolnost, že nemáme bulharských rukopisů Vremenniku, Speranskému ještě nic nedokazuje. Vždyť je hojnost jiných děl původu bezpečně jihoslovanského, která se zachovala jen v ruských rukopisech, a to z toho důvodu, že osudy ruské literatury byly přece jen šťastnější než osudy jihoslovanské. Jsou ostatně známy jihoslovanské úryvky z Georgiovy kroniky. Lze tedy podle Speranského přece připustiti, že prvotní překlad Georgia byl vskutku starobulharský (Speranskij

mluví asi jen přibližně o období Symeonově, což je zcela nemožné doslova); to prý dokazují zvláštnosti jazyka, o nichž bohužel Speranskij více nepraví. Zatím Istrin, zabývaje se dále Vremennikem, pozměnil své dřívější stanovisko, poněkud pochybovačné, a ve vydání označuje Vremennik již rozhodně — Hamartolem *ruským*. Má k tomu za důvod především to, že všecky jeho rukopisy jsou ruské, dále že i vliv jeho se týká jen památek literatury ruské (letopisu, Alexandrie, chronografů ruských). I původ i další historie tohoto překladu jsou prý výlučně ruské. Ale přesto uznává Istrin, že *jazyk* překladu není čistě ruský, nýbrž naopak, *církevněslovanský,* a živel ruský že je v něm jenom druhořadý a poměrně nevýznamný. Istrin by tedy sice nejraději viděl název „ruský Hamartol“, ale vzhledem k jazykovému rázu překladu dopouští označení, které dal též na titulní list, totiž „slavjano-russkij“, t. j. „církevněslovanskoruský“.

Výsledek: střed mezi hypothésou ruskou a starobulharskou.

Myslím, že mohu v tomto sporu zaujmouti stanovisko prostředkující a označiti Vremennik jako překlad *„starobulharsko-ruský“,* totiž v tom smyslu, že i když překlad vznikl v kijevské Rusi, původce jeho byl příslušník literatury *starobulharské.*

Důvody k tomu jsou tyto:

1. Námitka, která byla proti této hypothése vyslovena, je vlastně jen jedna, a týká se velké autority Sreznevského. Je to okolnost, že nemáme, pokud je dosud známo, ani jednoho bulharského rukopisu Vremenniku: všecky jsou ruské. Ale Speranskij správně poznamenal, že to ještě nic nedokazuje. Důkazy ex silentio jsou vždycky ošemetné. A v tomto případě můžeme přímo ukázati na t. zv. srbskou redakci Georgia: tam také nemáme ani jednoho bulharského rukopisu, a přece je jisté, že Lětovnik vznikl ne v Srbsku, nýbrž v Bulharsku. Ale ovšem, v „srbské“ redakci jsou zřejmé bulharismy; možná, že i v bulharské redakci budou objeveny (viz dále). Podobně kronika Zonarova byla počítána do literatury srbské vzhledem k srbským rukopisům, a ukázali jsme, že patří do písemnictví bulharského. Osudy starší bulharské literatury za panství tureckého byly právě tak neblahé, že nebýti zejména ruských opisů, o mnohém díle bulharského písemnictví bychom ani nevěděli.

2. Ale nejen to. Řadíme-li některé dílo do určitého období literárního, musíme se rozhlédnouti po tom, nebude-li ve svém okolí osamoceno, hodí-li se do svého prostředí. Důležitost této zásady zná dobře český literární historik ze sporů o „rukopisy“ královédvorský a zelenohorský. Nemůžeme sice říci, že Vremennik Georgiův by se stejně málo hodil do ruské literatury XI. věku, jako RKZ do staročeské, ale přece jenom vypadal by v ní poněkud předčasným. Překladatelská činnost na Rusi počala se za Jaroslava I., nástupce Vladimírova. Připomínáť letopis Nestorův k roku *1037:* бѣ ꙗрославъ любꙗ церковные ѹставы, попы любꙗше повелику, излиха же черноризьцѣ, и книгамъ прилежа и почитаꙗ е часто въ нощи и въ дне. И собра писцѣ многы и п р е к л а д а ш е отъ грекъ на словѣньское писмо (v jiných rkp. на словенскій ꙗзыкъ и письмо). И списаша книгы многы, и сниска, имиже поучающесꙗ вѣрнии людье наслажаютсꙗ ученьꙗ божественаго. Ale smysl tohoto místa ukazuje tuším jasně, že šlo tehdy jen o knihy náboženské. A to je také viděti z památek staroruských XI. věku; jsouť to: Ostromirovo evangelium z r. 1056/7, Archangelské evangelium z r. 1092, novgorodské Mineje 1095—1097, dva Sborníky Svjatoslavovy 1073 a 1076, 13 slov Řehoře Bohoslova, petrohradské Mineje, Poučení Kyrilla jerusalemského a Efraimova Kormčaja Kniha o XIV. titulech bez výkladů (srv. Sobolevskij Лекціи[4] str. 12 sl.). A to byly ještě knihy původu jihoslovanského. Rozsáhlejší překládání z církevních otců a vůbec z byzantské literatury se rozvíjí teprve od XII. století (srv. Vladimirov, Древ. рус. лит., str. 9—31). Ruský překlad rozsáhlého historického díla byl by tedy v XI. století osamocen a je tedy pochybný, téměř pravděnepodobný.

3. Ale to ovšem jsou jen důvody záporné, a my potřebujeme též důkazu kladného. Při nedostatku všech jiných svědectví můžeme ho vydobýti jen z kroniky samé, t. j. z jazyka Vremenniku. Lituji velice, že nemám přístupu k lexikálnímu materiálu Istrinovu.

Ale domnívám se, že i namátkovou zkouškou lze z ní dobýti zajímavých výsledků. Lexikální rozbor kterékoli části kroniky nás totiž poučuje, že Vremennik obsahuje četné výrazy velmi starobylé. Srovnal jsem je s příslušnými místy redakce srbské — pokud si ovšem oba texty odpovídají — a shledal, že naopak

redakce srbská obsahuje výrazy mladší. Zde jsou v abecedním pořádku vybrána charakteristická slova z partie o římské době císařské, kterou Istrin původně uveřejnil ve Виз Врем. XIII.:

брань v „bulharské“ redakci pravidelně, na př. v panování Hadrianově брани бывши межи ними a j. Srbská redakce má na místech, která jsou textově shodná s bulharskou, též брань, na odlišných pak рать, na př. často и заклань бы на рати. K tomu srv. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache[2] (v Berlíně 1913, 327): брань jest obvyklý starý překlad (πόλεμος), teprve později se za ně užívá рать.

въселити сѧ není sice nejstarší výraz pro κατασκηνοῦν, neboť tím je въдворити сѧ Mat. 21, 17. Luk. 21, 37, po případě витати Mat. 13, 32, Mark. 4. 32; ale je to přece výraz starobulharský, a nacházíme jej v Mar. i Zogr., kdežto v *ruských* textech bývá spíše въгнѣздити сѧ (Amfilochij). Srbská redakce Georgia klade místo въселити сѧ — жити.

зълъ je rovněž výraz nejstarších textů. Vedle něho máme v nich již i лѫкавъ Mat. 6. 23, L. 11, 20. 15 a j. V bulharské redakci čteme o Trajanovi бѣ ненавидѧ злаго, kdežto v srbské — лоукавства.

искрь: къ иномоу искрь стоıащю. Toto sloyo pokládal již Šafařík za charakteristický znak hlaholských textů, kdežto cyrilské mají искрьнии (Jagić 184). Obě slova jsou známkou nejstarších památek, na př. искрь вьси Jan 4. 5 — kdežto Ostromirovo evangelium, tedy *ruská* památka, má na tom místě близъ вьси.

источьникъ: оу источника полатнаго. I toto slovo náleží nejstarší vrstvě (Mark. 5. 29, Jan 4, 14). V srbské redakci čteme стоуденьць, slovo sice rovněž starobylé, ale užšího významu: znamenáť jen φρέαρ, kdežto источьникъ vůbec πηγή, nejen o vodě, nýbrž třebas i o krvi (Jagić 397/8).

клѧтва, клѧти сѧ: клѧтвы мирьскыѧ сътвори, o smlouvě, jest původnější výraz, kdežto později bývá обѣщати, обѣщаниѥ.

коумиръ nepatří k nejstarším výrazům. Původně bývá εἴδωλον nepřeloženo, totiž идолъ (apošt. Šišat. Řím. 2.22, a j.; Jagić 308) a také srbská redakce má náhodou идолъ. Přece

však není коумиръ slovo nejmladší: v mladších textech bývá образъ ve smyslu εἰκών (Jagić 440).

лодии, ладии: исхождаше изъ лодьѩ скоиѩ. Je to velmi vzácné slovo staroslověnské — jen Mark. 1. 19, 20; 4. 36 a 37; 3. 9; a zvláště Jan 6. 17, kde právě Zogr. má къ ладиѫ, kdežto Assem. Nikol. a zejména Ostromir., tedy opět *ruský* text, mají въ корабль.

недѫгъ patří vedle болѣзнь mezi nejstarší slova staroslověnská, na př. Mat. 8, 17 Mar. Zogr. a j.

нерадити: о воинѣ нерадѧть. Výraz velmi starobylý, připomínající ještě prostředí velkomoravské (stč. neroditi). Nacházíme jej u Mat. 22. 16, Mark. 4. 38, 12. 14, Luk. 10. 40 ve formě неродити, Jan 10. 13 нерадитъ. Jiné texty, zejména pozdější (srv. Jagić 370), mívají не пещи сѧ a не брѣщи. Též Ostrom., tedy památka *ruská,* má небрѣщи.

орѫжиѥ ve vypravování o Trajanovi opět patří mezi starodávná slova, neboť jenom v prvních textech nacházíme орѫжиѥ ve významu μάχαιρα, jako právě zde; později bývá správnější мьчь (srv. Jagić 373), jejž čteme i v redakci srbské.

особь жити, slovo, jež nacházíme u Jana 20. 7, Mark. 9. 2, tedy velmi zřídka, kdežto již v nejstarších textech je mnohem častěji vystřídáno pohodlnějším výrazem kongruentním ѥдинъ.

останъкъ: останкы камениѩ градска. Vedle отълѣкъ Žalm. 16. 14 je останъкъ původní termín pro τὰ κατάλοιπα. Čteme jej v Žalm. 36, 37 a j. Též u Joela 1. 4. Pozdější výraz je остатъкъ. Ž. 16, 14.

пастырь: се (маѯимьianъ) пастырь бѣ преже. пастырь má v nejstarších textech přednost před formou пастоухъ. Mar. má vždy пастырь, Zagr. jen dvakrát пастоухъ Mat. 9. 36 a Mark. 6. 34. Naproti tomu v Suprasl. bývá téměř jen пастоухъ (Jag. 292).

подроумиѥ není sice doloženo v nejstarších textech, protože ovšem není toho slova v biblickém textě, ale je příznačné, že v bulharské redakci nalézáme řecké ἱπποδρόμιον *nepřeloženo,* což je právě vlastnost nejstarších textů.

прѣлькть ve významu pouhého лькть, jež čteme na tomto místě v srbské redakci [прелькти начать v odstavci

o Commodovi], nacházíme v témž významu již v Supr. (Jagić 289).

разорити o Hadrianovi, jenž rozbořil chrám jeruzalémský. разорити se vyskýtá vedle раздроушити právě v nejstarších textech, na př. Žalm. 88. 41. V pozdějších bývá низложити, na př. Mih. Srbská redakce má tu proti разорикъ — низкрьгь.

старѣишина: иеретичьствоу старѣишины často; v srbské redakci vždy ересемь начелници. старѣишина je právě v starých textech časté, na př. старѣишина града, старѣишина отьцьмъ, старѣишина пастыремъ a v jiných vazbách (Jagić 397), kdežto v pozdějších textech nacházíme komposita, jejichž druhým členem je началникъ: градоначалникъ, пастыреначалникъ.

храмъ, zde doložené, patří rovněž mezi starobylé výrazy, kdežto později, na př. v Trnov. ev., bývá клѣть; ve starých textech za δῶμα bývá i кровъ Mat. 10. 27, 24., 17, Mark. 13. 15., Luk. 12. 3, 17. 31.

ѫжика: zde ak. podle vzorů o- kmenových: максимиꙗна оужика своего. Ѫжика je podle Jagiće (420/1.) právě příznačné pro texty prvotního překladu: Řím. 9. 3, 16. 7, 16. 11 Apost. Šíšat., Kristinop. Texty pozdějších redakcí kladou místo ѫжика — сродникъ: apošt. 1220, apošt. Tolst.

A tak tedy již lexikální rozbor malé části Vremenniku ukazuje, že slovní obsah bulharské redakce nikterak nejeví shody s památkami ruskými, nýbrž právě se starobulharskými. Jsou tu dokonce význačné shody s nejstarším textem evandělským. Vedle těchto starobylých živlů se ovšem také vyskytují některá slova, pokládaná za mladší (власть, конникъ vedle коннъ); ale to nerozhoduje. Hlavní věc je, že rozhodující slova starobylá jsou tu v uspokojující míře, a že ukazují starobulharský původ Vremennika. Za stejný důkaz pokládám i ten *kmenoslovný* rys, že bulharská redakce si libuje v příponě -ꙗнинъ i u řeckých jmen, na př. павьлъ самосатꙗнинъ, климъ стромотꙗнинъ (ovšem ruský písař píše -ѧнинъ), kdežto mladší srbská redakce užívá přípony -ьскыи : самосатьскыи, строматьскыи; bulh. red. má adj. possess. адриꙗнь градъ, kdežto srb. red. адріановь; pod. jen v bulh. red. в лонѣ матерьни. Rovněž takovým důkazem pro starobylý původ jsou některé rysy *syntaktické*, na př. duál мчна быста tam, kde srbská re-

dakce má мчни кънне, adjektivum possessivní tam, kde srbská redakce má genitiv, na př. bulh. каменніи градска и црквнаго, kdežto srb. основанїа гра и цркве, bulh. теченнемь кровнымь — srb. ѿ теченїа крьве, bulh. вь скорѣ вольрькстѣмь. Tyto poslední rysy svědčí ovšem jen pro starobylost a nikoli i pro bulharský původ, jako tomu bylo u slovníka.

Ale zato docela rozhodně můžeme dokázati bulharský původ Vremenniku ze zvláštností *hláskoslovných.* Jeť způsob, jakým zachází písař Trojického rukopisu s nosovkou ѧ, ѩ a jejími střídnicemi, docela jasný. Nejen totiž píše ѧ často tam, kde vůbec ѧ nemůže býti, nýbrž ѣ, příp. ꙗ (самосатѧнинъ, бѧше, звьнѧше), nýbrž zejména píše а nebo ꙗ tam, kde stará ruština měla místo ѧ — ѣ. Tak čteme ѿ фригиꙗ, gen. стыꙗ мчницꙗ, gen. пшеница, изъ лодьꙗ свонꙗ; a naopak v ukázce zde dále otištěné nenacházíme v gen. *ia* -kmenů -ѣ, ačkoli právě toto ѣ je v tomto případě pravidlem již v nejstarších památkách. Tak v Ostrom. evang. г. недѣлѣ, v Svjatoslavově sborníce r. 1073 отъ троицѣ l. 8 v, отъ неѣ 155 v., v Archang. evang. 1092 великыꙗ недѣлѣ; 86 v; анны пророчицѣ 157. A podobně i v nom. ak. plur. птицѣ лѣтаѭть Svjat. sbor. 129 v., приемлꙗ душѣ человѣческы ib. 156. Forem těch přibývá pak ve stol. XII., XVII. a XIV. Jenom v rukopisech, opsaných ze staroslověnských předloh, nacházíme za ѧ — а, ꙗ, kdežto v listinách, které zachycují čistý staroruský jazyk bez příměsi staroslověnské, jsou jenom tvary na -ѣ a vůbec ne tvary na -а, -ꙗ. „To dokazuje, že formy na ꙗ, а = stslov. ѧ v lidovém ruském jazyce starého období neexistovaly, a jejich vyskytování v rukopisech jakéhokoliv druhu, v letopisech a p., dlužno objasniti vlivem staroslověnštiny". (Sobolevskij, Lekcii[4], str. 153.)

Pro původ ruských rukopisů Vremenniku z jihoslovanské předlohy svědčí také poněkud ta okolnost, že rkp. Trojický si libuje ve psaní -ьи -ьꙗ, -ью; na př. оубьенъ pravidlem, хытростью, съ любовью, a j., kdežto památky bezpečně ruské mívají spíše -ии -ию a p. (Vondrák, Altkirchenslav. Gram.[2], 1912, str. 243). Otázka jest, můžeme-li též vysloviti domněnku o *dialektické* příslušnosti bulharského Vremenniku. Hned na začátku ukázky dále otištěné, ve vypravování o Trajanovi, čteme предъ

вєльможами (v srb. прѣк велмоужїи). A že to není písařský omyl, že to není nedopsané оу, o tom nás poučuje druhý takový případ вєльможьнихъ. Máme tu tedy -можь místo stslov. -мѫжь. Střídnice о za ѫ je poměrně nečastá. Je nyní jednak v rodopských nářečích a jednak v západní Makedonii, v Debře: рока, тожиш, a j. (Lavrov, Обзоръ 27). Nalézáme ji ojediněle ve starých bulharských textech: ѡкрочениє дха Ochrid. ap. 30. ѡт рокоу моєю Parim. Chlud. 21 v. Ale ovšem, je otázka, můžeme-li z těchto dvou případů pravděpodobnou domněnku vysloviti, protože v textech staroruských je podle Sreznevského вєльможа dokonce častější než вєльмѫжь (Матеріалы для словаря I, 240/1), a jsou tam doklady nejen snad z textů, přepsaných ze staroslověnštiny — Sborn. 1076, Efraim, Řehoř Naz. — nýbrž i z domácích, zejména z Pověsti vremennych lět, na př. боꙗре и велможи и вся дружина избита (половцами) k r. 6694; ту сущу великому князю Всеволоду .... и всѣмь велможамъ k r. 6719. Z toho důvodu nelze tvrditi bezpečně, dokud nemáme jiných důkazů, že by Vremennik byl původu západobulharského, makedonského. Ale jinak je tuším jeho starobulharský původ prokázán tímto jazykovým rozborem bezpečně.

Nesmíme ovšem pouštěti se zřetele ještě tu vnější okolnost, že *kronika Georgiova byla v Bulharsku přeložena později po druhé,* a to ve XIV. století, tedy asi o 300 let později po tom, co vznikl překlad první. Je to t. zv. Lětovnik, o němž bude řeč dále. Odpůrci stanoviska, že první překlad byl též dílo bulharské, mohli by s jakýmsi oprávněním uvésti jako námitku, proč byla táž kronika v téže zemi překládána po druhé? Dlouhá mezera mezi oběma překlady by nemusila býti dostatečným vysvětlením, protože víme, že se ve středověku knihy šířily mnohem pomaleji, a zejména v oblasti literatury církevněslovanské se vkus po století téměř nezměnil, takže by bylo stačilo první, starý překlad opsati, což by bylo jistě daleko snazší a rychlejší, nežli pořizovati překlad úplně nový. Tu by bylo nejpřirozenější rozluštění, že druhý překlad Georgiovy kroniky byl v Bulharsku pořízen ve XIV. století, v době nově vzkříšeného zájmu o byzantské kronikáře, proto, že první překlad v Bulharsku *nebyl znám* a že nepřítomnost Georgiova ve středobulharské literatuře byla tudíž pociťována jako citelná a nemilá mezera.

Ale neznalost prvního překladu — našeho Vremennika — v Bulharsku XIV. století neznamená ještě, že první překlad byl dílo ruské a nikoli bulharské. Zde nejlepším východiskem je vskutku sáhnouti k prostředkující myšlence Leonidově, která se pak ozvala i u Istrina, že totiž Vremennik *byl sice přeložen Bulharem, ale na ruské půdě.* Také P. Mutafějev (Списание на българската академия на науките, III. 2., oddíl historfilol., v Sofii 1912, str. 139) mínil, že po pádu bulharského carství literární práce východobulharská se přemístila na Rus, neboť tam že se utekli bulharští spisovatelé. Tato domněnka je pravděpodobná. Ale zajisté i jestliže *bulharský* překladatel přeložil Vremennik na půdě ruské, t. j. kijevské, přece Vremennik patří do písemnictví starobulharského; neboť zajisté nerozhoduje místo vzniku, nýbrž původce a jazyk památky. Tuto domněnku by jen vysvětlovala ta okolnost, že nemáme bulharských rukopisů Vremenniku a že vůbec po Vremenniku nemáme v dějinách literatury *bulharské* žádných stop. Tím vším ovšem zařaďuji Vremennik do starobulharské literatury jen povšechně, klada jej do doby mezi polovicí X. století a koncem XI. věku. Přesnější vročení není možné; jisté jest jen, že v době Symeonově vzniknouti nemohl. Nechť toto povšechné datování slouží aspoň za důkaz toho, že i v době po Symeonovi neutuchla naráz literární činnost starobulharská.

*

Ukázka z Vremennika ve srovnání s Lětovnikem. Otiskuji zde výňatky z římské doby císařské, uveřejněné původně Istrinem ve Виз Врем. XIII. a nyní ve vydání na str. 308—326; de Boor 450, 6—476. Pro srovnání je vedle položena příslušná část *z Moskevského* rukopisu t. zv. srbské redakce. Je tak názorně ukázán jazykový i zvláště textový rozdíl mezi oběma překlady. Z tohoto poznání vyplývá tuším přesvědčivě, že zde právě nejde o dvě redakce téhož církevněslovanského překladu: lexikální rozdíly a zejména rozdíly v textu ukazují, že jsou to vskutku *dva* zcela samostatné překlady. Redakce srbská je pořízena docela z jiné řecké redakce nežli bulharská. Veškeré tedy domněnky o vzniku jednoho překladu z druhého ukazují se tímto srovnáním nesprávnými. Uznati nelze ani tolik, jak jsme výše připomněli (str. 55 n.), že by mladší překlad, t. j. t. zv. srbská redakce, vznikl s použitím staršího, t. zv. bulharské redakce,

totiž tak, že by překladatel, maje před sebou vlastní řeckou předlohu, docela jinou než měl jeho předchůdce, a překládaje z ní, nahlížel při tom do staršího překladu (Vremennika), který měl vedle sebe, a ta místa textu Vremennika, která jevila doslovnou shodu s jeho řeckou předlohou, opsal, aby si uspořil práci: jsouť textové i jazykové rozdíly mezi oběma překlady příliš závažné.

Již M. A. Obolenskij jasně věděl, že tu jde o dva zcela různé překlady, a dobře uvedl také jejich hlavní textové rozdíly (Чтенія 1846, č. 4, 75):

1. Bulharský překlad (Vremennik) se začíná Georgiovou předmluvou, jíž srbský (Lětovnik) nemá.

2. Vremennik je rozdělen na knihy a kapitoly, jež jsou očíslovány, v Lětovniku není vůbec obsahového dělení (než, dodávám, při začátku t. zv. II. a IV. knihy jsou nadpisy).

3. Text Vremenniku představuje zcela jinou řeckou redakci než Lětovnik. V podrobnostech ovšem neměl ještě Obolenskij o tomto posledním bodě správného názoru.

Kromě toho jsou rozdíly jazykové, plynoucí z dobové vzdálenosti obou překladů. Z toho plyne, že kritické vydání církevněslovanských Georgiů by musilo býti dvojí: jedno by vyčerpalo rukopisy Vremenniku, druhé skupinu Lětovniku. Jdeť o dvě docela samostatné památky literární, časově i obsahově velmi odlišné. Spojiti obě skupiny s různočteními všech rukopisů v jednom vydání by bylo naprosto nepřehledné a vůbec by neodpovídalo skutečným poměrům textovým. Istrin opatřil vydání Vremenniku, a ještě v předmluvě k němu z r. 1920 konstatuje, že tento „srbský“ překlad je zcela nezpracován, jeho původ a historie že jsou nevyjasněny; nemohl ovšem věděti o mé práci, věnované Lětovniku, která byla provedena již r. 1912 a teprve nyní rozšířena a doplněna se uveřejňuje.

Vremennik (Troj. l. 187): по неронѣ (chyba m. нероѹѣ) же цртвока транинъ лѣ҃тд и разболекъ сѧ оумре. и тъ бѣ благъ и ненавидѧ злаго и лю-

Lětovnik (Mosk. syn. l. 198 a): по нероѹи же цртвока траїань лѣ҃т. д҃. и воднїимь троѹдомь болѣвь оумрѣть. иже бѣше благь и лоѹкавьства ненавыст-

бѧи правдоу толма бѧше, ꙗко ѡбнаживъ нѣкогда ѡроужье предъ вельможами дасть епархови глѧ: приими ѡроужье се. аще добрѣ владѣю, по мнѣ да боудеть, аще ли злѣ, да на мѧ се боудеть. при томь Соумеонъ, Клоповъ снъ, Игнатии Боносець мчна быста и Васии доже и Менадръ и коурінѳъ, Николае и Ѡвионѣи еретичьствкоу старѣишины и врази истинѣ познани быша.

ныи же и правдолюбивь толма, ꙗко ѡбнаживь иног[д]а ѡроужие пр[д]ѣ вельмоужїи, подасть епархоу глє: прїими мьчь сь. и аще оубѡ добрѣ начноу владати , по мнѣ боуди, аще же нїи, на ме сие ѡцѣсти. при ниемже сѵмеѡнь клеѡповь и игнатие бгоносьць моучены бывше и василидь и менандрь и кириндь и никола и евїѡнеи иже ересемь начелныци бѣхоу.

по траꙗнѣ же цртвова Андрѣꙗнъ, иже и Ѥлии, зѧть его лѣ[т] к. и д. при томь соупротивльшимъсѧ Июдѣемъ бывшаꙗ въ Иерлмѣ цркви создати хотѧщимъ, разгнѣвав сѧ на нѧ злѣ и (ѡ)брани бывши межи ними, изби ѿ нихъ въ днь еднинъ темъ н. и н. и ѡстанкы каменнꙗ градьска и црквнаго разоривъ, създа новаго Ѥрлима, егоже имѧ преложи Илии въ свое имѧ, и поставивъ свои коумиръ въ цркви и вселити сѧ въ градѣ томь Ѥлиномъ повелѣ. създавъ же цркв Коу[ч]зикъ и градъ въ Фракии наре андриꙗнь градъ.

По траїнѣ же цртвова адрїань, иже и елїе, зеть его, лѣ[т]. кд. и воднїимь троудомь болѣвь оумре. при ниемже изневѣрнивше се їоудеи иже вь їерлмѣ храмь сьздати хотеще. прогнѣва се на нихь зѣло. и брани бывшїи посрѣ оубы ѿ нихь вь днь единь тьмь ни и древнꙗꙗ оубѡ основанїа гра и цркве низврьгь, сьза нѡвь їерлимь, иже оубо и прѣименова елїе вь свое име. и поставль своего идѡла вь црквы, жити еллиномь вь градѣ повелѣ. сьзав же и цркь вь [ч]кизицѣ и градь вь ѳракїи наре име емоу адрїаноуполинь, сирѣчь адрїановь градь.

при томь Кедронъ (и Валентинъ и Маркиѡ) и Монътанъ и Саторьнилъ и Карпократъ, еретичьствоу старѣишины, и Якоула познани быша.

при немже кердонъ и оуалентинъ и маркїонъ и мон'танъ и саторнилъ и Карпократъ ересемъ начелници и акоула знаемыи бѣхоу.

по андрѣанѣ же црьствова Антонинъ благочтивыи лѣт к. и в. при томь Полоукарпъ, оучникъ Іоана еуаниста, Іоустинъ философъ и Дионисии, епіпъ Коринѳенскыи, моучени быша и Татьянъ и Вардисианъ, еретичьствоу начальници, и Прискила и Максимиа лжию прркѣ бывшимъ ѿ фригиа знаеми бѧхоу.

По адрїанѣ же црьствова ан'тонїнъ лѣт. кв. приим' же полукар'пъ оученикъ їѡанна еуаліста и їоустинъ фїлософъ и дїѡнисиѥ епископъ корїн'ѳьскыи моучены быше и татїанъ и вардисїанъ ересемъ начелници, и прискїла и маѯимїлъ лъжепрроци въ фригїи знаеми бѣхоу.

по Антонинѣ же благочтивѣмь црьствова Марко Антонинъ, снъ его, лѣ ді. съ Виромъ, зѧтемь его. при томь огнь съ нбси износимъ ꙗви (сѧ). сь Марко, аще и премоудръ бы зѣло и добродѣтеленъ, нъ отракою оубьенъ бы.

по антонинѣ же црьствова марко снъ его. лѣ. а. приимже огнъ съ нбсе ѿ западъ къ въстокомъ носимъ ꙗки се.

по марцѣ же црьствова виръ снъ его. лѣт. и. заклань бы въ прокен'сѣ.

по Марцѣ и Антонинѣ философѣ црьствова снъ его Ко-

По вирѣ же црьствова комодъ братъ его. кі. лѣт. и ѿ оте-

модъ лѣͭ ві҃. и течениемь кровнымь и золчью борзою оумре. и при томь Феодотъ, иже преже ѿ Павла Самосатѧнина и Несторьı прельсти начатъ и Феодотию знаеми бѧхоу.

ченїа крьве и жлъчи оумрѣть. при немже деѡдоть, иже прѣжде павла самосатьскаго и несторневоу лесть начьнїи и деѡдотине знаеми бѣше.

По комодѣ же цр҇твова Пертинаксъ м҇ца два и оубиенъ бы҇ коиникы исходѧщю емоу ис полатьı м҇рта м҇ца.

по кѡмѡдѣ же цр҇твова Пертинаѯь два м҇ца и оубьенъ бы ѿ воинь исходещоу емоу ѿ полаты мѣсеца марта.

По пертинаксѣ же цр҇твова Иоулиꙗнъ Дикии м҇цъ д҃. и оубиенъ бы҇ нѣкымь коувикоуларьемь, сы саномь оу источника полатнаго, глѧдаꙗ рыбъ.

По пертинацѣ же цр҇твова дадїе д҃. м҇це и оубиенъ бы ѿ коувиларїа на стоуден҇ци полатнѣмь зрещоу емоу рыбы.

По дивии же цр҇твова Севиръ лѣͭ зі҃. и н҃. м҇цы. то въ Вретанїи побѣдивъ соупостаты, ѿ морѧ до морѧ прегради острова (стадїи) тысѧщь. при томь Леонидъ еп҇пъ (и ѿцъ ѡригеновь м҇чнъ бы҇) и Климъ Стромотѧвънинъ и Соумахъ и Оригенъ знаеми бѧхоу. Се Оузанътию примъ и стѣны его разори. имаше же Оузантии столповъ з҃., ѿ фракинскыхъ вратъ на въсточное море. лѣ-

по дадїи же цр҇твова севирь. лѣͭ ні҃. иже вританїискоую побѣдивь брань ѿ мора до мора ѡкроужи ѡстровь стадїи тисоущь. при нем҇же леѡнидь епїскопь и ѿць ѡригеновь моучень бы и климь строматьскыи и ѹченикь сего ѡригень и сь поборникь знаемь бѣ.

ни вѫхоу. и к симъ аще кто пришелъ на нихъ столпъ, ни ѥдиного чювьствиꙗ нѣмъ выкаше. аще въ первѣмь столпѣ възни кто или камень подвиже, самъ позвьнѧше, второмоу и прочимъ всемъ по рѧдоу подаваше гл҇а. съ и зексиппоньскоую ваню създа съ зѧтемъ, и первоѥ създаниѥ подроумниꙗ преда, и ловище и позорище имъ оустрои.

Následuje výklad o Origenovi 310—314.

по Севирѣ же цр҇твова Антонинъ Каракалъ лѣт҇ ѕ҃. и в҃. мц҇а. сь своѥго брата в лонѣ мтр҇ьни закла. при томж Антонине Климентъ, ꙗко же рч҇е, Оригеньꙗ различныхъ исписаніи ѡстави и съ ѥврѣискыми знаменьи глемыхъ ѥксапла рекше шестогоубьци. Серапиѡнъ же нѣкыи оувѣдѣвъ гл҇аше, ꙗко за мало оумрети Антониноу и Макріноу ѥмоу приꙗти ѥго, и показа ѥго перстомь престоꙗщю ѥмоу

Následuje dlouhý výklad o Origenovi l. 198 a: сь оубѡ оригень .... — 200 b. De Boor str. 453—459.

Výklad o znějících sloupech jen u Muralta, 345, 10—19.

по севирѣ же цр҇твова антѡнинь и геть брать ѥго в҃. мц҇а и заклавь брата и ѥдиноначельствовавь ѕ҃. лѣть ȣбыѥнь бы ѿ своихь.

по антѡнинѣ же цр҇твова антѡнінь каракаль лѣт҇. кѕ҃. и закланъ бы на рати. приниѥм'же бѣше галїинь врачь.

къ сборѣ болѧрьстѣмь. се же ıаростью паче же оуполоучениıемь не позна лице Маркиноко, нъ иномоу искрь стоıащю повелѣ посѣщи иего. Макринъ же тщаше Антонина карити. Антониноу же с конıа слѣзъшю на ловѣхъ кромѣ поути, сътника послакъ, Макринъ ороужьıемь иего оуби, рекъ к немоу: ıако ты брта закла, тако и азъ тебе, о антонине.

По антонинѣ же Каракалѣ цртвова Макринъ лѣт иедино и в҃. мца. Иеоутоухиıанъ же нѣкто, приимъ авита ıако антонинова соуща сна ѿ прелюбодѣıаниıа, възложи нань венець и самодержца наречи. и давъ злато воинникомъ въста и съчьта брань съ Макреломь. и побѣженъ бы Макринъ, бѣжа и оубьенъ бы съ симъ своимь.

по антѡнїнѣ же цртвова Макринь д҃. лѣта и оубиıень бы ѿ антонїна.

По макринѣ же цртвова антонинъ, иже Иалогавалъ. лѣт г҃. и д҃. мць. се же нынѣ раненъ бы. толма бы на блоудноую стрть то злѣ пребыкаıа, ıако Иероклѣю законьноу иемоу

по макринѣ же цртвова антонїнь галвь. лѣта. д҃. и оубьıень бы ѿ алеѯандра.

моужю створити. ıакоже прииıти ıемоу рече, и ıако врачю молѧше сѧ, хытростью да створить не корене оусѣкноути нетесы. то нечтыхъ своихъ ради срамодѣıании оубиıенъ бы, злѣ житиıа сѧ испровергъ. и црьтвова к него мѣсто Ѯлександръ, братоучадъ ıего.

по Ѯнтонинѣ же Илиогабалѣ црьтвова Ѯлександръ, Мамѣıанинъ синъ, лѣт гı. и мцъ и. при томь бы гладъ к Римѣ, ıако и мѧсо имъ члвче ıести · се, воıевавъ на Персы, побѣженъ бы весьма и небрѣгомъ оубиıенъ бы. тъ хоулѧше Ѯлександра, ıако многы крстьıаны имѧше и чьщаше ıа, гонениıе въздви велиıе на хртьıаны. достоино же своıего неподобноую дѣıаньноую волю кончиноу обрѣте ѿ Максима и ѿ Балвинъ. нарекоша же воиници црѧ Максимьıана. Мамѣıа же, Ѯлександрова мти, ıакоже вѣщаıеть (ıев)севии, бочьстива быше и Ѡригеноу въ Ѯнтиохии пребывающю призва и к собѣ, наоучити сѧ хотѧщи о хвыхъ таинахъ.

по антонінѣ же цртвова алеѯандрь мамеинь синь лѣт. гı. и закланъ бы сь материю своıею мамеıею [сь] сьвѣтомь маѯимїна воеводы. приниıемже нарькысь епїскопь ïерлимьскы вьниıегда крстити масло помазанїа оскѫдѣвшоу, повелѣ водоу вь чашоу влиıати и семоу помолшоу се, вь масло прѣложи се.

по александровѣ же, Мамил-нынѣ сна, цр҇ткова Максимьıанъ лѣ. ѕ. се пастырь бѣ преже, таче конникъ бы и потомь воєвода алеѯандровъ, храборьствиꙗ ра҇ телеснаго и разоума и смысла ра҇ ѿ народа и свѣта поставленъ бы цр҇мь.

Maximian vynechán.

по алеѯандрѣ же цр҇ткова маѯиминь лѣта г. и оубиєнь бы ѿ вои своихъ. при немже Лавреⷩ҇тиє и Кѵ́прїань моучени быше.

По максимьıанѣ же цр҇твова Максимъ и Балнвинъ днїи к. и к., тѣм же ѡбразомь оубьєнъ бы и сии ѿ воини. подобенъ же Горнıанъ бы (бы) и преже кесарь, ѿ Максимьıана и цр҇твова и оубьєнъ бы ꙗк(ов)ъ збранивше филипоу Єпархоу пшеницю раздаꙗти воємъ. сь же Филипъ бы ѡц҇ь стыꙗ мч҇ница Єѵгєниє. при максимѣ же и Гордıанѣ, ꙗкоже вѣщаєть Євсевии, Ифриканъ сьписатель познанъ бы.

Naproti tomu má srb. red. na víc:

по маѯимїинѣ же цр҇ткова валвинь мц҇ь. а. и оубїєнь бы на рати. — по валвинѣ же цр҇твова поутаїань мц҇а к. и закланъ бы на рати. — по поутаїанѣ же цр҇твова поунорь мц҇е г. иже прьвѣє сьтвори кандидати и протикторы и чинь схоларьскыи сьставль нар҇е и поунорь вь своє име. —

По максимѣ же и галвинѣ цр҇твова Гърдıанъ кесарь. сыи възрастомь лѣ҇т гı., самодержець ꙗви сѧ и римскоую власть приємъ. сь дъщерь Тимисиклѣєвоу, на бракъ хотѧ привести к собѣ, наказаниє

По Поунорѣ же цр҇ткова Гордїань, снь єго, лѣта д.

славна соуща, и епархоу двороу его показавъ, изволи възраста рⷣа оунаго добродѣтелныхъ рⷣа вещии недостижнаго исполнити. въиноу на Парѳѧны подвигъ, зане сего печалникъ оумре. Филипъ, преже нарⷱеныи епархъ, оумысливъ оуби и, цⷭ҇ртвовавъ лѣтъ пѧть.

и на рати ѿ конѧ спадь и стегно прѣломивь оумрѣть.

По Гретьѧнѣ же цⷭ҇ртвова Филипъ лⷮѣ. е. тъ бѧше кртьѩньстѣи вѣрѣ поспѣшитель, разоумомь и кротостью оукрашенъ. бѧше ѿ Въстры, идеже градъ създа и нарⷱе Филиповъ градъ. сь свѣдыи клѧтвы мирьскыѩ сътвори се Сапоромь, цⷭ҇рмь Перьскимь. тъ дивимъ бѧше величьствиемь телесныимь. до него бо временъ толикъ чавкъ не ѩви сѧ; и оубиенъ бы Филипъ коупно съ снмь, троужаѩсѧ кртьѩнъ ради, ѿ Декиѩ. При семь Савели еретичьствоу началникъ казненъ бы.

по гордїанѣ же цⷭ҇ртвова оунишрь снь его лⷮѣ. в.

по поустїлїанѣ же цⷭ҇ртвова фїлїп'пь лⷮѣ. ѕ. и сьздавь градь на иврѣ и нарⷱе име емоу фїлїп'пополь, сирѣчь фїлїповь градь, закланъ бы вь полатѣ.

Následuje vypravování o židovi, jenž se v pustině roznemohl, a přijav křest od poustevníků, byl uzdraven (de Boor 461—464); Vrem. str. 316—318, Lět. mosk. l. 201a—202b.

По филипе же цⷭ҇ртвова Декиѩ лⷮѣ. к. се много стыⷯ моучи

По фїлїп'пѣ же цⷭ҇ртвова їоулерїань. O něm l. 202b—203a

и смрти преда. при томь, ıакоже гла Ѥѵвьсевии, (Накад) прозвоутеръ сы ѿлоучи и ѿ црькве, ты пожрешиимъ и покаıавъшимъсѧ не принимати, повелѣ въ Римѣ крть\ıаныимъ женамъ ни сходіти прикрывшимъ главъ, чаıющимъ мнимаго (ради) срама сего и на идолослоуженью ıако привлещи. wви же паче с любовью незавровено лицемь исхожахоу, славоу мнѧще ради чающе члвчкаго веществы. тѣмь доже и донынѣ истовыıа хрестьıаны жены не завровеномь лицемь исходѧт, июдѣıаныни же и невѣрныıа жены закрываютъ сѧ. При томь и Вавоула антиwхыиский и Флавиıанъ римьскыи и Ѧлександръ иерамьскыи и Диwнисии алеѯандрьскыи моучени быша, и Накать ѿ црькве ѿстоупи. при томь же Кюприıанъ стыи моучнъ бы. и въ Ѥфѣсѣ соущии з҃-мь отрокъ и множьство мнох сты. Декии же оубьенъ бы ѿ Скоуфанъ свѣтомь Галвомь и Волоусиıанъмь, въ блатѣ оутопе съ своимь снмь, достоиноу моукоу своего звѣроwбразьıа оуполоучивъ, ıако именью его не wбрѣтисѧ.

De Boor 465/6; v bulharské redakci chybí; rovněž tak krátká zmínka o Gallovi.

по гал'лѣ же цртвова декїе лѣто. а. и оубиенъ бы на рати. иже оузаконы въ римѣ хрїстїаньскыимь женамь не исходити покрывающе главоу, помышлıаıе за мнимоую срамотоу сию въ идолwслоужениıе тѣмь рас'славѣти. wныи же паче оусрьдьно непокрьвени происхожаахоу, славоу вьмѣнıающе иже по хвѣ мнимоıе ѿ члвь бес'чьстиıе. тѣм же до ниıа истин'ныıе хрїстїанине жены непокрьвены исходеть, їоудеанине же и невѣрниıе покрывают се. приниıемже и вавула антїохїискыи и флавїань рим'скыи и алеѯандрь їерамьскыи и дїwнисиıе алеѯандрьскыи моучены быше, и наватъ ѿ црькве ѿстоупи и ѥлвкесеи еремь начелникь знаıемь бѣше.

По декии же цртвова Галъ Поуволоусианъ лѣ͡т. к. и мцъ .и. бы же гладъ въ дни тыя, подвигъся ѿ Єфиопиꙗ доже и до запада, и ни єдинъ градъ пребы вечти того пре(щ)єниꙗ. ѡдержаше гладъ лѣ͡т єі., наченъ по жатвѣ и престоꙗше весьимь лованиємь. подаваше(тъ) же сѧ недоугъ тъ ѿ ѡ(де)жахъ и ѿ хоудаго видѣниꙗ. и ѿ Скоуфана рекъше козари, пришедши и страхо͡м, весь западъ. Италию, въстокъ же и Ясию покоивааша и плѣниша, развѣ єдиного Санча града и Кузика. оубиєнъ же бы Галъ и Волоусианъ ѿ воинъ и наренъ цр͡чмь Ємилианъ.

по декіи же цртвова

Pozn. Pro panování Decia, Gala-Volusiana, Aemiliana a Valeriana, tak jak je ve Vremenniku, není parallely nejen v Lětovniku, nýbrž ani v řecké první ani druhé redakci textu de Boorova. Versi Vremenniku v těchto místech odpovídá řecký Vídeňský rkp. č. 40, kde je tato část podle Symeona Logotheta.

По галѣ же и по Волоусианѣ цртвова Ємилианъ д҃. мцѣ. владѧше соущимъ въ Моисѣ воимъ, имѣꙗше и Лоувинискыѥ воѣ, съ ними же воєвавъ на Скуфы и побѣдивъ ꙗ, възгордѣвъ сѧ оуполоученииємь и єдиногладьствова. оубиєнъ же бы и тъ ѿ вои͡к.

ємїлїань лѣто. а҃. и заклань бы въ полатѣ.

По Ємилианѣ же цртвова Оуалериꙗнъ и Галинъ,

По ємїлїанѣ же цртвова Гал'лїань лѣта г. и оубиєнь бы

сиъ его, лѣт еі. Се Оүалерьıанъ бранъ створи съ Сапоромъ, Перьскыимъ црмь, и плѣненъ конниемь бы к Самаринстѣмъ градѣ, имыи темъ м., Самеромь ѡдертъ быстъ. Галинъ же по семь наиперкѣе коньскыхъ чинъ оүстави. пѣшии во втолма въ римьстѣмь вѫхоу. оүбиенъ же бы ѿ конникъ.

на рати. приимеже ар'темонь и непь еремь начелныци бѣхоу и грїгорие чюдотворьць и оүченикь ѡригеновь достолѣпнѣ живѣаше.

Následuje vypravování o moru (319, 10—24).

По Оүлерьıанѣ же црткова Клавдии лѣт едино. се дѣдъ бы Коньстатовъ, оць Костѧнтина стго. при томь Скоуфане, пришедъше грады всѧ плѣникше, шедъше въ Яфинахъ, приимаше ıа. и събравше книгы всѧ, хотѧхоу ижещи, аще нѣкыи ѿ нихъ, сыи лоучии прочии, вѣдыи, ıако много смыслѧть, възбранихъ, глѧ, ıако к симъ прилежаще (греци) ѡ коннѣ не родѧть. Клавдии же Якрилыана (къ) цртвие въводѧ оүмрети.

по гал'ïанѣ же црткова клавдïе лѣт. к.

По Клавдии же црткова Коүнтинъ братъ его, црмь нарѣчь днии мало поживъ, на-

по клавдïи же црткова кинтиаïань днïи седмь.

мати ничтоже подобна створивъ. зане вѣдыи, яко Оулирыяноу хотящю въстоупити на власть римьскоую, не самъ себе изводить ѿ житья сего, кровавицю прободъ роучьноую некоторымъ врачемь, доньде (изнемогъся) оумреть црьствовавъ.

По Кинктилиꙗнѣ же црьствова Ꙗврильꙗнъ лѣ͡т ѕ. и оубьенъ бы ѿ воиникъ промежи Раклиєю и Оузаньтиєю въ нарецаемѣмь Новоградѣ и погребенъ бы тоу. Ꙗврикиꙗнъ нѣкыи оухопослоухателя имѣяше, и изна(ша)я емоу вся бываемая и г͞лемая, гнѣва же нѣкогда приемъ ѿ него вины некоторыя ра, роукописание црво подража, дабы також грамота была исписанниꙗ, створи имена вельможь ихъ яко на съмерть ведомомъ. ти же оубоявше ся оубиша и. при семь с͞тыи Харитонъ исповѣдникъ моученъ бы. при Ꙗоулириꙗнѣ же, якоже г͞летъ Євсевии, Манин проклятыи бы ѿ негоже ма(ни)хѣискои имя въ мноѕѣхъ пребываеть.

По кїнтїлїанѣ же црьствова Ꙗврїлїань. є. лѣ͡т. и заклань бы ѿ коубїкоуларїа.

V srb. redakci jiná úprava téhož textu: obšírný výklad o Manentovi, jenž se vydával za Krista, o Nestoriovi a j.; výňatek z Theodoreta. Mosk., l. 203b-207b, de Boor 468-476.

Následuje vypravování o sedmerém kacířství (Nestoriovi a j.) Vrem. 320, 18—325, 21.

По Акрилиане же црткова Такитъ. лѣ^т^ в̄. се Маѯимиана, оужика своего, постави въ Исоурии, егоже ѿ него творимъ неправдамъ и оубивше конници его, оубоавше же сѧ, да не мьстить его Такитъ, оубиша и. и бы два црѧ, Прокъ и Флорианъ.

По акріїане же црткова такить мць. ѕ. и закланъ бы ѿ флоріана.

По такитѣ же црткова Провъ и Флорианъ лѣ^т^ в̄. и мцѣ д̄. сь оубо Провъ вредооуменъ створивъсѧ, оуби Флорыана при томь дъждю бывъшю, пшеница с водою смѣшена много спаде, егоже събравше соусѣкы великыа створиша. такоже и при Акрилианѣ кръхти сребрьнии спадоша, глхоу. Викторинъ же, дроугъ Прова црѧ, испроси дроуга своего кнѧземъ быти въ вретании. онъ же дошедъ пречаше сѧ. поносимъ же оубо Викторинъ его ра^дъ^ посланъ, да оутолить прекость. створивъ же сѧ оубо, ꙗко бѣгаеть ѿ лица цра, ꙗко дроугъ прекостьника, приꙗти и Викторинъ же оуби его. возвра-

по такїтѣ же црткова Флоріань мца в̄. и закланъ бы ѿ прова. по флоріанѣ же црткова провь лѣ^т^. з̄. и закланъ бы ѿ кара.

тикию же сѧ ѥмоу, ꙗко несхожаниѥ изъ лодьꙑ своеꙗ, и вержє свои поꙗсъ въ морє и виидє вєс поꙗса въ морє. ѡни же развнѣвавъ сѧ, ꙗко мнѧ, ꙗко ѿ иного се ѥмоу бꙑ. Викторинъ же рєч: „ѡ собѣ се створихъ, испросисѧ, да никогда же владѣти никоєю же вєщью. всѧка бо власть рєч съ бѣдою и с виною ѥсть.“ црь же ѡсобь жити ѥмоу повелѣ и дарꙑ многꙑ дасть ѥмоу. изби же вса избившимъ Такита и Ѳлавриꙗна въ Пиринъфѣ, на пищю звѣрь ихъ. оубьенъ же бꙑ и самъ ѿ соущихъ оу него, и црьствоваша Каръ и Каринъ и Ноумерьꙗнинъ.

По провѣ же и Флориꙗнѣ црьствоваша Каръ и Каринъ и (Нy)мериꙗнинъ лѣт. в. сь Каръ персидоу и Ктисифонта плѣнивъ третьєє, се бꙑ ѡ преже црьствовавшимъ Римлѧномъ, Траꙗномъ (Виромъ) и Севиромь, причитаемѣи ѿ карова бꙑша плѣнениꙗ. оумершю же Кароу чермьною нежитовицєю и Кариноу ѡслѣпленоу, оуби же Карина Ѧпрь, римлѧ-

По провѣ же црьствова карь лѣто .а. и закланъ бꙑ ѿ карина. по карѣ же црьствова каринь снь его лѣт .в. и закланъ бꙑ ѿ ноумерина.

нинъ нѣкыи моужь, и црткова ноумерьıанъ. при семь моучинъ бы стыи Геωргии и стыи Вакоулъ къ Антиωхии. сего Ноумерьıана оуби Диωклантьıанъ, доукъ сы саномь Моусикиискыи.

По каринѣ же црткова ноумерїань брать ѥго лѣто .а. и побѣжь се сь перси и ѥть быкь, ωдраше и жика.

По карѣ же и по Каринѣ и по Ноумерьıанѣ црткова Диωклантьıанъ и Маξимьıанъ, зѧть ѥго, иже и Ѥркоулии, лѣт .к. и .к. при тою великоѥ гонении на хртьıаны страшно подвижасѧ. повелѣста бо всѣмъ градомъ и странамъ Хвы цркви разорити и бестьнаıа писаньıа ихъ пожещи, обрѣтаѥмымь же крстьıаномъ ноудити жьртвоу приносити бѣсомъ. и сего ра многи стрпечьскыи приıаша вѣнець, к нихже соуть Петръ Александрьскыи и Анфимъ Никомидиискыи и Прокопии и Геωргии, славнии мчници. и Сакатии нижересъ Четыренадесѧтныхъ кладѣкъ познанъ бы.

По Ноумерїанѣ же црткова вькоупѣ Диωклантїань и Маξїмїань, зеть ѥго, лѣть. кк. при нихъже велико гонениѥ на хрїстїаны и страшно подвиг'шеѥ се, повелѣста на вьжо градь и страноу хвы оубо цркы разарати и бжтвьныѥ имь книги сьжигати, хрїстїаном же пожрѣти бѣсомь. Тѣмже и мнози странїа ωдѣıаше вѣн'цемь. ѿ нихже Петрь алеξандрьскыи и Андимь никомидїнскыи и Прокопиѥ и Геωргиѥ много стралны моучены быше. и Сакатие, иже ересемь четкрьтоу и детоую кратин'скоую, знаѥмь бѣше (= de Boor 477, 18—19: καὶ Σαββάτιος ὁ τὴν αἵρεσιν τῶν Τεσσαρισκαιδεκατιτῶν κρατύνας ἐγνωρίζετο).

III.

POMĚR VREMENNIKU K POVĚSTI VREMENNYCH LĚT.

Vývoj názorů o této otázce. Již *A. L. Schlözer* ve svém velikém díle Несторъ, Russische Annalen in ihrer slavonischen Grundsprache verglichen, übersetzt und erklärt (v Petrohradě 1802—1809), ukázal na to, že první ruský letopisec znal byzantské kroniky a že jich užíval. Veškeré dílo Nestorovo má prý ráz byzantský. Celá místa z byzantských kronikářů přijal prý Nestor doslova do svého letopisu. Také je napodobil v chronologii. Schlözer však ještě nerozhodl, zdali Nestor užil řeckých originálů či jen překladů kronik. Správně však poznal, že sloh letopiscův nepodobá se slohu kronikářů byzantských, nýbrž slohu biblickému; zejména osoby jsou uváděny přímými řečmi, jako tomu bývá ve starém zákoně (Несторъ I, 14—15; III, 46 a j.). Schlözer však nejmenoval ještě Georgia Hamartola jako vzor Nestorův, nýbrž kronikáři, jichž Nestor použil, byli prý tito: Georgios Kedrenos, Joannes Skylitzes, Joannes Xifilinos a Zonaras. Zejména zdůraznil Schlözer vliv Georgia Kedrena a Georgia Synkella. Tento poslední, jak víme, byl tehdy maten s Georgiem Hamartolem, a tento zmatek je i v nadpisech některých rukopisů Georgiových (srv. BB IV, 1897, str. 693, referát o de Boorově stati Die Chronik des Logotheten). Schlözer byl tedy nevědomky pravdě blízek. Z Kedrena zejména vyvozoval Schlözer Nestorův popis života různých starověkých národů na počátku letopisu (Schlözer, Nestor, I, 232 a 236).

Brzy na to *P. M. Strojev* zabýval se roku 1819 popisem rukopisů hraběte Th. A. Tolstého, a v této sbírce také našel Vremennik, dříve připomenutý. Pročítaje rukopis, seznal Strojev, že „hříšný Georgij“, spisovatel této kroniky, je týž, na něhož

odkazuje Nestor slovy глаголетъ бо георгій къ лѣтописанiи, čili že byzantským pramenem Nestorovým byl ne Georgios Synkellos nebo jiný Georgios, nýbrž Georgios Hamartolos. Ale tato poslední věc nebyla tehdy ještě Strojevu jasná: věděl sice, že Nestor použil Vremennika, ale za skladatele Vremennika pokládal — Synkella. Dodatkem k svému vydání Sofijského Vremennika otiskl ty části z Vremenniku Georgiova, jichž užil Nestor; bylo to sedm míst (Записки Имп. Акад. Наукъ, sv. I., str. 137/8). Tento omyl Strojevův, chybné ztotožnění Georgia Synkella s Hamartolem, dobře rozeznal hr. A. Rumjancev, kancléř Akademie, a v nevydaném dopise Malinovskému ze dne 28. listopadu 1822 (viz N. Barsukov, Жизнь и труды П. М. Строева, v Petrohradě 1878, str. 49 sl.) žádal, aby proto práce Strojevova nebyla dána na veřejnost. Celá otázka pak byla dána k vyšetření P. Kalajdovičovi, jenž potvrdil, že Vremennik a Kedrenos jsou dva různí spisovatelé (v zápise ze dne 9. prosince 1822), nemohl však říci, zdali Nestor užil Hamartola. A tak dodatky Strojevovy ve zmíněném vydání sofijského Vremenniku, týkající se této věci, musily býti zničeny. Nicméně přesto Strojevu náleží zásluha, že objevil Georgia jako pramen Nestorův. Byla o tom pak uveřejněna zpráva v Сѣверномъ Архивѣ, 1826, č. 21, čís. 11, str. 217.[16])

Též I. I. Sreznevskij to uznával (Записки Акад. Наукъ VI, 1864, кн. 1. str. 122), znova tuto zásluhu připomněl Th. Bulgakov (Докладъ о дѣятельности Общества Любителей древней письменности, v Petrohradě 1879, Пам. Древ. Письм., вып. 2., str. 89) a myšlenka Strojevova stala se obecně platnou, jednou z hlavních pouček o prvním ruském letopise.

Kdybychom ovšem věc posuzovali přesně historicky, musili bychom po pravdě přiznati, že prvenství tohoto cenného objevu nenáleží Strojevu, nýbrž *německým učencům*. Již r. 1799 Fr. Kr. Alter, jesuita a kustos vídeňské dvorní knihovny, napsal ve svých Philologisch-kritische Miscellaneen, ve Vídni, str. 99—100, že Nestor čerpal vypravování o amazonkách z Georgia Hamartola, a uveřejnil i příslušné místo z vídeňského řeckého rukopisu Georgiova. O tu věc pak se zajímal německý historik

---

[16]) čl. О Византiйскомъ источникѣ Нестора; otištěno pak v Трудахъ моск. общ. ист. IV, 1828, кн. 1., 167—183.

F. Krug, přijatý do petrohradské akademie, jenž docela požádal i pařížského orientalistu Hase o výpisky z Coislinského rukopisu Georgiova. Krug ovšem zprvu (r. 1806) myslil, že Nestor sám si ona místa z Georgia přeložil (v pozdějším hromadném vydání Krugových statí, uspořádaném A. A. Kunikem, Forschungen in der älteren Geschichte Rußlands, v Petrohradě 1848, je to v díle I., str. 162/3). Později však Krug s Ermolajevem objevili v Petrohradě slovanský Vremennik (r. 1813). Nicméně rukopisu toho ani obecně neoznámili (Ikonnikov, Опытъ II, 1, 349). A tak otázku nebylo lze dořešiti. Kromě toho autorita Schlözerova bránila proniknutí pravého poznání. Konečně Alter a Krug neuvedli ještě všech míst, z Georgia vzatých, jež znal Strojev, a tak přece jen poznání Georgiova vlivu na Nestora se rozšířilo od Strojeva.

Místa, která Strojev uvedl, jsou tato:

1. o rozdělení světa mezi syny Noemovy,
2. o mravech starých národů,
3. o kouzlech Apollonia z Tyany,
4. o hvězdě Lampadě,
5. o znetvořeném dítěti a o šestinohém psu,
6. o výpravě Askolda a Dira na Cařihrad,
7. o Igorově porážce od Řeků.

Bude zde o těchto místech ještě podrobněji jednáno. Kromě toho doufal Strojev, že ukáže časem ještě na některé jiné parallely mezi Nestorem a Vremennikem; byltˇ o vlivu Georgiově na Nestora již pevně přesvědčen.

V témž smysle vyslovil se i baron Gustav Rosenkampf, jenž téměř současně se Strojevem vydal Объясненiе нѣкоторыхъ мѣстъ Несторовой лѣтописи (Труды Моск. Общ. Ист. Древ. IV., кн. I., str. 139—166). Ba šel dokonce příliš daleko. Tvrdil, že prý téměř každá stránka na začátku Nestorova letopisu obsahuje výňatky z Hamartola. Prý jenom některé zprávy o čistě ruských věcech nejsou z Hamartola, nýbrž z jiného pramene, a to možná z řeckého nebo bulharského. Podobně se vyslovil rok na to v Обозрѣнiи Кормчей книги (v Moskvě 1829, str. 1—5). Rovněž tak soudil celkem i N. A. Polevoj (Исторiя русскаго народа, v Moskvě I., 1829, str. 275 sl.). Chronologie podle Polevého není čerpána z Georgia, nýbrž z Nikeforova Breviaria;

zeměpisný výklad o národech světa je sice z Georgia, ale vedle toho užil tu Nestor i jiného pramene (ib. I. 306 sl.). Vliv Georgiův na Nestora uznával i I. P. Sacharov (Древн. и нов. Россія 1880, I. Русскіе палеологи [koresp.], str. 277 a 520).

M. A. Obolenskij pokládal tento vliv dokonce za tak silný, že vyslovil tutéž domněnku, jako kdysi Krug: podle něho totiž prvotní autor letopisu byl právě překladatel jedné z byzantských kronik. K částem přeloženým pak přidal prý vlastní výklady o vnitřním stavu Rusi a připojil historická vyprávění lidová a klášterní, zejména tradici vlastního kláštera (předml. k letop. Perejaslavskosuzdal. str. XIII.—XVII., vyd. ve Vremenniku Obšč. ist. i drevn. kn. 9., v Moskvě 1851). Vliv Georgiův na letopis přiznával i V. M. Undoľskij, ale ovšem v mezích své nešťastné theorie o dvou Georgiích. Náhodou jeho these o tom, že Nestor užil bulharského Hamartola, byla správná (o tom E. Viktorov, Рукописи В. М. Ундольскаго, dodatek str. 56 a pozn., v Moskvě 1870).

Podrobně celou tuto otázku probral, citované parallely i vyslovené názory zkontroloval *M. J. Suchomlinov* ve svém důležitém spise О древне-русской лѣтописи какъ памятникѣ литературномъ (Записки И. Акад. Наукъ по 2-му отдѣл., díl III, 1863, str. 1—230, o Georgiovi na str. 85—106 a 157(8). Toto znamenité dílo vydala petrohradská akademie nově ve Сборникѣ Отдѣленія рус. яз. и слов., str. 85, 1908; zde cituji tento přetisk, str. 91—114. Rozborem Suchomlinovovým se dostala věc do osvětlení poněkud jiného. Suchomlinov sice potvrdil v hlavních rysech fakta do té doby známá, ale ukázal ještě na jiné prameny letopiscovy: 1. bibli, 2. paleju, 3. vyznání víry, podkládané sv. Vladimíru, a zkrácené u Georgia Synkella, 4. pannonské legendy o Konstantinu a Methodějovi, 5. život sv. Vladimíra, 6. život Borisa a Glěba, 7. Poučení Theodosijova, 8. výňatek z Basilia Velikého, 9. kroniku Georgiovu, 10. vidění Methodia z Patary, 11. smlouvy ruských knížat s Řeky. Jak viděti, pramenů bylo hojnost, a z nich většina rovněž původu byzantského. Tím se Georgios jako pramen letopiscův právem dostal do pozadí, neboť předcházející badatelé, neznajíce ještě dobře ostatních pomůcek letopiscových, neprávem zveličovali vliv Georgiův, takže mohl býti vysloven i onen ukvapený názor, jako by překladatel Georgiův a letopisec ruský byli jedna a táž

osoba. To již napříště nebylo možné, a v tom je zásluha M. J. Suchomlinova.

Další probírání této otázky bylo ztíženo tím, že v letech potom následujících se uplatňovala theorie o ponenáhlém vzrůstu Nestorova letopisu, a bylo tedy třeba také určovati, zda Georgia užíval prvotní skladatel Pověsti, či redaktor Původního svodu (Начальный сводъ) či opat Silvestr. Tak D. J. Ilovajskij (Разысканія о началѣ Руси, v Moskvě 1874, vyd. 2. r. 1882; Исторія Россіи, I. 1876, kap. VII., str. 100—167, a pozn. 59) soudil, že opat Silvestr, který podle jeho domněnky dovedl letopis až do r. 1116, měl za vzor své práce právě Georgia. Historik, Ilovajskému vrstevný, I. E. Zabělin (Исторія русской жизни, I. v Moskvě 1876, kap. V., str. 483—502), v naší otázce neučinil pokroku, přijímaje these Schlözerovy, Sreznevského a Suchomlinova. Rovněž tak K. Bestužev-Rjumin (Русская исторія, I., v Petrohradě 1872, str. 22 sl.). N. P. Lambin řešil starou odchylku v názorech Strojeva a Polevého, zda totiž chronologie Nestorova se zakládá na Georgiovi či na Nikeforovi. Lambin rozhodoval věc ve prospěch Nikefora. Oporou mu tu bylo matení éry alexandrinské (5500 př. Kr.) s cařihradskou (5508 př. Kr. od stvoření světa), jež našel u Nikefora, ale je ovšem také u Georgia (ЖМНПр, 1874, červenec, str. 98—102, pozn.).

S. M. Gedeonov zase zdůrazňoval byzantský vliv Georgiův ne ani tak v jednotlivostech, jako v celém pojetí díla. Vlivem byzantským prý není u Nestora téměř pohanského bájivého začátku, nýbrž počátky slovanských dějin jsou uvedeny v soulad s představami biblickými. A všecken tento vliv byl způsoben podle Gedeonova jediným Vremennikem Hamartolovým. Toho jediného z řeckých kronikářů Nestor užil (Варяги и Русь, Историческое изслѣдованіе, v Petrohradě 1876, č. II., str. 444—465).

Tato zkoumání obsahová rozšířil prof. F. A. Ternovskij o *parallely formální*, shledávaje podrobně i jednotlivé výrazy a motivy, jež letopisec vzal z Georgia (Изученіе византійской исторіи и ея тенденціозное приложеніе въ древней Руси, Казань 1875/6, 2 svazky, vyšlo v Казань. Унив. Изв., str. I, 1—25, II, 112—115, 119), ale jeho dílo mi bohužel není přístupné (cituji z Ikonnikova (II., 389). Naproti Ternovskému zase E. E.

Golubinskij tvrdil, že forma letopisu není odleskem byzantských kronik (Исторія русской церкви, 1. vyd. v Moskvě 1880, I. str. 644/5) a setrval při svém mínění (vyd. 2. z r. 1900 str. 782/3). Podle Golubinského letopisec znal kroniku Georgiovu i Malalovu, užil jich v několika určitých případech, ale forma jeho díla je vlastní a primitivnější, zakládajíc se na postupu podle jednotlivých let. Ani název svého díla nenapodobil podle řečtiny: *χρονικὸν σύντομον*, jak sluje kronika Georgiova, překládá **временникъ въкратцѣ**, *βίβλια χρονικὰ καὶ ἱστορικά*, jak zněl nadpis v originále Vremenniku, překládá **книгы временныя и образныя**, ale své vlastní dílo napsal **повѣсть временныхъ лѣтъ**.

Podobně omezil vliv Georgiův na letopisce, příliš přeceňovaný, V. G. Vasiľevskij (Русско-византійскія изслѣдованія, II, v Petrohradě, CCLVI—VII; CCXCII): ukazal totiž, že ve vypravování o výpravě Igorově na Cařihrad r. 941 letopisec neužil Symeonova pokračování ke Georgiovi, nýbrž Vidění Basilia Nového. Podobně N. P. Barsov (Географія начальной лѣтописи, pozn. 8) ukázal, že kosmografie v letopise, čerpaná z Georgia, je jiná nežli kosmografie bulharského Vremenniku. Stj. Srkulj (Die Entstehung der ältesten sogenannten Nestorchronik mit besonderer Rücksicht auf Svjatoslav's Zug nach der Balkanhalbinsel, Požega, 1896, str. 57) opakoval o reflexu Georgiově u Nestora jenom známé věci (str. 8 sl.; o tom Byz. Zeitschr. VI. 442). Podobně Ivan Franko (Beiträge zur Quellenkritik einiger altrussischen Denkmäler, AfslPh XXIX, 1907, str. 282 sl.) nepřinesl do naší otázky nového světla; tak uvádí počáteční výklady (podle Miklosichova vydání str. 1. a 2.), kapitolu XI. (str. 7/8) a kapitolu XXIV. o Apolloniovi z Tyany; věci již dříve známé.

Zato před ním E. Ščepkin (Zur Nestorfrage, AfslPh XIX, 1897, 498—554) upozornil (str. 546) na zajímavou věc, že letopisec se také nazývá **грѣшныи**, na př. na konci roku 1093: **Себо азъ грѣшныи и много и часто бога прогнѣваю и часто согрѣшаю во вся дни**, a mínil, že to je napodobením Georgiova epitheta *ἁμαρτωλός*. Domněnka ta se zajisté pravdě podobá.

Konečně poslední, jenž do otázky o vlivu Hamartolově na Nestora letopisce zasáhl, je *A. A. Šachmatov*. Je známo, že Šachmatovův názor na nestorské otázky prošel celým vývojem.

Zprvu tedy řešil Šachmatov otázku, který ze spisovatelů či redaktorů prvního ruského letopisu znal a užíval Georgia, a soudil, že to byl původce první redakce letopisu (podle jeho sestrojení), jež prý byla sestavena r. 1116 a zachovala se celkem nejspíše v rukopisech Lavrentském, Akademickém a Radziwillovském. Naproti tomu původce druhé redakce, která podle tehdejšího mínění Šachmatovova vznikla na základě první r. 1118, sahá až do tohoto roku, a nikoli, jako první, jen do roku 1110, a je zachována rukopisem Ipatským, nebyl již znám s kronikou Hamartolovou. Původce druhé redakce znal jiná řecká díla, na př. Methodia z Patary, Hippolyta, papeže římského, a Epifania Kyperského, a z kronik jistou neznámou a zejména Breviarum Nikeforovo, podle něhož prý opravil místy znění první redakce (Изв. И. А. Н., 1898, I. 116; ЖМНПр. 1897, duben 463 sl.).

Později, ve svém velikém díle Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ (Лѣтопись занятій археографической коммиссіи за 1907 годъ, v Petrohradě 1908) omezil se Šachmatov na výčet míst, jež letopis bezpečně z Georgia přijal (str. 99, 101 sl., 130, 326, 394 sl.). Tato místa doleji uvedu. V posledním pak svém projevu o nestorské záhadě, v němž Šachmatov krátce zvrátil celé své dřívější objemné theorie a složení Pověsti vrĕmennych lĕt přičetl opět Nestorovi, pojímal místa, pojatá Nestorem do letopisu z Georgiovy kroniky, jako „systematický výběr“ všech zpráv, souvisících s Rusy a s Bulhary (Несторъ лѣтописецъ, Записки наук. товариства імени Шевченка, svazek věnovaný Iv. Frankovi, ve Lvově 1914, 31—53, zvl. str. 48). Nejnověji Nevill Forbes (The composition of the earlier Russian Chronicles, The Slavonic Review, 1, 1922, 73—85) reprodukuje starší názory Šachmatovovy.

Vedle těchto všech speciálních badatelů máme ještě povšechné zmínky o vlivu Georgiově na Nestora v souborných dílech literárně historických, u Pypina, Porfirjeva, Vladimirova, Speranského, ale ty již nepřinášejí nových rysů, a proto jich tu podrobněji nezaznamenáváme. Ale velmi cenný je po bibliografické stránce obsažný výklad Ikonnikovův o nestorské literatuře v Опыту I, 326—435.

Přehlédneme-li krátce celý tento vývoj otázky, vidíme, že tu šlo o *několik otázek,* které bohužel nebyly vždy odděleně řešeny, a tím vznikla neblahá nejasnost. Jde tedy o to:

1. *Kdo vlastně Vremenniku použil,* t. j. který ze skladatelů prvního letopisu.

2. *Zdali* vliv Georgiův se týká *celého pojetí, celé skladby díla, či jenom jednotlivostí.*

3. *Která jsou* tato *jednotlivá místa,* v nichž je zřejmý *vliv* Georgiův a) *obsahový,* b) *formální.*

Ad 1. Na první otázku můžeme lehce odpověděti. Spolu s posledním projevem Šachmatovovým pokládáme, jako se činilo před sto lety, Nestora za skutečného původce Pověsti vrěmennych let, nikoli jen za pouhého redaktora, nýbrž skutečně za původního letopisce (o tom podrobnější výklad podám v předmluvě ke svému novému vydání Erbenova překladu Nestorova letopisu), a tedy *autor letopisu sám* užíval Vremenniku Georgiova v bulharském překladě.

Ad 2. Avšak toto užití se netýkalo celkového plánu díla. Skladba letopisu je jiná než u Vremenniku. Nestor nevypravoval jako Georgios. Ten, jak víme, načínal nový oddíl vždy s nastoupením nového panovníka, a uvnitř tohoto odstavce hromadil události volně, leckdy pouhým vypočítáváním, přeskakuje s místa na místo, a nedbaje podrobné chronologie, zejména ne počítání jednotlivých let. Naproti tomu letopisec drží se přísně postupu podle let a na chronologii klade očividně velký důraz.

Je sice pravda, že se oba shodují v mravoučném pojímání historie: Nestor často připomíná zasahování božské nebo ďábelské do dějin jako odměnu nebo trest za činy lidské (na př. letopis Lavr. str. 160 sl.), a právě tak činí Georgios. Nestor uvádí několikráte neblahá znamení (l. c.) a zmiňuje se o mimořádných přírodních zjevech, a stejnou pověrčivostí je naplněn Georgios (o tom Ikonnikov, Опытъ II, 1, 312—315). Ale tento zjev není jen u našich dvou kronikářů; je to věc obvyklá u letopisců středověkých vůbec, východních i západních.

Naproti tomu názor na lidský život a na lidskou snahu má Nestor docela jiný než Georgios, a mnohem sympatičtější. Charakterisovali jsme s dostatek (zvl. str. 31 n.) nechut a nedůvěru Georgiovu ke knižnímu vzdělání, ba jeho pohrdání vyšším vzděláním. Je patrné v předmluvě a ve výkladu o Origenovi (str. 453—459), je patrné ve všem jeho formálním *ne*umění. Ale naproti tomu bylo již často s důrazem připomenuto, že Nestor pohlížel s úctou na vzdělání a na knižní učenost,

a že knihy miloval. Názory jsou tu tedy opačné. Citáty biblické pak vůbec nejsou vzaty z Georgia, nýbrž přímo z Písma.

Ad 3. Zbývá tudíž ukázati jednotlivé body, kde Nestor použil Georgia. Jak viděti, tímto omezením silně *zmenšujeme místo,* jaké bylo dáváno Georgiu Hamartolovi při vzniku Prvního letopisu, a myslíme, že právem. Zdá se nám, že *byl leckdy vliv Georgiův zveličován na škodu vzácné původnosti letopisu, kdežto ve skutečnosti použití Georgia se stalo jen mimochodem, a jen v těch případech, kde letopisec chtěl přivázati domácí dějiny na dějiny „světové“, t. j. biblické a byzantské; jinde* zase nahodile se mu ozvala *vzpomínka* na *podobnou* věc, kterou znal z Georgia, na př. při zmínce o kouzlech si vzpomněl na Georgiovo vyprávění o Apolloniu z Tyany. *Neprávem* tedy mluví Šachmatovo *„systematickém výběru“*.

Tyto jednotlivé vlivy jsou formální a obsahové.

Parallely z kijevského letopisu a Vremenniku. Co se týče shod *obsahových,* jest zajisté nejlépe uvésti v plném znění souběžně příslušná místa z Vremennika a z Pověsti vremennych lět. Tuto práci vykonal, jak řečeno, Strojev, ale ta část jeho spisu byla zničena jako domněle nesprávná. Potom ve vydání archeografické komise z r. 1846, Полное собранiе русскихъ лѣтописей т. I., byla pod čarou v kritických poznámkách uvedena na příslušných místech jednotlivá různočtení Vremenniku; v kritickém apparátu novějších vydání Lavrentievského letopisu z r. 1872 a 1897 i v přetisku z r. 1910 jsou v kritickém apparátu uvedeny pouze parallely z řeckého textu, nikoli však z Vremenniku. Fr. Miklosich, Chronica Nestoris (ve Vídni 1860), otiskl parallelní místa z Georgia řecky (Additamenta ke kap. I., XI. a XXIV.), a to podle vídeňského rukopisu č. 40, o němž byla řeč výše; zvolil tedy versi vhodnou. Zde uvedeme parallelní místa z Lavrentievského letopisu podle vydání archeografické komise z r. 1897 a z Vremennika podle vydání Istrinova z r. 1920

1. *Začátek letopisu,* str. 1—3, ř. 5., u Mikl. kap. I, hned za první větou се начнемъ повѣсть сию, *o rozdělení země mezi tři syny Noemovy,* s výčtem zemí tří světových dílů. V řeckém textu de Boorově 55, 4—56, 19, z t. zv. II. knihy Georgiovy od slov Μετὰ γοῦν τὴν σύγχυσιν . . οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Νῶε až po μεταξὺ Μηδείας καὶ Βαβυλῶνος.

Lavr.

По потопѣ тріе сынове Ноеви раздѣлиша землю, Симь, Хамъ, Афетъ. И ꙗся въстокъ Симови: Персида, Ватрь доже и до Индикиꙗ в долготу, и в ширину (и до Нирокуриꙗ), ꙗкоже рещи оть въстока и до полуденьꙗ, и Суриꙗ, и Мидиꙗ по Ефратъ рѣку, Вавилонъ, Кордуна, Асуряне, Месопотамиꙗ, Аравиꙗ Старѣйшаꙗ, Елмаисъ, Инди, (Аравиꙗ Силнаꙗ, Коліꙗ, Комагини, Финикиꙗ вся).

Vrem. (str. 58.)

По размѣшении оубо и столпоу разроушении призваша .г҃. ѥ сн҃ве Ноеви вся родившаꙗ ѿ нїй и дадять имъ написание странoу своѥ имена имъ, ихъже ѿ ѡц҃а прїаша, ѿ коудѣ соуть кождо ихъ и комоуждо свои колѣно и старостьство мѣсто и вѣтви и страны и ѡстровї и рѣкы, комоуждо что прилежить.

Изслѣдьствоуѥть же первѣнець сн҃ъ Ноевъ Симъ ѿ Персиды и Вакторономъ доже и до Индиꙗ и Ринокоторою къ въстокоу прилежащемъ, Хамови же ѿ Ринокотоурою доже и до Гадира прилежащемъ къ оугоу, Афетови же ѿ Мидиꙗ доже и до Гадира прилежащимъ къ въстокоу. доставъшїмъ странамъ Симови соуть си: Персяне, Вакътриани, Оурканиꙗ, Вавилонъ, Кордоуна, Асоуриꙗ, Месопотамиꙗ, Аравиꙗ старѣиши, Ѥлоумансъ, Индиꙗ, (А)равиꙗ силнаꙗ, Коулии, Соуриꙗ, Комагини, и Финикии вся, и рѣка Ѥфрантъ.

Lět.

Хамови же ꙗсѧ полуденьнаꙗ страна: Ѥюпетъ, Ефивопьꙗ

Vrem.

Хамови же Ѥгоупетъ, Ѥфиѡпиꙗ, прилежащи къ Ин-

Lět.

прилежащиꙗ ко Індомъ, другаꙗ же Ефиопьꙗ, из неꙗже исходить рѣка Ефиопьскаꙗ Чермна, текуци на въстокъ, Өика, Ливиꙗ прилежащи до Куриниꙗ, Маръмарьꙗ, Сурьти, Ливиꙗ другаꙗ, Нумидьꙗ, Масуриꙗ, Мавританьꙗ противу сущи Гадирѣ; сущимъ же ко востокомъ имать Киликию, Памъфилию, Писидию, Мосию, Лукаонию, Фругию, Камалию, Ликию, Карию, Лудью, Масию другую, Троаду, Еолиду, Вифинию, Старую Фругию; и островы неки имать: Саръдани, Критъ, Купръ и рѣку Гѣону, зовемую (Нилъ).

Афетоу же ꙗшасꙗ полунощныꙗ страны и западныꙗ: Мидиꙗ, Алъваньꙗ, Арменьа Малаꙗ и Великаꙗ, Кападокиꙗ, Фефлагони, Галатіа, Колхисъ, Воспорин, Меоти, Дереви, Саръмати, Тавріани, Скуфіа, Фраци, Макидоньꙗ, Далматиꙗ, Малоси, Фесальꙗ, Локриꙗ, Пелениꙗ, ꙗже и Полопонисъ наречесꙗ, Аркадиа, Ипироньꙗ, Илюрикъ, Словѣне, Лухнитиꙗ, Анъдрнокиꙗ, онъдрѣꙗтиньскаꙗ пучина; имать же и остро-

Vrem.

домъ, и дроугаꙗ Ефиωпиꙗ, из неꙗже исходить рѣка Ефиωпьскаꙗ Чермьна, текоущи на въстокъ, Фикаи, Лоукии, прилежащи доже и до Кюриниꙗ, Мармкриꙗ, Соурти, Ливии дроугаꙗ, Ноумидиꙗ, Масоуриꙗ, Мавританиꙗ противоу соущи Гадирѣ, соущимъ же къ въстокоу има Киликию, Памфилию, Писидию, Моусию, Лоукаωни, Фрюгию, Камалию, Лоукию, Карию, Лоудию, Масию дроугоую, Троадоу, Еωлидоу, Вифоунию, староую Фрюгию. и ωстровы пакы имать Сарданию, Критъ, Кюпръ, и рѣкоу Гиωнъ, зовемоую Нилъ.

Афетоу же Мидиꙗ, Давониꙗ, Армениꙗ малаꙗ же и великаꙗ, Кападокиꙗ, Пафлагониꙗ, Галатиꙗ, Колхисъ, Въспории, Меωті, Дерви, Сармати, Тавриꙗні, Скоуфиꙗ, Фракиꙗ, Македониꙗ, Далматиꙗ, Молоси, Фесалиꙗ, Локри, Виωтиꙗ, Етолиꙗ, Атикиꙗ, Афаниꙗ, Пелениꙗ, ꙗже и Пѣлопонісъ нареⷱтьсꙗ, Аркадиꙗ, Ипиротиꙗ, Илоурии, Лоухитна, Адриꙗкиꙗ, оу неꙗже есть Дариꙗтиньскаꙗ поучина. имаⷮ же ωстровы Вретанию,

Lět.

кы: Кротанию, Сикилию, Ꙗкию, Родона, Хиона, Лѣзокона, Кофирана, Закунфа, Кефалиныя, Ифакину, Керькуру, часть Ꙗсійскыя страны, нарицаемую Онию, (и) рѣку Тигру, текущую межю Миды и Вавилономъ; до Понетьского моря, на полъноцныя страны, Дунай, Дьнѣстръ и Кавкасійскиа горы, рекше Угорьски, и оттуду доже и до Днѣпра… následují řeky a kmeny ruské.

Vrem.

Сексилию, Ѥкию, Родона, Хиѡна, Лѣзкона, Коуфирана, Закоунфа, Кифаниланя, Ифакиноу, Керкоуроу, и часть всѧчьскъıя странъı нарицаѥмоую Иѡнию, и рѣкоу Тигръ, семоу текоущю межю Мидиѥю и Вавилономъ. Симъ оубо та наслѣдовавъшемъ, Хамовъ с҃нъ Ханаѡнъ, видѣвъ землю… ve Vremenniku se zde připojuje již vypravování, kdežto v letopisu se pokračuje ve výčtu, ale již nikoli podle Georgia, nýbrž podle vlastních znalostí letopisových.

2. *O mravech a obyčejích starých národů.* Toto místo je nejvýznačnější, protože zde letopisec výslovně praví глаголеть георгий в лѣтописаньи; připojuje totiž k vlastnímu výkladu (u Mikl. kap. XI.) o pohanských obyčejích Poljanů, Derevljanů, Radimičů a jiných kmenů starověké analogie z Georgia o mravech Syrů, Asyrů, Baktrů, Indů, „Brachmanů“, Chaldejů, Britannů a Amazonek. U Georgia je to vložka v odstavci o Alexandru Velikém, ke konci t. zv. I. knihy. Toto místo bylo také nejprve známo jako výňatek z Georgia: citoval je již Schlözer, mysle ovšem, jak jsme uvedli, na Georgia Kedrena (Nestor I, 232 a 236), a otiskl je po prvé Strojev ve stati О Византійскомъ источникѣ Нестора, v Trudach obšč. istorii i drevnostej č. IV, kn. 1.; místo z Vremenniku otiskl podle rukopisu z bibliotéky Tolstého I. č. 89. Ve 3. vyd. archeografické komise čteme toto místo na str. 13, 13—15, 18; ve Vremenniku 49, 25—50, 23; v řec. textu de Boorově str. 38, 2—39, 10 od slov ἐν γὰρ ἑκάστῃ χώρᾳ καὶ ἔθνεσιν ἐν τοῖς μὲν ἔγγραφος νόμος ἐστίν, ἐν τοῖς δὲ ἡ συνήθεια — až po καὶ ἐκτρέφουσιν.

Lět.

Глаголеть Георгий к лѣтописаньи: ико коемуждо изыку овѣмъ исписанъ законъ есть, другимъ же обычаи, зане (законъ) безаконьникомъ отечьствие мнитсѧ. Отъ нихже первие Сирии, живущеи на конець землѧ, законъ имуть отець своихъ обычаи: не любодѣяти и прелюбодѣяти, ни красти, ни клеветати, ли убити, ли злодѣяти весьма. Законъ же у Бактриѧнъ, глаголеми Брахмане и островьници, еже отъ прадѣдъ наказаньемъ (и) благочестьемъ мясъ не ядуще, ни вина пьюще, ни блуда творяще, никакояже злобы творяще, страха ради многа (божия) ибо таче прилежащимъ к нимъ (Индомъ) убийствоѣдѣницамъ (и) сквернотворящемъ гнѣвливи и паче естьства; (въ) внутрьнѣйши же странѣ ихъ человѣкъ ядуще и страньствующихъ убивахут, паче же ядять яко пси. Етерь же законъ Халдѣемъ (и) Вавилоняиъ: матери поимати, съ братними чады блудъ дѣяти, и убивати (и) всякое богостудное дѣянье яко

Vrem.

Ико комоуждо изыкоу, овѣмъ исписанъ (законъ) есть, дроугым же обычаи. законъ во безаконьникомъ отчьствие мнит. ѿ нихъ же первѣи Сирии, и живоуще на конець землѧ, законъ имоуть отць своихъ обычаи не любодѣяти ни прелюбодѣяті ни красти ни клеветаті ни оубити ни злодѣяти весма. законъ ж и оу Вактіриянъ, глемии Врахмане и Островници, иже ѿ прадѣдъ показаниемь и благочтьемь мѧ не ядоуще ни вина пьюще, ни блоуда творѧще, ни зла коего творѧще страха ради многа и бия вѣры. таче прилежащемъ к нимъ Индѧномъ оубиниствоѣдѣници и скверньно творѧще и гнѣвливи паче естьства, въ ноутрьнѣиши же странѣ ихъ члвкы ядоуще и страньныя оубиваеть(!), паче же ядѧть яко пси. Етеръже законъ Халдѣимъ и Вавилонѧномъ мтри поимати, с братними чады блоудъ дѣяти и оубивати, и всѧко богостоудное дѣяние яко добродѣтель мнѧт дѣюще, любо аще и далече страны своея соуще.

Lět.

добродѣтелне мнятся дѣюще, любо далече страны своея будуть. Инъ же законъ Гилиомъ: жены к нихъ орють, зижють храми (и) мужьская дѣла творять, но (и) любы творять елико хощеть, не въздержаеми отъ мужий своихъ весьма, ни зазрятъ, к нихъже суть храбрыя жены, ловити звѣрь крѣпкый; владѣють же жены мужи своими и добляють ими. Во Брѣтаньи же мнози мужи съ едино(ю) женою спять, и (многы) жены съ единымъ мужемъ похотьствують: безаконьная (аки) законъ отець творять независтьно ни въздержаньно. Амазоныне же мужа не имуть, но аки скотъ бесловесный единою лѣтомъ къ вешнимъ днемъ оземьствени будуть, и сочтаются съ окрестными мужи, яко нѣкоторое имъ торжьство и велико празденьство время то мнять; оть нихъ зачемшимъ въ чревѣ, паки разбѣгнутся отсюду вси. Во время же хотящимъ родити, аще родится отроча, погубять; аще ли дѣвическъ полъ, то въздоять (и) прилѣжнѣ въспитають.

Vrem.

инъ же законъ Гилѣомъ. Жены к нихъ орють и зижють храмы и моужьская дѣла творяⷮ, но и любы творити, елико хотять, не въздержими ѿ моужь свои весма, лі зазрять. в нихъ же соуть храбърыя женъı ловити звѣри зѣло крѣпкы. владѣють же и моужи своими и оудоб'ляють имъ. въ Бретании же мнози моужи съ единою женою спять и многы женъı съ единѣмь моужемь похотьствоують, и безаконие яко законъ ѿчь творять нізавістьно нивъздержимо. Амазоняне же моужа не имоуть, но акы скотъ бесловесныи единою лѣⷮмь къ вешнимъ днемъ ѡземьствьни боудоуⷮ и счатаються съ ѡкрстьныими моужи, яко нѣкои торжтво и велико праздньство время то мнять. ѿ нихъ же зачен'ше въ чрьвѣ, пакы разбѣгноуться ѿ тоудѣ вси. въ время же хотящемъ родити, аще родиться ѡтроча, погоубять е. аще дѣвьскъ полъ, то (въздоять прілѣжно и) питають е.

Lět.

Na to přechází letopisec zase na poměry ruské: Ꙗкоже се и при насъ нынѣ Полоцци законъ держать отець своихъ . .

Vrem.

Na to Georgios opět navazuje hlavní pásmo vypravování: По оумертвии же Алеѯандровѣ на многоу власть цр҃тво его раздѣлисѧ.

3. *O Apolloniovi z Tyany.* Letopisec vypráví (v Mikl. kap. XXIV.), jak Oleg roku 6420/912 podivně zemřel, a jako analogii k tomuto nadpřirozenému úkazu uvádí kouzelnictví Apolloniova z doby císaře Domitiana, tedy z t. zv. III. knihy Georgiovy. Tato parallela je rovněž dávno známa: otiskl ji Strojev, vydání arch. komise a Obolenskij, jenž ve stati О греческомъ кодексѣ Георгія Амартола uveřejnil tuto část nikoli z Vremennika, nýbrž z Lětovnika („srbské“ redakce) a řecký text podle mosk. syn. rukopisu (Muraltova) ze XII. věku (str. 79—81). Ve vydání arch. komise viz 38, 21—41, 10; Vremennik str. 305, 9—306, 24; de Boor 444, 14—446, 21: καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς . . . δοκιμάζειν δὲ τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν.

Lět.

Се же дивно, ꙗко отъ волхкованиꙗ собываетсꙗ чародѣйство, ꙗкоже (бысть во) царство Доментианово: нѣкый волхъ, именемъ Аполоний, Тиꙗнꙗнинъ, знаемъ бѣаше шествуа и творꙗ всюду (и) въ градѣхъ и в селехъ бѣсовьскаа чюдеса: отъ Рима бо пришедъ въ Византию, умоленъ бывъ отъ живущихъ ту, сотвори сиа: отгнавъ множество змий и скоропий изъ града, ꙗко (не) врежатисꙗ человѣкомъ отъ нихъ; ꙗрость

Vrem.

. . . . и Аполонии Тиꙗнинъ знаѥмъ бѧше шествоуꙗ и творѧ всюдоу въ градѣхъ и селехъ бѣсовьскыхъ чюдесъ. Ѿ Рима бо пришедъ въ оузаньтию, оумоленъ бы ѿ живоущихъ к немь творити сиꙗ, ѿгнавъ множьство змии искорени ꙗ из градъ, ꙗко не врежатисѧ чл҃кмъ ѿ нихъ, и ꙗрость конь-

Lět.

коньскую обуздавъ, егда ссхожахусꙗ боаре.

Такоже и во Антиохию пришедъ, и умоленъ бывъ отъ нихъ, томимомъ бо Антиахиꙗномъ отъ скоропий и отъ комаръ, сотворивъ мѣдꙗнъ скоропий и погребе его к земли, и малъ столпъ мраморенъ постави надъ нимъ, и повелѣ тростъ держати человѣкомъ, и ходити по городу и звати, тростемъ трꙗсомомъ: „бес комара граду", и тако исчезнуша из града скоропиа и комарье. И просиша же пакы о лежащимъ на градѣ трусѣ, въздохну, списа на дшице сіа: „увы тобѣ, оканьный граде, ꙗко потрꙗсешисꙗ много, и огнемъ одержимъ будеши, оплачеть же тꙗ и при березѣ сый Оронтий."

О немже и великій Анастасій Божьа града рече: „Аполонию же даже и до нынѣ на нѣцехъ мѣстехъ собываютьсꙗ створенаа) стоащаа, ова на отвращение животенъ четвероногъ, птица(мъ) могущи(мъ) вредити человѣкы, другыꙗ же

Vrem.

скоую ѡбоуздакъ, иегда же схожѧхоусѧ болѧре.

Тако же и въ Антиохию пришедъ и оумоленъ також створити. томимомъ бо Антиоханомъ ѿ скоропиꙗ и ѿ комаръ, сътворивъ мѣдѧны скоропіи и погребъ ихъ въ земли, и малъ столпъ моромормѧнъ постави надъ нимъ, повелѣ трости держати чл҃вкомъ и шествовати по градоу, звати тростемъ трѧсомомъ: „бес комаръ градоу". и тако ищезноуша из града скоропиꙗ и комари. въпросиша же и пакы о належащемь на градѣ троусѣ. въздъхноувъ, написа на дъщици сиꙗ: „оувы тобѣ, ѡканьны граде. ꙗко потрѧсешісѧ много и ѡгнемь ѡдержімъ боудеши, ѡплачеть же тѧ при бързе сы Ѡрентии."

О немь оубо великыи Анастасии б҃иꙗ града рⷱе: „Аполонию же даже и донынѧ на нѣкыхъ мѣстѣхъ сбываютьсѧ створеныꙗ стоꙗщаꙗ, ова на ѿвращение животинъ четверъногъ и птица, могоуща вредити чл҃вкы, дроугаꙗ же на

Lět.

на воздержание струамъ рѣчнымъ, невоздержанно текущимъ, но ина нѣкаа на тлѣние и вредъ человѣкомъ сущаа на повѣжение стоать. Не точью бо за живота его така и таковаа сотвориша бѣсове его ради, но и по смерти его пребывающе у гроба его знамениа творяху во имя его на прелщение оканнымъ человѣкомъ, вольма крадомымъ на таковаа отъ дьявола."

Кто убо что речеть о творящихъ (ся) волшевнымъ прелщеннемъ дѣлехъ? яко таковый гораздъ бысть волшествомъ, яко выну зазряще ведый Аполоний, яко неистовъ на ся философскую хитрость имуще; подобашеть бо ему, рещи, якоже азъ словомъ точью творити, ихже хотяше, а не свершениемъ творити повелеваемаа отъ него. Такоже и вся ослабленьемъ Божьимъ и твореннемъ бѣсовьскимъ бываеть, таковыми вещьми искушатися нашея православныя вѣры, аще тверда есть (и крѣпка), пребывающи Господеви (и не) вле-

Vrem.

въздержании строуямъ рѣчнымъ, невъздержаньно текоущимъ, нъ ина нѣкая на тлѣние и вредъ чвкомъ соущая на повѣженьие стоять и не точью ибо за живота его тако и таковая створиша бѣсове его ра, нъ еще и по смерти его, пребывающе оу гроба его, знамения творяхоу въ имя его на прельщение ѡканьнымъ чвкмъ, итиноудь крадомомъ на таковая ѿ дьявола."

Кто оубо реть о творящихъ волшвеныхъ дѣлъ? яко то на таковыи гораздъ бы волшвенымь прельщениемь, яко воиноу за(з)ряше въиноу вѣдыи Аполоньа, яко не истово нося философьскоую моудрость и хитрость имоуще. подобаше емоу, рещи, якоже и азъ словомь точью творихъ, иже хотяше, а не свершениемь творитi повелеваемая ѿ него. та же вся ѡслаблениемь бжиемь и творениемь бѣсовьнымь бываеть, да таковыми вещьми искоушатися нашея простославныя вѣры, аще тверда есть и искрь пребывающи гви и (не)влекома

Lět.

вома врагомъ мечетныхъ ради чюдесъ и сотониинъ дѣлъ, творимыхъ отъ врагъ и слугъ злобы.

Еще же по именемъ Господнимъ пророчествоваша нѣции, яко Валаамъ, и Саулъ, и Каиафа, и бѣси паки изгнаша, яко Июда и сынове Скевави. Яко и не на достойныхъ (благодать дѣйствуетъ) многажды, да етеры свидѣтельствуетъ, яко Валаамъ овоихъ бѣ щюжь, житья изыщна и вѣры, но обаче (съдѣйствова) к немъ (благодать) инѣхъ ради смотрения. И Фараонъ таковый бѣ, но и тому будущаа предпоказа. И Навходоносоръ законопреступный, но и сему пакы по мнозѣхъ сущихъ последниже родѣхъ откры, тѣмъ являа, яко мнози, превостни имуще умъ, предъ образомъ Христовымъ (знамения творять) иною казнью на прелесть человѣкомъ не разумѣющимъ добраго, якоже бысть Симонъ волхвъ, и (Менандръ и инии таковы, ихъ) ради, поистинѣ, рече: не чюдесы прелщати.

Vrem.

врагомь мечетвиныхъ ра҃ чюдесъ и сотониньскыхъ дѣлъ, створимомъ ѿ рабъ и слоугъ злобе.

Двою юще же, нъ именемь г҃нимь пр҃рчьствоваша нѣции, яко Валаамь и Саоулъ и Каияфа, и бѣсы паки изгнаша, яко Июда и сиве Скевави. оуко и не на достоиныхъ бл҃гть дѣтельствоуеть многажды, да етеры свѣдѣтельствоуеть, ико Валаамъ чюжь бѣ ѡвонихъ, житья измщена и вѣры, нъ ѡбаче свѣдѣтельствова о немь бл҃гть инѣхъ ра҃ смотрения. И Фараонъ таковыи бѣ, нъ томоу боудоущая пр҃епоказа. И Навходъносора законопрестоупнѣи, но и семоу пакы послѣже пакы мнозѣхъ соущихъ родъ ѿкры, тѣмь являя, яко мнози и превостьны имоущемоу проѡбразованиемь Х҃вомь знамения творять иною казнью на прелесть ч҃ввмъ и неразоумѣющаго добраго. яко же бы Симонъ волхвъ и Менадръ с нимъ и инии таковии, ихже

Lět.	Vrem.
В лѣто 6421. Поча княжити Игорь по Олзѣ . . .	ра поистинѣ рєч: нє чюдєсы прєлщати подобаєть и ищє жє ни шбѣда хоуда, искоушати жє глємыхъ истиноу.

Šachmatov (Разысканія о древнѣйшихъ рус. лѣтоп. сводахъ 99. pozn.) upozornil na to, že letopočet nezdařené výpravy Igorovy na Cařihrad r. 941 za císaře Romana Lakapena — 6449 — vzal letopisec z pokračování kroniky Georgiovy, kdežto ruský chronograf má letopočet 6428. Ale jinak toto vypravování v letopise je úplně jiné nežli ve Vremenniku a na něm věcně i slohově nezávislé; zejména zničení ruských lodí t. zv. řeckým ohněm je vylíčeno v letopise podrobněji (srv. Lavr. str. 43/4, Vrem. str. 567).

4. *O zázračných znameních.* K roku 6573/1065 (Mikl. kap. LX) zaznamenává letopisec různá neblahá znamení za Rostislava a připomíná podobná znamení ze starověku, a to: a) v Jerusalémě za Antiocha Epifana († 174 př. Kr.), b) v Jerusalémě za Nerona, c) za Justiniána, d) za Maurikia, e) za Konstantina Kopronyma. Pamětihodné na tomto místě je to, že text letopisců tu neodpovídá jednomu souvislému textu Georgiovu, nýbrž že je sestaven z *pěti* různých citátů, které jsou rozloženy po různých částech Georgiovy kroniky, od sebe vzdálených. Letopisec si tedy buď sám k tomuto zvláštnímu účelu ona místa vybral a sestavil (třeba jen v paměti), anebo snad měl po ruce již nějakou hotovou sbírku starověkých znamení. Viz Lavr., vyd. arch. kom., str. 160, 17—161, 22.

Lět.	a) Vremennik 200, 15—21;
a) Сє жє бывають сица знамєныя нє на добро, мы бо по сєму разумѣємъ, якожє дрєвлє, при Ан т и о с ѣ, въ Иєрусалимѣ случися внєзапу по всєму граду за 40 днии являтися на вздусѣ на конихъ рищющимъ, въ	de Boor 287, 17—23: ключися по всємоу градоу въскорѣ за днии .м. являтися на въздоусѣ на конихъ рищющє въ шроужии, златыя шдєжа имоущє, и полци шбоямо бывающа и шроужию движания и зла-

Lět.

оружьи, златы имущемъ одежа, и полкы обоюмыкающемы, и оружьемъ движающимися: се же проıавлıаше нахожение Антиохово на Иерусалимъ.

Vrem.

тыıа красоты блистаниıа, всѧкъıмь видомь ѡблечены въ брънѧ. сего ради и молѧхоусѧ, да благо боудеть ıавлѧемое. ıавлен же проıавлѧше пришествие Антиѡхово.

b) Посемь же при Неронѣ цесари к томъ же Иерусалимѣ косны звѣзда, на образъ копийный надъ градомь: се же проıавлıаше нахожение рати ѡтъ Римлѧнъ.

b) Vrem. 262, 14 n.; de Boor 379, 20: тѣмь имъ (scil. Июдеомъ Исъ) страшнаıа знамениıа показываше, хотѧщей быти имъ плѣнениıе проповѣдоуıа .... по семь же ıависѧ звѣзда надъ градомь образомь копьıа.., vypočítává se tu ještě několik jiných znamení.

c) И паки сице же бысть при Устиньıанѣ цесари. звѣзда косна на западѣ, испущающи луча, юже прозывахоу блистаницею, и бысть блистающи дний 20, по семъ же бысть звѣздамъ течение, с вечера до заутрыıа. ıако мнѣти всѣмъ, ıако падають звѣзды, и пакы солнце без лучь сиıаше: се же проıавлıаще крамолы, недузи человѣкомъ умертвие быше.

c) Vrem. 421, 1—7; de Boor 643, 10—19: И звѣзда ıави велиа на западнѣи странѣ свѣтла, выспрь испоущаа лоуча, юже именовахоу Лампадию, рекше блистанницоу, и пребы за днiи и нощи .к. сиıающоу тако. бышѧ по всемоу мироу народоблистие и оубiиство многое. и по времени етери бы звѣздамь течение с вечера да и до оутриıа, ıако всѣмъ подвигнтисѧ и гати, ıако звѣзды падають. и за мало пакы слнце без лоучѧ свѣтѧше ıако лоуна. крамоли же и недоузи и оумертвие чкомъ волнею не престаıахоу.

d) Пакы же при Маврикии цесари бысть сице: жена дѣтищь роди безъ очию и без руку, в чресла бѣ ему рыбий хвостъ приросль: и песъ роди ся шестьногъ: въ Доркии же 2 дѣтища родистася, единъ о 4-хъ ногахъ, а другый о двою главу.

d) Vrem. 128, 20–26: de Boor 656, 17—657, 3: при томь (scil. Маврикіи) жена дѣтищь роди въ Константинѣ градѣ безъ ѡчию и без роукоу, въ чресла емоу бѣ рыбіи хвостъ, приросль бѣ въ ѡбразъ чрепокожныѧ рыбы и песъ родисѧ шестьногъ, главоу имѣя воково-ѡбразенъ, бы же превеліи зѣло. тако и въ фракіи два дѣтища родистасѧ, единъ ѿ четыре нога, а дроугыи ѿ двою главоу. глют' же нѣціи ѿ (о)бразникъ, незнаменоуетсѧ благое въ градѣ. иде аще тако родитсѧ.

e) Посемь же бысть при Костянтинѣ иконоборци (цари), сына Леонова: теченье звѣздное бысть на небѣ, отторгаху бо ся на землю, яко видящимъ мнѣти кончину: тогда же въздухъ възлияся повелику: в Сурии же бысть трусъ великъ, земли расѣдшися трий поприщь, изиде дивно изъ земли мъска, человѣческымь гласомь глаголющи и проповѣдающи наитье языка. еже и бысть: наидоша бо Срацини на Палестиньскую землю. Знамения бо въ небеси, или

e) Vrem. 479, 16–26: de Boor 759, 19—760, 9: И априлѧ мца течение звѣздное бы на небси и ѿтръгахоусѧ на землю, яко видѧщимъ мнѣти солнце оуже кончинѣ. тогда же въздоух възвиясѧ повеликоу и глад велии, яко исоушити сѧ источникомъ и рѣкамъ, и проданѣ быти мѣрѣ ячнѣи на двоунадесяте златникоу. — В Сѵріи же бы троу велій и много падениѥ, яко оубо градомъ единъ разоритсѧ, дроузии до полоу етери же ѿ гор-

звѣздахъ, ли солнци, ли пти-
цами, лі етеромь чимь, не (на)
благо бывають: но знамениꙗ
сицꙗ на зло бывають, ли про-
ꙗвление рати, ли гладу, ли
смерть проꙗвлꙗють.

нꙗа прилежащаꙗ равна мѣста
стѣнамъ градскы(м) и съ домы
напрасно приступитисꙗ без
вреда ꙗко до двою поприщу.
Земꙗ же и Междурѣчие за
поприща ·г҃·. разсѣдшисѧ и ете-
роу вьсипѣвши вѣлоу и пѣ-
сочноу землю. изиде дивно из
нея мска, чачкы гласомь глю-
щи и пропо вѣдающи паптие
ꙗзыкомь. еже и бы(е) вворзѣ.

5. Za shodu letopisu s Georgiem pokládal Strojev také oddíl *o Askoldu a Dirovi* (vyd. arch. kom. 20, 13—21, 9), a jejich výpravě se 200 korábů z Rusi na Cařihrad, kde se mluví o tom, že císař Michael III. r. 866 s patriarchou Fótiem vynesli řízu bohorodičky z chrámu ve Vlachernách, a omočivše ji v moři způsobili zázračně bouři, záhubnou Rusům. O tom Chr. Loparev, Старое свидѣтельство о положенiи ризы Богородицы по Влахернахъ, Виз. Врем. II, 1895, 581—628; k tomu poznámky V. Vasiľevského, Виз. Врем. III., 1896, str. 83—95; ЖМНПр. 1897, břez. kn., 218, pozn.

Tato zpráva není již ve vlastní Georgiově kronice, poněvadž ona událost spadá do roku 866, tedy do doby, ležící již za časovou hranicí Georgiovy kroniky. Ale musíme souditi, že tato zpráva byla v tom trojím řeckém znění Symeona Logotheta, které bylo překládáno do církevní slovanštiny jednak jako samostatná kronika, jednak jako pokračování ke Georgiovi. Zajímavé je však, že *jména* Askolda a Dira jsou sice ve Vremenniku, *nikoli* však v střbulh. překladě Symeona Logotheta ani v Lětovniku! Jest se tedy domnívati, jak již bylo pověděno v ЖМНПр. 1897 l. c., že ve Vremenniku byla obě jména do vypravování o oné události doplněna *naopak vlivem Pověsti vremennych lět.* Poněvadž příběh sám jest památný, jakožto první výprava z Rusi na Cařihrad — ač ovšem to vlastně byla výprava *Varjahů,* vedená Askoldem a Direm —, klademe jej sem rovněž v plném znění.

Lavr.-Lět. 20, 13—21, 9: Въ лѣто 6374(866). иде Ѧсколдъ и Диръ на Греки, и придоша въ 14 (лѣто) Михаила цесаря. Цесарю же отшедшю на Огаряны, (и) дошедшю єму Черные рѣки, вѣсть єпархъ посла к нему, ꙗко Русь на Царьгородъ идеть, и вратися царь. Си же внутрь Суду вшедше, много убійство крестьяномъ створиша, и въ двою сту корабль царьградъ оступиша.

Vrem. 511: 7—21: Црь же на Ѧгарѧны изыде воєвать, Ѡорифанта в Костѧнтинѣ градѣ ѡставивь. дошедшоу ж ємоу Чрънꙑꙗ рѣкꙑ глємꙑ, и сє авиє вѣсть ємоу єпарха посла. ꙗко Роусь на Костѧнтинь град идоут, Ѧсколдъ и Диръ. и тѣмь црь прочь нє идє. Роусь жє, вноутрь Соуда вшєдшє, много оубіиство хртианомь створиша. и пришли во вѫхоу въ двоюстоу лодеи, Костѧнтинь град ѡстоупиша.

Цесарь же едва въ градъ вниде, (и) съ патреархомъ съ Фотьемъ (приде) къ сущей церкви святѣй Богородицѣ Влахернѣ, (и) всю нощь молитву створиша, таже божественую святыя Богородица ризу с пѣсньми изнесъше в рѣку омочиша, тишинѣ сущи (и) морю укротившюся, абье буря въста с вѣтромъ, и волнамъ вельямъ въставшимъ засобь безбожныхъ Руси корабли смяте, (и) к берегу приверже, и изби я, ꙗко мало ихъ отъ таковыя бѣды избѣгнути (и) въ свояси возъвратишася.

црь же дошед єдва въ град вниде и съ патриархом Фотиємъ въ соущіи цркви стыꙗ бца Влахернѣ, и авиє пакы всюнощноую молбоу створиша. и имѧ же се приятъ мѣсто то, нѣкоторомоу кнѧзю Скѵѳѧниноу родомъ, Влахерноу нарицаємоу, тоу ємоу оубиєноу бывшоу. тачє бжтвноую стыꙗ бца ризоу с пѣсньми изнесше, в мори скоуть омочивше. тишинѣ же соущі и морю оукротившоусѧ, авиє боурѧ съ вѣтромъ въста, и вълнам вєлиємъ въздвигшимсѧ за собь, безбожных Роуси лодиа възмѧте, и въ брєгоу привержени изби-

ени, ꙗко мало ѿ нѝ таковыꙗ бѣды избѣгноути и въ своаси съ побѣжденıемь възвратишѧ.

Letopis tu podává zřejmě výtah z pokračování Vremenniku. Pro úplnost tu klademe ještě touž zprávu z t. zv. „srbské“ redakce čili z Lětovniku podle rkpu. Mosk. 386 b 26—387 a 17 (Šaf. 349 a α β) a ze středobulharského překladu Symeona Logotheta podle vydání Sreznevského 106, 1—14., které podávají znění odchylné, ale sobě vespolek blízké; byloť již výše konstatováno (zde v č. II. str. 57), že Lětovnik je bližší Symeonu Logothetovi než Vremennik.

Lětovnik:

Црь же изыде воевати на Агараны. ѡставль въ градѣ Ѡрифа инарха, иже не оу цреви ни ѿ нихже поучавлашесе и въ оумѣ имѣаше творимоу. безбожный Роусь възвѣсти нашьствие. бывшоу оуже оу Макропотама. и црь оубо и пришьствиꙗ поути оудрьжасе. и чесо дѣлы сиꙗ ѡстави, ничесоже црьско и моужьско сьдѣла.

Роуси же приспѣвше вьноутрь быти цркве много сьдѣлаше оубииство хрїаномь и неповинноу крьвь пролиаше. вѣхоу же кораблѥ .с҃. иже ѡкрочише градь и многь страхь вьноутрь соущїимь сьтворише.

Symeon Logothet:

Црь же воева на Агарѣны, оставл' въ градѣ Орифѫ епарха: иже и еще цреви ничьсо же. ѿ нѝже мышлѣаше и въ оумѣ имѣше, не съдѣавшоу. безбожный Рѹсь възвѣсти емѹ прихо҃. бывшѹ цреви оуже на Макропотамѣ, еже є҆ чрьнаꙗ рѣка. И оубо ѿ прѣбежащаго оудрьжасѧ пѫти и ѿ вины, еѧже ради въ нь шествова, ничьсо же црко и храбро съдѣлавъ.

Рѹси же приспѣв'ше вънѫтрь Iера, мнѡгѫ съдѣашѫ пагѹбѫ хрїаном и неповиннѫ кръвь пролїашѫ. Бѣ же корабль дѣстѣ: иже, окрѫжившe Црьград и мнѡгь страх вънѫтрьнїимь съдѣашѫ. Црь же пришед, едва

црь же оубѣвь едва възможе прѣити. и съ патріархωмь фωтиемь въ влахерноу приидоста и тоу ва моліахоу. таже съ пѣсньми с҃тыи в҃городице изнесше ωмофорь, въ море враи ωмочивше и тишинѣ соущи, абие вѣтромь наитие и морю възмоутившоусе, вънамь въстаніе часто бы. и безбожныхъ роусь корабле погрезоше, малѣмь оубѣгшемь ω бѣды.

възмωже прѣити: и оубо съ патріархомь фотіемь въ иже въ Влахерна храмь Бгомтре пріде, и тамо Бѓви припадаѫть и млатсѧ: таже съ пѣсніѫ с҃тыи изнесше Бгородичнїи омωфорь въ мωрскыи краи мало ω него потопиша: и тишинѣ вѣтрωмь сѫщи, абїе вѣтрѣно бы нашествїе и мωрю кроку сѫщоу, вънамь въстаніа сверѣпаа бышѧ, и безбожны Русь корабле погрѣзоша, малѣмь избѣгшимь ω бѣды.

Formální shody letopisu s Georgiem se týkají jenom několika *přirovnání*, když se letopisci při některém kijevském knížeti vybavila vzpomínka na vynikajícího panovníka starověkého, kterého znal z kroniky. Tak srovnává Svjatoslava s pardálem (str. 63, 15): в лѣто 6472 (964). кнꙗзю свꙗтославꙋ възрастьшю и възмꙋжавшю, нача вои совкꙋплꙗти многи и храбры, и легъко ходꙗ, аки пардꙋсъ, войны многи творꙗше: totéž přirovnání má Vremennik o Alexandru Velikém: скочи аки пардоусъ съ многою силою на въсточныꙗ страны. 42, 18.

Za druhé srovnává Vladimíra Svatého k r. 6523 (1015) s Konstantinem Velikým (Lavr. 128, 5—7): се есть новый Костꙗнтинъ великого Рима, иже крестисꙗ самъ и люди своꙗ: тако и сь створи подобно емꙋ.

Za třetí uvádí smrt Svjatopolkovu z r. 6527 (1019) týmiž skoro slovy, jako Georgios skon Domitianův (Lavr. 141, 19—20): прибѣжа в пꙋстыню межю Лꙗхы и Чехи, испроверже злѣ животъ свой (в томъ мѣсте). Georgios: — (доменитианъ) · · нелѣпою смртью и мерзъкою и скверною испроверже житье, ꙗкоже реч҃но бы.

Všecky tyto tři formální shody, z nichž třetí je málo průkazná, týkajíc se jen frase zcela obvyklé, uvedl již Suchomlinov (l. c. 105 a 110), prvou z nich, totiž vzpomínku na Alexandra Vel. při Svjatoslavovi, zdůraznil právem též Istrin (Александріа рус. хрон. 160); kromě toho jsme již svrchu připomněli epitheton грѣшникы, které však, jsouc vůbec časté, mnoho neznamená.

Závěrečný soud o vlivu Georgiově na Pověst vremennych lět.

Uvedené shody kijevského letopisu s Georgiem, obsahové i formální, ukazují nepochybně, že skladatel letopisu Georgiovu kroniku znal a z ní čerpal. Zejména je třeba zdůrazniti, že ji znal *celou*, neboť nalézáme u něho citáty nebo vzpomínky z celého téměř rozsahu kroniky od Noe až po Konstantina Kopronyma; již Suchomlinov (l. c. 115/6) vtipně ukázal, že nahromadění různých zázračných znamení z různých dob vedle sebe (viz výše ukázky č. 4 a — e) svědčí pro znalost celé kroniky.

Ale tu by nadešla vážná otázka, znal-li letopisec *řecký originál Georgiův či slovanský překlad, Vremennik?* Již od r. 1813, kdy byl poznán Vremennik, přijímala celá nestorovská literatura za jisté, že letopisec si sám potřebných míst z Georgia nepřekládal, jak myslil Krug z počátku, nýbrž že užíval slovanského překladu. Suchomlinov (l. c. 111) snažil se proto uvésti jako důkazy odchylky textu letopisu od řeckého Goorgia, které jsou shodné se zněním Vremennika; tak proti řeckému nominativu ἡ ἐκ προγόνων παιδεία τε καὶ εὐσέβεια je v obou slovanských textech instrumentál иже (еже) отъ прадѣдъ показаніемъ и благочестіемь; proti řec. participiu κατεσθίοντες má Let. i Vrem. verbum finitum ıадять: proti řec. infinitivu ἀποτελεῖν je slov. obékrát participium дѣюще. Takových shod je více. Teprve nyní, po Istrinově kritickém vydání Vremenniku, mohli jsme po prvé uvésti srovnání s Vremennikem přesně, a hořejší ukázky zajisté přesvědčivě ukazují valnou většinou *doslovnou shodu,* jdoucí až do zachovávání slovosledu i anakoluthů. Co se týče pravopisných odchylek mezi oběma texty, třeba míti na paměti, že pro oba jako nejstarší rukopisy máme opisy, vzniku samého díla dosti vzdálené — rkp. Laurentievský

letopisu byl psán r. 1377, rkp. Trojický Vremennika je také ze XIII.—XIV. století, a dále, že přirozeně Vremennik zachovává v pravopise i jazyce více církevní ráz nežli národní, domácí letopis. Je však zajímavé, že někdy letopis zachovává v citátě z Vremennika dokonce *starobylejší znění;* tak Vrem. 50, 7 вахманѧномъ — Lavr. вахманымъ (konsonantický tvar – anъ). Zvláště pak je důležité, že parallely k Vremenniku z letopisu svědčí pro jeho *starobulharský původ.* Tak ve Vrem. 50, 7 se vykládá o Indech чловѣкы ꙗдоуще и страньникы оубиваѩтъ, паче же ꙗдѫтъ ꙗко пси: proti оубиваѩтъ má Lavr. оубиваху a také v řec. 38, 14—15 je plurál: ἀνθρωποβοροῦντες καὶ τοὺς ἐπιξενουμένους ἀναιροῦντες μάλιστα κατεσθίουσιν ὥσπερ κύνες. Je tedy оубиваѩтъ napsáno místo оубиваѭтъ, což vysvětlíme nejlépe tím, že v předloze zachovaných rukopisu Vremenniku byla zde záměna nosovek — ѧ a — ѫ —. Podobně porušené místo je Vrem. 305, 25: птица могоуща вредити чловѣкы: v Lavr. птицамъ могущимъ, v řec. 445, 15: πετεινῶν βλάπτειν δυναμένων ἀνθρώπους. Máme tedy zde co činiti s ruskou střínosovky — ѧ —, která byla v předloze: птицѧ могоущѧ . . . . Naproti tomu *nemůžeme* pokládati za stopu záměny nosovky a tedy za stopu předlohy bulharské případy jako Vrem. 306, 9 та же вьсѧ . . . . бываѩтъ m. бываѭтъ, protože zde bylo k neutrovému podnětu plurálnímu položeno verbum v singuláru *vlivem řeckým ;* že se taková vazba pokládala za správnou, to dosvědčuje i Meletij Smotrickij, který ji r. 1618 ve své mluvnici uznává (na str. 387; viz mou studii o Institucích Dobrovského, č. I. str. 43).

Souvislost letopisu kijevského s Vremennikem je tedy nepochybná a památná, ale nemá býti přeceňována, jak se někdy v literatuře nestorovské dálo, ba i se strany samého Šachmatova. Přehlédneme-li zprávy, které letopisec vzal z Georgia, tedy vidíme, že jsou to vesměs *nepodstatné exkursy,* dva obsahu zeměpisného (č. 1. a 2., o rozdělení země a o zvycích starých národů), a dva obsahu fantastického (č. 3. a 4., o kouzelnících a o neblahých znameních ve starověku). Týkají se vesměs jen předmětu vzdálených, do vlastního pásma dějového vůbec nezasahují, a uvádějí se jen pro oživení domácí látky odkazem na podobné věci starověké a také snad pro lesk autorovy učenosti; konečně také rozsahem mizejí proti ostatnímu dílu. Ruských dějin se týká *jediná* zpráva, přejatá z Vremenniku

— o výpravě Rusů-Varjahu r. 866 (č. 5) – a ta vlastně pochází ze Symeona Logotheta, nikoli z Georgia. V podstatě však je Nestorův letopis *dílo puvodní,* jeho jádro je Georgiova *vlivu prosto,* a zajisté jenom na svůj prospěch.

Vliv Georgiův na jiná ruská díla letopisná. Ale tím ještě nejsme hotovi s vlivem Georgiovým. Lzeť jeho stopy najíti i v pozdějších letopisech ruských. Buďtež zde jen krátce zaznamenány. V *tverském* letopise je letopisec Nestor nazván Georgiem, vlivem smíšení s Georgiem Hamartolem (Пол. Собр. лѣт. XV., str. 108). V severoruském Kyrillově Klášteře *bělojezerském* byla kronika Hamartolova horlivě čtena a stati z ní se vypisovaly do ruských sborníků (Лѣтопись занятій Археогр. Ком. III., 45). *Nikonovský* letopis se dovolává Georgia při výkladu o nebeských znameních (Пол. собр. рус. лѣт. VI, 16). T. zv. *licejava* letopis obsahuje stať o zániku Herkulana a Pompejí z Georgia a rukopis císařské petrohradské knihovny č. 521 jest výtah z Hamartola, Malaly a jiných (A. E. Prešnjakov, Московская историч. энциклопедія XVI. вѣка, Изв. И А к Н 1900, кн. III. 824/6, Замѣтка о лицевыхъ лѣтописахъ ib 1901, кн. IV. 295—304.

Vedle letopisů užily některých statí z Georgia i *ruské chronografy.* O tom psal po prvé profesor kazaňské university N. A. Ivanov ve velkém díle Общее понятіе о хронографахъ и описаніе нѣкоторихъ списковъ ихъ, хранящихся въ библіотекахъ с.-петербургскихъ и московскикъ v Уч. Зап. Казан. Унив. 1843, (кн. II. a III). Zejména pak probral tu věc A. N. Popov (Обзоръ хронографовъ I, 9—19, 72—78, 88—92, a j.). Z Georgia braly chronografy stati o starověkých a o byzantských dějinách, buď tak, že z něho jen doplňovaly výpisy, vybrané z Malaly, anebo i že z něho obšírněji excerpovaly. Také římské dějiny císařské a kosmografie jsou ve chronografech z Georgia. Na to ukázal již A. M. Lazarevskij (Записка о русскомъ хронографѣ, Узвѣстія И А Н VIII, 1860, 354—390 a příl.)

Postup byl podle Popova tento:

Nejstarší typ chronografu ruského, t. zv. Елинскій и римскій лѣтописецъ, obsahoval výpisky z Georgia o byzantských dějinách od Justiniána do Romana (r. 988), kdežto starší byzantské dějiny byly vyprávěny podle Malaly (Обзоръ I, 1—72). Pak následovala *druhá, mladší redakce* tohoto letopisce, spo-

čívající v tom, že druhá část díla, počínajíc vypravováním o Alexandru Velikém, byla přepracována. Zde byla z Hamartola a spolu i z Malaly upravena část o dějinách babylonských a perských, též o římských. Do výpisků těchto byly však vplétány i jiné stati, na př. o dobytí Jerusalema za Tita z Josefa Flavia a j.

Pak vznikaly podle Popova *vlastní chronografy*, jež on dělil *na tři redakce*, a poslední redakci zase na tři skupiny. Chronograf první redakce obsahuje *208* kapitol a končí se dobytím Cařihradu od Turků r. 1453. Tato redakce vznikla r. *1512*. Výňatky z Georgia o dějinách starozákonních a byzantských jsou tu vedle výpisků z Malaly, z Manassea, Nikefora a Josefa Flavia. Nejvíce je z Hamartola v dějinách byzantských až do Alexia Kommena; některé podrobnosti jsou přidány ze Zonary. Zejména též o Mohamedovi se vykládá podle Hamartola a Manassea, a učení Mohamedovo pojímá chronograf jakožto kacířství, právě tak jako Hamartol (Обзоръ I, 95—215). Chronograf ruský z r. r. 1512 byl vydán r. 1911 jako sv. *22.* sbírky Полное собранie рус. лѣтоп. Tato první redakce byla přepracována v druhou r. 1617 a pak obměněna po r. 1620. Druhá redakce obsahuje *169* kapitol, téhož obsahového postupu jako první, ale je rozmnožena o stati z některých jiných pramenů; zejména o stať vzetí Cařihradu. Též oddíl o ruských dějinách je prodloužen a rozmnožen. Konečně třetí redakce, ještě dále obměněná, pochází z konce XVII. století. V těchto pozdějších rukopisech již ustupují výňatky z Georgia do pozadí. Toto rozdělení Popova a celý jeho vývojový výklad jsou v novější době *odmítány*, zejména A. A. Šachmatovem (Кь вопросу о происхожденiи хронографа, v Petrohradě 1899), jenž také žádá přibrati při zkoumání pramenů chronografu — ruské letopisy. Také jsme již připomněli, že V. M. *Istrin* dělí t. zv. první redakci na dvě, jednu z r. 1512, rozdělenou v kapitoly, a druhou jihozápadní (Александрия, 283—288). Víme, že za první chronograf máme vlastně pokládati onen „židovský“ z r. 1262 (viz I. část tohoto spisu str. 40 a n.).

Na náš předmět by mělo změněné pojímání chronografů a jejich vývoje potud vliv, že by šlo o to, zdali byly výňatky z Georgia přijaty do různých redakcí prostředně nebo bezprostředně. Tak S. P. Rozanov (Замѣткы по вопросу о русс-

кихъ хронографахъ, ЖМНПр 1904, leden, 92—136) dokazoval, že redaktor prvního chronografu vzal stati Georgiovy ne přímo z kroniky samé, nýbrž z hellenského a římského letopisce, který byl před ním ve spojení s kronikou Manasseovou. Sestavovatel jihozápadní redakce měl prý v rukou nějaký nám neznámý kompilační pramen chronografický. S tím souvisí domněnka, že prý kronika Georgiova byla na Rusi přepracována ještě před vznikem hellenského a římského letopisce, a z té pak bylo prý čerpáno, nám však se nezachovala (V. Istrin v Извѣстіях ИАкН. 1906, кн. II. 20—61). Tato domněnka se opírá o poznámku v jistém chronografu, o němž bude řeč dále, že jest vypravováno по великомѹ изложенію. Tato slova prý označují onen neznámý útvar Georgiovy kroniky.

Domnívám se, že všecky tyto domněnky jsou příliš nejisté a jejich řešení že je beznadějné. Jest velmi ošemetné, konstruovati si množství rozmanitých redakcí, jejichž určování je velmi sporné, a rozličné ztracené prameny, jejichž existence nemá bezpečného důkazu. Není konečně třeba při drobných, nahodilých odchylkách pomýšleti na novou redakci či na neznámý pramen. Zejména pak v našem případě by bylo snad marné, sledovati dráhu, po jaké se dostávaly výňatky z Georgia do všech těch ruských sborníků. Jest ovšem velmi pravděpodobné, že pozdější sestavovatelé chronografů nesahali k úplnému Vremenniku, nýbrž prostě a pohodlněji k těm výňatkům z něho, které měli po ruce již v starších úpravách chronografu. Rovněž tak asi pozdější letopisci neuchylovali se k celému Georgiovi, nýbrž k tomu, co z něho měl letopisec kijevský.

Pro úplnost ještě zaznamenáváme, že onen chronograf, obsahující poznámku по великомѹ изложенію, je v museu Rumjancevském jako č. CCCCLIII (Al. Vostokov, Описание рус. и слов. рук. Румянц. муз., v Petrohradě 1842, str. 725—733). Je to starobylý chronograf z r. 1494, a velmi rozsáhlý, o 475 listech. Výpisky z Georgia se začínají na l. 392, царство вавилонское: O zajetí babylonském, o proroku Danielovi, o Kyrovi a jeho nástupcích, o druhém vystavění Jerusaléma (l. 400), o říši Alexandra Velikého (402), o Makkabejských (405), o panovnících římských, o Origenovi (416), vybrané stati z byzantských dějin do 7. sněmu církevního (436), a snad ještě ně-

kolik báchorkových statí (na l. 448—450) o Kronovi, Herakleovi a j. Jak viděti, výpisky jsou dosti četné. Ona poznámka je na l. 341: так бо бѣ иино бо книгах, еже предрѣжит фронографѣ пѡ великомоу изложею ...

Jiný rukopis, obsahující výňatky z Georgia, byl též vydán tiskem. Je to sborník XVII. století ze sbírky Vjazemského č. 238: Хронографъ по списку библіотеки кн. И. П. Вяземскаго, v Petrohradě, Общество любителей древней письменности č. LXVI a LXXXIX, str. 157, 1888. Také Josif, igumen volockého monastýru, užil Georgia Hamartola ve svém Prosvětiteli. (Ikonnikov, Опытъ, II, 1, 90; Uspenskij, Опытъ изслѣдованія о культурномъ значеніи Византіи въ рус. исторіи, 523/7, mně nepřístupné).)

Vliv Vremenniku se neomezoval na literaturu letopisů a chronografů. Jeho stopy byly nalezeny i v chronografické Paleji a v Alexandrii. Než v těchto otázkách zbývá pouze odkázati na podrobné práce Istrinovy, zvl. Редакція толковой Палеи (Извѣстія petr. akad. X, 1905, kn., 4., str. 134—203) a Александрія русскихъ хронографовъ (Moskva 1893.)

Obsah 1. oddílu II. části.

Strana

Kap. I. **Georgios Hamartolos v byzantské literatuře** . . 5—60
Jeho jméno 5. Jeho mnišský stav 6. Jeho názory 8. Georgiův původ 9. Doba, kdy Georgios žil 11. Politické a kulturní ovzduší doby Georgiovy 14. Kronika Georgiova 18. Předmluva Kroniky 18. Rozsah a rozdělení kroniky 19. Prameny předmluvy 23. Přehled obsahu Georgiovy Kroniky 23. Georgios jako dějepisec 27. Georgiovo formální neumění 31. Odůvodnění nedostatků v Georgiově mnišském názoru o škodlivosti vzdělání 32. Jazyková stránka Georgiovy Kroniky 33. Georgiovy prameny a pomůcky 34. Mechanické a neumělé užívání pomůcek 39. Georgios jako dobový svědek 40. Pokračování Gergiovy Kroniky 42. Symeon Logothet 43. Jak byl spojen Logothet s Georgiem 43. Poměr slovanského Logotheta k mosk. synod. rukopisu řeckého Georgia s pokračováním 44. Rukopisné podání Kroniky Georgiovy 47. Vydání 57.

Kap. II. **Kronika Georgiova v církevněslovanské literatuře; „bulharská“ redakce čili Vremennik** . . . . 61—111
Úvod: Dvě redakce slovanského Georgia 61. Rukopisy „bulharské“ redakce čili Vremennika 64. Popis rukopisů 65. Vzájemný poměr rukopisů 72. Poměr Vremennika k řeckému textu 74. Charakteristika překladu v t. zv. Vremenniku 77. Vydání Vremennika 81. Původ překladu Vremennika 84. Vývoj názorů o této otázce 84. Výsledek: střed mezi hypothésou ruskou a starobulharskou. Důvody 88. Ukázka z Vremenniku ve srovnání s Lětovnikem 95—111.

Kap. III. **Poměr Vremenniku k Pověsti vremennych lět** . . 112—142
Vývoj názorů o této otázce 112. Parallely z kijevského letopisu a Vremenniku 120. Závěrečný soud o vlivu Georgiově na Pověst vremennych lět 137. Vliv Georgiův na jiná ruská díla letopisná 139.

Druhý oddíl II. části (kap. IV.—X.), obsahující rozbor Lětovniku čili t. zv. srbské redakce Georgiovy, tiskne se a vyjde co nejdříve.

Rovněž se dotiskuje III. číslo Spisů Václava Chaloupeckého „Staré Slovensko“.

Cena 1. oddílu II. části Kč 27·—.

PG Weingart, Milos
680 Byzantské kroniky v
.5 literature církevneslovanské
W4
c.2
oddil 1

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 16 24 06 012 2